AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rahime ÖZDEM

KAYGUSUZ ABDAL'IN VÜCÛD-NÂME ADLI ESERİNİN TASAVVUFÎ TAHLİLİ

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rahime ÖZDEM

KAYGUSUZ ABDAL'IN VÜCÛD-NÂME ADLI ESERİNİN TASAVVUFÎ TAHLİLİ

Danışman

Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rahime ÖZDEM'in bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Rifat OKUDAN	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Prof. Dr. Ahmet ÖGKE	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÖZTÜRK	(İmza)

Tez Başlığı: Kaygusuz Abdal‟ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 05/10/2018

Mezuniyet Tarihi : 22/11/2018

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Rahime ÖZDEM

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	**Rahime ÖZDEM**
Öğrenci Numarası	**20155249012**
Enstitü Ana Bilim Dalı	**Temel İslam Bilimleri**
Programı	**Tezli Yüksek Lisans**
Programın Türü	**(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Prof. Dr. Ahmet ÖGKE**
Tez Başlığı	**Kaygusuz Abdal"ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili**
Turnitin Ödev Numarası	**1018608685**

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 114 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 12/10/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 16

alıntılar dahil % 23'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe: Sınır %1 oranında aşılmış olup, bu da tezin asıl metin kısmından olmayıp, giriş bölümündendir.

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

19/10/2018

(imza)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR LİSTESİ……..…iv

ÖZET……..…..…v

SUMMARY……vi

ÖNSÖZ……...vii

GİRİŞ…….……..1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Kaygusuz Abdal'ın Hayatı……...……3

1.1.1. Doğum Tarihi ve Adı……...…….3

1.1.2. Ailesi, Çocukluğu, Tahsili ve Yetişmesi……...……5

1.1.3. Abdal Mûsâ'ya İntisâbı……...……..6

1.1.4. Mahlâs Alışı……..……..…...8

1.1.5. Şeyhinden İcâzetnâme Alması…….……...……..…..……8

1.1.6. Seyahatleri……..…..…...…..9

1.1.7. Ölümü ve Mezarı…….…….…..…13

1.2. Kaygusuz Abdal'ın Eserleri…….…….…….14

1.2.1. Manzum Eserleri…….…….....……17

1.2.1.1. Dîvan…….…….....……17

1.2.1.2. Gülistan…….……...…..……17

1.2.1.3. Mesnevîler……..……..…...…..18

1.2.1.3.1. Birinci Mesnevî……..…….…...…….18

1.2.1.3.2. İkinci Mesnevî……..……..…..…..19

1.2.1.3.3. Üçüncü Mesnevî……...……..19

1.2.2. Mensur Eserleri……..……19

1.2.2.1. Budalâ-nâme…….……19

1.2.2.2. Kitâb-ı Miğlate……...……...…….20

1.2.2.3. Vücûd-nâme……...……...….……20

1.2.2.4. Risâle-i Kaygusuz Abdal……...……...……20

1.2.3. Manzum ve Mensur Karışık Eserleri……...…….…….…….21

1.2.3.1. Dil-güşa ……...……..…..…….21

1.2.3.2. Saray-nâme …….……..…..……..21

1.3. Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Din……..……22

1.4. Kaygusuz Abdal'ın Tasavvufî Kişiliği…...……...……26

İKİNCİ BÖLÜM

VÜCÛD-NÂME

2.1. Vücûd-Nâme Nüshaları…….…..……31

2.2. Vücûd-Nâme Metni…….…….……..31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VÜCÛD-NÂME'NİN TASAVVUF TERİMLERİ YÖNÜNDEN TAHLİLİ

3.1. Vücûd-Nâme'nin Tasavvuf Terimleri Yönünden Tahlili……...……...46

3.1.1. İnsan……...…….46

3.1.2. Âlem……...…..…….55

3.1.3. Dört Kapı ……...…….…….…...…...57

3.1.4. Merâtib-i Nefs …….…….…….……..…62

3.1.5. Vahdet-i Vücûd……...…….……..……67

3.1.6. Ricalü'l-Gayb…….…..……73

3.1.7. Şeyh-Mürşid…….……...…….…..……..77

3.1.8. Fenâ-Bakâ…….……...……79

3.1.9. Cem’ve Fark……..……..…….…….……81

SONUÇ…….……83

KAYNAKÇA……...86

EK 1 – Vücûd-Nâme Metni……..……..93

ÖZGEÇMİŞ…….……..106

KISALTMALAR LİSTESİ

A. : Süleymaniye Ktp. , Ali Nihat Tarhan nüshası
AÜ. : Ankara Üniversitesi
as. : aleyhisselam
B. : Hacı Bektaş Ktp., nu: 667 nüshası
b. : ibn, bin
bk. : bakınız
c. : cilt
çev. : çeviren
Ed. : Editör
H. : Hacı Bektaş Ktp. , nu: 631 nüshası
h. : hicrî
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazret-i
İ. : İstanbul Üniversitesi Ktp. nüshası
İA. : İslam Ansiklopedisi
İst. : İstanbul
K. Kerim : Kur'ân-ı Kerim
Ktp. : Kütüphane
k.s. : Kuddise Sirruh
MÜ. : Marmara Üniversitesi
nu. : numara
O. : İstanbul Belediye Ktp. , Osman Ergün Bölümü nüshası.
s. : sayfa
ss. : sayfalar
s.a.v. : Sallallâhü aleyhi vessellem
SEB. : Sosyal Bilimler Enstitüsü
T. : Tübingen nüshası
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
trc. : tercüme eden
ts. : tarihsiz
vr. : varak
Yay. : Yayınlar

ÖZET

Bu çalışmada, Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâme adlı mensur eserinin tasavvuf kavramları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Tasavvufun en önemli amacı, insanın seyr ü sülûk yoluyla Hakk'ı tanımasına ve Allah'a ulaşmasına vesile olmaktır. Mutasavvıflar manevi eğitimde âdemin önünde ışık tutan rehberlerdir. Kur'an ve sünnet merkezli, tasavvuf hayatını kendine özgü yaşam tarzıyla şekillendiren mutasavvıflardan biri de Kaygusuz Abdal'dır. Kaygusuz, Kalenderî şeyhi olduğu ifade edilen Abdal Mûsâ'nın müridi ve Bektaşî Tarikat ilkelerinin oluşmasında temel teşkil eden gönül insanıdır. Çalışmanın birinci bölümünde Kaygusuz Abdal'ın hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Menkabevî hayatı için, daha çok Abdurrahman Güzel'in menâkıbnâme nüshasından yararlanılmıştır. İkinci bölümde çalışmanın omurgasını teşkil eden, Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâme adlı mensur eserinin metni verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Vücûd-nâme adlı eserdeki tasavvuf kavramları incelenmiştir. Kaygusuz'un Yaratanını tanımadaki serüveni ortaya konulmuştur. Eserinde insan vücudunun çeşitli uzuvlarıyla, bazı dini, tasavvufi ve kozmik kavramlar arasında teşbihler yapmıştır. Mürşidin önemi üzerinde durulmuş, vahdet-i vücûd konusuna değinilmiştir. Âyet ve hadislerle tasavvuf kavramları süslenilmiş, kavramların anlaşılır hâle gelmesi örneklerle pekiştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaygusuz Abdal, Vücûd-nâme, tasavvuf kavramları, insan.

SUMMARY

THE EVALUATION OF THE WORK OF KAYGUSUZ ABDAL, "VÜCÛD-NÂME"

In this study, it is aimed to examine Kaygusuz Abdal's work titled Wujd-nâme in terms of Sufi concepts. The most important aim of mysticism is to help human know Hakk through human education and reach Allah. Sufis are guides who shed light in front of the human in spiritual education. It is Kaygusuz Abdal, one of the sufi-centered Qur'anic and circumcised, sufistic life forms that shape their own life style. It is the good hearted person who is the basis of the formation of the principles of Abdul Musa's disciples and Bektashi orders, which are expressed as Kaygusuz, Kalenderi shah. In the first part of the work, the lives and works of Kaygusuz Abdal were discussed. For Menagavebi life, it was mostly benefited from Abdurrahman Güzel's menâkıbnâme edition. In the second part, the text of the work of Kaygusuz Abdal, Vücud-nâme, which constitutes the backbone of the study, is given. In the third chapter, the work called Vücud-nâme was examined in terms of mystic concepts. The adventure in the definition of Kaygusuz's Creator was revealed. In his work he has made comparions among various religious, mystical and cosmic concepts of the human body. Mentor's emphasis was on emphasis, and on the subject of unity of existence. Sufi concepts have been embellished with verses and hadiths, and the understanding of the concepts has been reinforced with examples.

Keywords: Kaygusuz Abdal, Vücûd-nâme, Concepts of Sufism, Human.

ÖNSÖZ

Tasavvuf terbiyesi insanın yaratılış gayesine uygun yaşam tarzı belirlemesinde ve kendini keşfedip Yaratıcısına ulaşmada en büyük metotdur. Tasavvuf suyu ile beslenen insan kendisinde Kur'an ve Sünnet'in yeşerdiği, büyüyüp geliştiği bir kalbin oluşmasına zemin hazırlamış olur. Kalp yaşadığı hazlar ve feyzlerle kendinden geçer ve sahibiyle birlikte olmanın heyecanını yaşar. Akıllar kavrayamaz, yaşananları yaşamadıkça, dünyanın lezzetleri ağzına tat vermez hâle gelen insan, kendini mürşid-i kâmilin eşiğinde oturur bulur. Önüne dünyanın zinetlerini serseler, tamah etmez onlara, bilir ki eşikte oturmak kadar değerli bir zinet yoktur. Mutasavvıf Kaygusuz Abdal'da Bey oğlu iken, Abdal Mûsâ tekkesinde hizmetkâr olmayı benimsemiştir. Yürümeye karar verdiği yolda, sahibini tanımaya vesile olan mürşidin nasihatlerini kendisine azık yapmıştır.

Kaygusuz'un hayatı, kimliği, tasavvuf anlayışı hakkındaki bilgilere eserlerinde kullandığı kelimelerden ulaşılmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı ecdâdı, nesli, doğum ve ölüm tarihleri, kabri, din anlayışı konusunda farklı iddialar ileri sürülmektedir. Araştırmamızda Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâme adlı eserinde kullandığı tasavvufî kavramları, klasik tasavvuf eserlerinden faydalanarak değerlendirmeye çalışacağız. Söz konusu çalışmamıza yönlendirmesiyle destek olan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet ÖGKE'ye ve görüşleri ile katkı sağlayan Dr. Şeyda ÖZTÜRK hocama teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımcı olan eşime şükranlarımı sunar, bu çalışmanın tasavvuf ilmine küçük de olsa katkı sağlamasını Rabbimden niyaz ederim.

Rahime ÖZDEM

Antalya 2018

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâme adlı eserinin tasavvuf kavramları açısından incelenmesini içermektedir. Kaygusuz Abdal bir tasavvuf şairi, bir tekke şairidir. Eserlerinin temelini tasavvuf teşkil eder. Yunus Emre kadar başarılı şiirler vermiştir. Kaygusuz Abdal'ın hayatını, yaşadığı dönemden itibaren dilden dile anlatılarak, daha sonraki zaman diliminde de yazıya geçirilerek, günümüze kadar gelmiş olan menkabevî hayatı olarak değerlendirdik. Tasavvuf ilminde yer alan kavramlar çerçevesinde Vücûd-nâme adlı eseri çalıştık. Bu kavramları Kaygusuz'un yorumu merkez alınarak açıkladık.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mutasavvıflar tarafından insanlığın faydasına sunulmuş çalışmalar bazen müellif yaşarken yazıya aktarılmış, bazen de eserler ortaya koyan müelliflerin vefatından sonra kaleme alınmıştır. Kaygusuz Abdal'ın eserleri de onun vefatından sonra yazıya geçirilmiştir. Maalesef eserlerinin üzerinde yapılan çalışma azdır. Kaygusuz XIV. yüzyılda yaşamış, hakkında bilgi dökümanı az olan bir şairimizdir. Kaygusuz'un eserlerine bir bütün olarak baktığımızda ilham kaynağının Kur'ân-ı Kerim ve hadisler olduğu görünmektedir. Araştırma konumuz olan eserde, Kur'ân'a ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) samimî bir muhabbet duyduğu aşikârdır. Müellif, Vücûd-nâme adlı eserine, Mü'minûn sûresi ayet 12-14 ile başlamıştır. Eserinde "Marifetullah" kavramını âyetler ve hadislerle açıklamıştır. Kaygusuz, kendi manevi yolculuğunda geçirmiş olduğu evreleri insanlarla paylaşmıştır. Bu çalışmada sırlarını çözmekte zorlandığımız müellifin hayatının araştırılması, düşüncelerindeki hikmetin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışma Anadolu insanının gönül mimarlarından olan Kaygusuz Abdal ve eseri Vücûd-nâme üzerinedir. Günümüz insanına hikmet yolculuğunda kılavuz olabilecek özellikleri yer alan Kaygusuz Abdal'ın menkabevî hayatı ve eserleri incelenmiştir. Hayatı hakkındaki bilgiler kendisinin vefatından sonra anlatılan hikâyelerdir. Elde edilen dökümanlarda Kaygusuz'un Abdal Mûsâ ile tanışma dönemi ve Mısır'a kadarki zaman diliminde yaşanan anlatımlar ortaktır. Bazı nüshalarda Kaygusuz, Mısır'a kadar gitmiş ve geri dönmemiştir. A. Güzel nüshasında, Mısır'dan sonra tekrar Abdal Mûsâ ile birleştiği anlatımlar bulunmaktadır. Çalışma A. Güzel nüshasına göre yapılmıştır. Manzum, mensur,

manzum ve mensur eserlerinin özet bilgileri verilmiştir. Asıl araştırma konusu olan, mensur eseri "Vücûd-nâme" ve içeriğinde yer alan tasavvuf kavramları ele alınmıştır. Vücûd-nâme'nin altı nüshası bulunmaktadır. İstanbul Belediye'si Osman Ergin Bölümü (O), Hacı Bektaş-ı Veli 631 (H) ve 667 (B) Bölümleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Bölümü (İ), Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümündeki (A) nüshalar incelenmiştir. Aralarındaki farklılıkları toplayan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nu:6817, v.3b-16a yazma eser temel alınarak tasavvufî kavramlar açısından eser değerlendirilmiştir. Eserde belirtilen tasavvuf kavramlarının, genel olarak tasavvuf ilmindeki karşılığı açıklanarak, müellifin yorumunun anlaşılması sağlanılmıştır. Müellif, kısa ve öz ifadeler kullanıp kullandığı teşbihler için bir açıklama yapmamıştır. Bundan dolayı temsilleri ve teşbihleri hakkındaki düşüncesini vakıf olmak zordur. Kullandığı kelimelerin sırları ehil kimselerin yorumuna bırakılmıştır. Eserde kelime ve ifade hatalarının bulunması muhtemeldir. Bu hatalar doğrudan Kaygusuz Abdal'a ait olabileceği gibi, müstensihlere ait de olabilir.

4. Kullanılan Kaynaklar

Kaygusuz Abdal ve hayatı hakkında bilgiler verilmeye çalışılan birinci bölümde, M. F. Köprülü'nün "*Abdal Mûsâ*", "*Mısırda Bektaşilik*", Muhtar Yahya Dağlı'nın "*Kaygusuz Abdal*", Vahit Lütfi Salcı'nın "*Kaygusuz Abdal Hakkında Etütler I-V*", Abdülbâki Gölpınarlı'nın "*Kaygusuz Abdal Hatayi-Kul Himmet*", "*Alevi-Bektaşi Nefesleri*", Mustafa Sever'in "*Divân-ı Kaygusuz Abdal*" ve Abdurrahman Güzel'in *"Kaygusuz Abdal*", "*Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybî) Bibliyografyası*", "*Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*" kaynaklarından istifade edilmeye çalışılmıştır. Vücûd-nâme metnini içeren ikinci bölümde Ferit Develioğlu'nun "*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*" eserinden istifade edilmiştir. Üçüncü bölüm ise Kaygusuz'un Vücûd-nâme adlı eserinde ifade ettiği tasavvuf kavramlarının genel olarak tasavvuf ilmindeki karşılığıyla yorumlanmıştır. Bu bilgiler için Selçuk Eraydın'ın "*Tasavvuf ve Tarikatlar*", Ethem Cebecioğlu'nun "*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü",* Süleyman Uludağ'ın "*Tasavvuf Terimler Sözlüğü*", H. K. Yılmaz'ın "*Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar"* adlı eserlere müracaat edilmiştir. Klasik Tasavvuf Kaynaklarından Muhâsibi'nin "*er-Riâye*"si, Ebû Nasr Serrâc Tûsî'nin "*el-Lümâ*"sı, Hücvirî'nin "*Keşfu'l-Mahcub*"u, Abdülkerim Kuşeyrî'nin "*Kuşeyrî Risalesi*", Şihâbuddîn Sühreverdî'nin "*Avârifü'l-Meârif*"i incelememizde başvurduğumuz temel eserler olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Kaygusuz Abdal'ın Hayatı

Velilerin hayatları hakkındaki bilgiler onların vefatından sonra ağızdan ağıza dolaşarak menkıbeleşmekte ve "menâkıb-nâme" adı verilen eserlerde bir araya getirilmektedir. Kaygusuz Abdal'ın hayatı hakkındaki bilgileri de onun vefatından bir buçuk asır sonra yazıldığı tahmin edilen menakıbnâmesinden elde ediyoruz.

Kaygusuz Abdal'ın Menâkıb-nâmelerin bir kısmı, Mehmet Fuat Köprülü[1], Muhtar Yahya Dağlı[2], Vâhit Lütfi Salcı[3], Rıza Nur[4] tarafından yayınlanmıştır. Abdurrahman Güzel'in özel kütüphanesinde bulunan Kaygusuz Menâkıb-nâmesi bu çalışmalardan farklıdır[5]. M. Fuat Köprülü ve Muhtar Yahya Dağlı'nın ellerindeki nüshalarda Kaygusuz, Mısır'a kadar ulaşmakta, tekrar geri dönmemektedir. Abdurrahman Güzel, Rıza Nur ve V. L. Salcı'nın dayandığı nüshalarda ise hacdan sonra Abdal Mûsâ ile tekrar buluşmaktadır. Kaygusuz'un hayatını ele alırken Abdurrahman Güzel nüshası esas teşkil edecektir[6].

1.1.1. Doğum Tarihi ve Adı

Kaygusuz Abdal'ın doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. XIV. yüzyılın ilk yarısı ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşadığını ifade eden görüş olduğu gibi, XV. yüzyılda yaşadığını kabul eden görüş de mevcuttur.

M.F. Köprülü, Kaygusuz'un Abdal Mûsâ'ya intisabına dayanarak, Bursa'nın fethine iştirak eden Abdal Mûsâ'nın XIV. asırda yaşamış olacağını ifade etmektedir. O halde Kaygusuz da XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yaşamış olması gerektiğini belirtmektedir[7].

---

[1] Mehmet Fuat Köprülü, "Abdal Mûsâ", *Türk Kültürü,* Şubat 1973, sayı:124, s. 198-207.
[2] Muhtar Yahya Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, İstanbul Maarif Ktp. , İstanbul 1941, s. 7-13.
[3] Vahit Lütfi Salcı, "Kaygusuz Abdal Hakkında Etütler I-V", İstanbul 1949-50,*Türk Folklor Araştırmaları,* C.1, sayı:1, s. 14-15.
[4] Rıza Nur, "Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektaşi Tekkesinde Bir Manüskırı", *Türk Bilik Revüsü*, no: 5, Yıl: 1935, s. 78-90.
[5] V. L. Salcı, Dağlı'nın menâkıpnâmesindeki eksik kalan kısımları tamamlamak için Kaygusuz'un Mısır seyahatinden sonraki kısımları yayınlamıştır. Dolayısıyla Kaygusuz'un menkabevî hayatı tam metin olarak Abdurrahman Güzel'in elindeki nüshadır. Güzel metnini meydana getirirken kütüphanesinde bulunan istinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan nüsha ile istinsah tarihi 1229/1813 olarak ifade ettiği Millet kütüphanesinde bulunan ikinci bir nüshadan faydalanmıştır. Zeynep Oktay, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme,* (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, 2010, s. 6.
[6] Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal,* Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara, 1981, s. 27.
[7] M. F. Köprülü, "Mısırda Bektaşilik", *Türkiyat Mecmuası*, C.IV, İstanbul, 1939, s. 20.

M. F. Köprülü, Kaygusuz'un Kitâb-ı Dil-güşâ adlı eserinin h. 900 / m. 1494'te istinsah edilmiş bir nüshasının olduğuna ve Camiun –Nazâir'de[8] bir manzumesinin bulunmasına da bakarak Kaygusuz Abdal'ın XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yasamış olacağını öne sürmektedir[9].

Abdülbâki Gölpınarlı, Kaygusuz'un doğum tarih hakkında muğlak ifadeler kullanmaktadır. 1953'de yazdığı bir eserde Kaygusuz'un XV. asırda yaşadığını belirtirken[10], 1963'de ise XIV. asrın sonlarıyla XV. asrın ilk yıllarında yaşadığını ifade etmektedir[11].

Vasfi Mahir Kocatürk, iki Kaygusuz Abdal'dan bahsetmektedir. Biri Alâiyeli, diğeri Rumelili olmak üzere. Birinci Kaygusuz, Abdal Mûsâ'ya mürit olmuş, XIV. Asırda yaşamıştır[12]. İkincisi ise, Rumeli'de XV. yüzyılda yaşamış, şiirlerinde Rumeli'ye ait yer isimlerini ve XV. yüzyıl tarihî şahsiyetlerden bahseden Kaygusuz'dur[13].

Kaygusuz'un "Dil-güşa"sın da geçen "İmdi bu derviş dahı Muhammed Mustafa'nun sekiz yüzyılında geldi" ifadesini Rıza Nur, Kaygusuz'un Mısır'a geliş tarihi olarak ele alır. Kaygusuz'un 18 yaşında Abdal Mûsâ'ya intisâb ettiğini, kırk sene ona hizmet etmesini hesap ederek 58 yaşında Mısır'a geldiğini kabul eder. 800'den 58 'i çıkarıp Kaygusuz'un doğum tarihini H. 742 olarak bulur[14].

Kabul görünen görüşte Kaygusuz Abdal'ın XIV. asrın sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yaşadığı bilgisidir.

Kaygusuz Abdal'ın asıl adının "Gaybî" olduğu konusunda araştırmacılar birleşmektedir. Menâkıbnâme 'de "Gaybî" ismi geçmektedir. "Gaybî" adının ikinci bir isim olabileceği de ifade edilmektedir[15]. Bu konuda görüş ifade eden M. Y. Dağlı ise, asıl adının "Ahmed Gaybî, Mehmed Gaybî ve emsali gibi" olabileceği üzerinde durmaktadır[16]. Bektaşî rivayetlerine göre bir ismi de "Bedreddin"dir[17].

Kaygusuz'un Minbernâmesi'ndeki bir beyit bu konuda fikir vermektedir.

Âşık olsam adum tenbel Alâyî
Eger sôfi isem dirler mürâyî[18]

---

[8] Eğirdirli Hacı Kemal tarafından, 1512'deTürkçe nazirelerin derlendiği *"Camiun-Nezâir"* XIII-XIV. asır Türk Edebiyatı hakkında bilgiler vermesi nedeniyle önemlidir.
[9] Mustafa Sever, *Divan-ı Kaygusuz Abdal*, Helke Yay. , Ankara, 2016, s. 17.
[10] Abdülbâki Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal Hatayi-Kul Himmet*, Kapı Yay. , İstanbul, 2013, s. 11.
[11] Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşi Nefesleri*, İnkılap Kitabevi Yay. , İstanbul, 1992, s. 14.
[12] Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Buluş Kitabevi, Ankara, 1968, s. 35; V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970, s. 188.
[13] Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, s. 143-156; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 290.
[14] Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşi Tekkesinde Bir Manüskırı, s. 90-807.*
[15] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 75.
[16] Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, s. 36-37.
[17] M. Y. Dağlı, *Bektaşi Tomarı ve Nefesleri*, Sebat Matbaası, İstanbul, 1935, s. 13.
[18] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 75. ; Millet Ktp; Ali Emiri Bölümü (Manzum Eserler), nu:797, vr. 33b; Sadettin Nüzhet Ergun, *Bektaşi Şairleri ve Nefesleri,* c.1-2, s. 28.

Beyitte ifade ettiği gibi, adının Alâyî olduğu yine Dolabnâme'sindeki bir mısrasında da "Alâiye" ismi geçmektedir. Rıza Nur, Alâiye kelimesini farklı bir şekilde yorumlayarak, bu kelimenin Kaygusuz'un memleketine delâlet ettiğini söylemektedir[19]. A. Güzel'e göre ise "Alâi" kelimesi, Alâeddin kelimesinin kısaltılmış şekli olduğudur[20].

Sonuç olarak, Kaygusuz Abdal'ın asıl adının "Alâeddin Gaybî" olduğu yorumu ağırlık basmaktadır.

1.1.2. Ailesi, Çocukluğu, Tahsili ve Yetişmesi

Kaygusuz Abdal'ın ailesi, doğumu ve çocukluğu hakkında kesin bilgi yoktur. Kaygusuz'un, Alâiye Sancağı Beyi'nin oğlu olduğunda araştırmacılar birleşmektedir[21].

"…ehl-i tarik içinde ma'ruf ve meşhur Dilgüşâ sahibi Kaygusuz Baba Sultan (k.s.) Alâiye Sancağı Beği'nin oğlu idi. Adına "Gaybî" derlerdi[22]. "Gaybi'nin babası Alâiye Sancagı Begi"şeklinde ifade geçmektedir. Bu ifadelerden Kaygusuz'un Alâiye Sancağı Beyinin oğlu olduğu ve asıl adının "Gaybî" olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde Kaygusuz'un ailesi hakkında veriler elde etmek için Alâiye beyleri tarihini incelemek gerekmektedir[23].

Alâiye Beyleri konusunda ilk bilgiye İbn-i Battûta'da rastlanmaktadır. Bu kayıtlardan M.1332-33 yıllarında yaşayan Alâiye Beyi'nin Karamanoğullarından Yusuf olduğu anlaşılmaktadır[24].

1340-1374 yılları arasında da Alâiye Beyi'nin, Hüsâmeddin Mahmud bin Alâeddin olduğu ifade edilmektedir[25].

Kaygusuz Abdal'ın babasının, bu beylerden Hüsâmeddin Mahmud Bey olduğu konusunda ihtimaller toplanmaktadır[26].

Alâiye Beyleri ailesinin Anadolu Selçuklular'a dayandığı belirtildiği gibi, Karamanoğulları'ndan gelme olduğuda ifade edilmektedir[27].

---

[19] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 76.
[20] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 76.
[21] Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşi Tekkesinde Bir Manüskiri*, s. 91; Köprülü, *Abdal Musa*, s. 14; Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, s. 7; Abdülbaki Gölpınarlı, "Kaygusuz Abdal", *Türk Dili,* Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Sayı:207, Aralık 1968, s. 395.
[22] Nur*, Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşi Tekkesinde Bir Manüskiri*, s. 78; Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, s. 8.
[23] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 70.
[24] İbni Battûta, "Bu şehrin Karamanoğullarından Yusuf Bey tarafından idare edildiğini ve şehirden on mil mesafedeki sarayında oturan bu bey ile görüştüğünü ve ikramına nail olduğunu söyler". Mükrimin Halil Yinanç, "Alâiye maddesi", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965, c.1, s. 288.
[25] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 71-72.
[26] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 73-74.
[27] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 87.

Çocukluğuna dair bilgiler, Menâkıbnâme'de on sekiz yaşındaki durumu ifade edilirken az çok ortaya çıkmaktadır.

"(Gaybî Beğ) gayet âkil, ârif, âmil, kâmil ve tüvâne idi. Onsekiz yaşında onunla kimse mukâbele durup bahs idemezlerdi. Zira çok kitâblar okımışdı, 'ulûmı bi't-tamâm bilürdi ve hem ziyâde pehlevan idi, zôr-i bâzûya mâlik, at üzerinde, silah-şorlukda, ok atmakta ve kılıç çalmada ve gürz salmakda ve sünü oynatmakda hünermend idi. Bunun gibi işlerde nazîri yog idi. Ve her dâim kendi kullarıyla çevre etrafında olan dağları şikâr iderdi. Bebür ve peleng ve kaplan ve gözi her ne görse kurtulmazdı"[28].

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Kaygusuz Abdal, iyi eğitim almış, akıllı bir gençtir. Ok atmakta üstüne olmayan iyi bir avcı, aynı zamanda güçlü bir pehlivandır.

1.1.3. Abdal Mûsâ'ya İntisâbı

Menâkıbnâme'ye göre Gaybî Bey'in Abdal Mûsâ'yla tanışıp, ona mürid olmasının hikâyesi şöyledir:

Teke ili Alâiye Sancak beyi Hüsâmeddin Mahmud'un oğlu Gaybî Bey, onsekiz kişiyle beraber ava çıkar. Avlanırken bir tepe üzerinde âhû görür. Gaybî bey tirkeşinden bir ok çıkarıp, âhûya atar. Ok, âhunun sol kolyuğuna isabet eder, âhû sıçrayarak kaçar. Gaybî Bey peşine düşer. Dağlar, vadiler aşıp sahraya iner. Yaralı âhû büyük bir âsitâne kapısından içeri girer. Arkasından Gaybî Bey'de dergâha girerek dervişlere geyiği sorar. Dergâhta, Seyyid Abdal Mûsâ Sultan'a aittir[29].

Dervişler, Gaybî Bey'i buyrun edip, atından inmesini isterler. Gaybî Bey yaraladığı âhûnun orda olduğunu ve almak istediğini söyler. Dervişler böyle bir âhûdan haberlerinin olmadıklarını söyleyince, Beyzâde perişan olur. Durumu içeriden dinleyen Sultan, dervişlerin içeriye girmesiyle, "Onu benim yanıma getirin, ben ona cevap vereyim" der. Dervişler, Gaybî Bey'e "Erenler sizi çağırır, varın hem kendilerini ziyaret edin hem de gerekli cevabı alın" derler. Gaybî Bey, Sultanın hitabını duyar, atından inerek "N'ola varalum, o mübarek cemalüni görelüm, ellerini bus idüb, hâk-i pâyüne yüzümüzi sürelüm" der. İçeri girer, saygıyla elini öper, karşısında el kavuşturarak durur. Seyyid Abdal Mûsâ "Hoş geldin, safâ getirdin, bizden ne istersin" der. Gaybî Bey bir geyik yaraladığını, uzun yollar geçerek geyiğin izini takip ettiğini, geyiğin bu çadıra doğru girdiğini söyler. Abdal Mûsâ "O oku görsen tanırmısın?" der. Gaybî Bey "Bilürem, Sultanım" der. Abdal Mûsâ kolunu yukarı kaldırarak bakmasını söyler. Gaybî Bey, koltuğuna saplanan okun kendi oku olduğunu bilir. Geyik suretinde görünen, Abdal Mûsâ imiş. Bey, korku ve heyacanla kendinden geçer.

[28] Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşi Tekkesinde Bir Manüskırı*, s. 78.
[29] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 30-31.

Kendine geldiğinde, özür diler. Abdal Mûsâ oku kendisine verir ve şöyle der: "Dergâhumuzda 'itizar ehline lutf u ihsan kapusı her zamân açukdur. Biz geçtük suçundan, bir dahı böyle etmeyesün, her gördüğün cana ok atmayasun." Gaybî Bey pişman olur ve hizmetinde kalmak ister. Abdal Mûsâ, bu erenlerinin yolunun çok çetin olduğunu, belâ ve mihnetin bol olduğunu, onun bir sancak beyi oğlu olduğunu, gidip babasından izin alması gerektini söyler. Gaybî Bey de, babasının o olduğunu, geri dönmek istemediğini ifade eder. Abdal Mûsâ, halifesine emir buyurur, Gaybî Beyin başına tırâş vurulur, taç ve hırka giydirilip, beline kemer bağlanır. Gaybî Bey'e bir post verilir, her şeyden uzak Hakk'a tevekkül eder[30].

Menâkıbnâme'de bundan sonra Gaybî Beyin babasının, oğlunun durumundan haberdar olması, Abdal Mûsâ'yı Teke Beyi'ne şikâyet ederek, gerekli cezanın verilmesini ister. O esnada Teke Beyi'nin yanında meşhur bir kimse vardır. İsmi, Kılağılı İsâ'dır. Kendisi cevval, becerikli biridir. Teke Beyi bu zâta çok güvendiği için, Abdal Mûsâ meselesini çözmesini ister. Kılağılı İsâ asitâneye varır. Atından inmeden Abdal Mûsâ'nın yanına gelmesini ister. Sultan sesi duyar, buyur eder, niyetini anlayınca da edeblice gitmesini ister. Kılağılı İsa, Sultan'ı zorla götürme niyetiyle, attan ineceği sırada sol ayağı üzengiden çıkmaz, yanlışlıkla ata vurur ve at hızla koşmaya başlar. Taştan taşa, yerden yere vura vura Kılağılı İsa'nın üzengide takılı bir budu kalır. At Teke Beyi'ne ulaşır, Kılağılı İsa yerine sadece bir but görürler, Teke Beyi'ne olayı haber verirler, Teke Beyi hiddetlenerek, askerlerin hazırlanıp, Abdal Mûsâ'nın dergâhına hareket emrini verir. Askerlerin önden giderek ateş yakmasını, Abdal Mûsâ'yı yakarak cezalandırmalarını söyler[31].

Abdal Mûsâ'ya bu durum malum olur. "Ya Allah" diye nâra atarak dört- beş yüz müridi ile Teke Beyi'ne doğru harekete geçer. Dağlar, taşlarda semâ ederek Abdal Musa'ya yoldaş olur. Sultan ve müridleri yakılan ateşe doğru yürürler, ateşi tamamen söndürerek tekkeye doğru hareket ederler. Teke Beyi olaydan haberdar olur. Sultan tekkeye doğru gelirken, dağdan kara bir canavarın geldiğini görür, tekkeye odun taşıyan Baltası Gedik adındaki bir derviş, canavarı öldürür. Bu canavarın Teke Beyi'nin ruhu olduğunu söyleyen Sultan, canavarın ölmesiyle Teke Beyi'de attan düşerek orada ölür, askerleride dört bir yana dağılır[32].

Bu olaydan sonra Gaybî Bey'in babası Alâiye Sancağı Beyi pişman olur, tevbe ve istiğfar ederek Abdal Mûsâ'ya varıp, ona tâbi olmak ister. Abdal Mûsâ, misafirlerini en güzel şekilde ağırlamak ister. Dervişlerine falan yerde iki pınarın olduğunu, birinden bal birinden yağ aktığını, gidip tekkenin ihtiyaçlarının giderilmesini söyler. Dervişler denilen yere

[30] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 32-34.
[31] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 36-38.
[32] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 38-39.

gittiklerinde balın ve yağın akmakta olduğunu görürler, üç gün ihtiyaç olan erzağı tekkeye taşırlar. Üçgün sonra Abdal Mûsâ "Artık su aksın" der ve pınarlardan su akmaya başlar. Alâiye Beyi ve askerlerini üç gün misafir eder. Bey, oğlu Gaybî Bey'le de görüşüp Abdal Mûsâ'nın terbiyesine bırakarak vedalaşır[33].

1.1.4. Mahlâs Alışı

Kaygusuz Abdal'ın mahlâs alışı Menâkıbnâme'de şöyle ifade edilir:

Gaybî, bundan sonra bezelediği tamamen terk ve maddi hayatın alayişinden feragatle, dervişliğe ihtiyar etmiş, zahir âlemin kayıt ve laikinden nefsini tecrit etmiştir.

Bundan sonra Abdal Mûsâ Sultan, sünnet nazariyle Gaybi'nin yüzüne baktı ve:

-"Gaybî, kaygıdan reha buldun, şimdiden sonra Kaygusuz oldun" dedi. Gaybî yüzünü yere koyup meskenet gösterdi. Sultan bu sözleriyle Beğzâde'nin ismini "Kaygusuz" diye söyledi. Bundan itibaren Gaybî Beğ'in adı "Kaygusuz" oldu[34].

"Kaygusuz" mahlasının dert ve endişeden uzak olma anlamını taşıdığı gibi, Bektaşîler içinde "Kaygusuz" ifadesinin "pilav" ve "esrar" anlamlarında kullanıldığı araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir[35].

1.1.5. Şeyhinden İcâzetnâme Alması

Kaygusuz, Abdal Mûsâ tekkesinde kırk yıl hizmet eder. Menzil ve meratib sahibi olur. Hacca gitmeye niyet eder ve Abdal Mûsâ'dan duygularını ifade eden bir şiirle icâzet ister.

Abdal Mûsâ "Bana divit ve kalemi getürün" diye emreder. Dervişler istenilenleri getirip hazır eylediler. Sultan, kalemi kâğıdı alıp Kaygusuz'a bir "İcâzetnâme" yazar. İcâzetnâme aynen şöyledir: "Bismillâhir-Rahmânir-Rahîm! El-hamdü li'llâhi'l-lezî ca'ale kulûbe'l-'arifine ilâ âhirihi. Her ne kim vardur cevâb içinde mestur kıldu. Dahi buyurdı kim bizüm ile müşahede kılmak murâd eyleyen Kaygusuz'a nazar eylesün. Ve bizden hayr dua iltimas eyleyen Kaygusuz'dan alsun. Safâ nazarın ve himmetin recâ ve niyaz kılsun ve her ne diyâra ki 'azm idüb (varsa) gerekdür ki, ol vilâyetün erbâb ü a'yân ve ekâbir ve eşraf ve ağniyâ ve fukara, her kim olsa, mezbûr Kaygusuz'un üzerinde bir veçhile nazar-ı inayet ve merhamet ve şefkat diriğ buyurmayalar. Bu cânibün ri'âyet hâtırıçün ana 'izzet ve hürmet kılalar. Anun kadem-i kudûmın kendülere minnet-i 'azîm ile ra'iyyet bileler; dîdârlarıyla müşerref olup safâ-nazar himmetiyle muğtenim olalar; ve ana olan riâyet ve himâyet mahzâ

---

[33] Güzel, *Kaygusuz Abdal,* ss. 39-41.
[34] Güzel, *Kaygusuz Abdal,* s. 42.
[35] Ahmed Faik Kemaloğlu, *Kaygusuz Abdal (Alaeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi ve Velâyet-nâme-Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'de mitoloji*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE. , 2016, s. 41.

bu cânibe olmış gibidür, şöyle bileler. Bakî ne ola ki ma'lûm-ı sa'âdet olmaya ve's-selâm"[36]. Kaygusuz, icâzetnâme'yi alır, saygıyla öper ve makamına geri döner. Muhabbetinden içinde bir susuzluk olur, bir kaba bir miktar yoğurt ve su koyarak ayran yapar. İcâzetnâme' yi ufak parçalara böler ekmek parçası gibi ayranın içine doğrayarak yer. Dervişler hayret içinde Abdal Mûsâ'ya haber verirler. Sultana, zahmetle yazdığın icâzetnâme'yi yoğurt içine katıp yediğini söyleyerek şikâyet ederler. Sultan bu sözleri işitince tebessüm eder ve "Bana Kaygusuz'u çağırun, haber sorayum niçin böyle eylemiş" der. Kaygusuz'a haber ulaşınca, Abdal Mûsâ'nın huzuruna gelir, Abdal Mûsâ niçin böyle yaptığını sorar. Kaygusuz da özür dileyerek şöyle cevap verir:

"-Sultanum, sizin yâdigârunuzu saklamağa hiç bundan daha makul bir yir bulamadım. Kendü kalbümde saklayam". Cevap Sultan'ın hoşuna gider ve şöyle der:

"-Başka kimseler dışarudan söyler, sen içünden söyleyesün". Bundan sonra Kaygusuz'un gözi gönlü açılır, mânâ denizine dalıp söylediği her söz kitap olur, ârifler yazarlar ve onun manasını bilirler, cahiller de şaşakalırlar[37].

1.1.6. Seyahatleri

Kaygusuz Abdal Menâkıbnâme'ye göre, Mısır'dan hac vazifesini yapmak için Hicaz'a geçmiş ve Bağdat yoluyla tekrar Abdal Mûsâ Tekkesine dönmüştür. Menâkıbnâme'de Mısır'a gitmek için Anadolu'nun neresinden hareket ettiği ifade edilmemektedir. R. Nur, Kaygusuz'un Alâiye'den gemiyle hareket ettiğini, menâkıbnâme'nin Kahire nüshasında ifade etse de[38] bu bilginin metinde yer alıp almadığı bilinmemektedir. R. Nur'un bu düşüncesinin bir tahminden ibaret olduğu, bu tahminin de elde edilen bilgiler çerçevesinde uygun olabileceği düşünülmektedir. 1333'de Alâiye'yi ziyaret eden İbni Battûta; Alâiye'de Şam, Mısır, İskenderiye tüccarlarının çalıştığını, Alâiye'den İskenderiye, Dimyat gibi yerlere kereste ihraç ettiklerini ifade etmektedir.[39] Kendisi Alâiye'li olan Kaygusuz'un müridleri ile beraber Mısır'a gitmeden memleketine uğrayıp, oradan gemiyle Mısır'a geçtiği düşünülebilir[40].

Kaygusuz'un Mısır'da ne kadar kaldığına dair bilgi, Menâkıbnâme'ye göre Kaygusuz'un inşa ettirdiği Kasrü'l-ayn tekkesinin kapısındaki 807 tarihli yazılı kayıt değerlendirilerek, Kaygusuz'un en az bu tarihe kadar burada yaşadığı ifade edilir. M. F.

[36] www.mehmetyardimci.net/img/files/ademik. (04.05.2018)
[37] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 42-44.
[38] Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşi Tekkesinde Bir Manüskırı*, s. 92.
[39] Yinanç, *Alâiye maddesi*, c. I, s. 288; Süleyman Fikri Erten, *Antalya Vilâyeti Tarihi II*, İstanbul, 1940, s. 85.
[40] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 78-79.

Köprülü'ye göre ise, Kaygusuz'un Kasrü'l-ayn ile münasebetinin Mısır Bektaşîleri arasında bir an'aneden ibaret olduğunu, böyle bir vesikanın olmadığını söyler[41].

Bektaşîler tarafından kabul edilen dört halife makamından biri olan (diğerleri Hacıbektaş, Necef, Kerbelâ) Kaygusuz Abdal'ın Kahire'de kurduğu tekkedir. Bu aynı zamanda Kaygusuz'un Bektaşîler arasında şeyhi Abdal Mûsâ'dan daha üstün bir dereceye sahip bulunduğunu göstermektedir. Bektaşîler'ce lengeri dört kapıya (şerîat, tarîkat, mârifet, hakîkat), kubbesi on iki imama işaret olmak üzere dört ve on iki dilimli beyaz keçeden yapılan tacı ilk olarak Kaygusuz Abdal'ın kullandığı kabul edilir. Bu taca haydarî, hüseynî veya kalenderî taç adı verilir [42].

Kaygusuz Abdal'ın Mısır, Hicaz, Suriye ve Irak seyahatlerini sadece Menâkıbnâme'de görülmektedir. Hiçbir tarihi vesikada yoktur. Şiirlerinde Rumeli'deki yerlerden söz ederken, buralardan söz etmemesi ilginçtir[43].

Rumeli'den bahseden bir şiirinde Anadolu'dan geldiğini ifade etmektedir.

Eydür ki bu Rûm-ili'dür
Sanma ki Anatolı'dur
Bunda esir-bendler çok olur
Düşmeyesin bâzârîye[44]

Şiirden anlaşılacağı üzere, Kaygusuz Edirne'ye Anadolu'dan gelmiştir. Kaygusuz Abdal Edirne'den başka, Yanbolu, Filibe ve Manastır'da da bulunmuştur[45].

Kaygusuz Abdal'ın uzun süre Rumeli'de kaldığı, daha sonra Anadolu'ya veya Mısır'a dönebileceği ifade edilir[46].

Menâkıbnâme'de Kaygusuz Abdal'ın Mısır'a gidişi şöyle anlatılır:

Bir akşam vakti, halifeler ve dervişler hepsi meydanda otururken, Kaygusuz Abdal oturduğu yerden kalkarak şeyhine doğru yönelir. Abdal Mûsâ'dan gitmek üzere izin ister. Sultan, etrafına bakar, Kaygusuz'a kimin yoldaş olacağını sorar. Kırk tane nefer ayağa kalkar ve Kaygusuz'un yanında yerlerini alırlar.

Sabahleyin bir koyun kesip, kebab yaparak Kaygusuz'a ve dervişlere azık yaparlar. Sabah namazından sonra azıklarını da alarak yola koyulurlar. Konaklamak için bağ ve bahçelik olan aynı zamanda ulu bir suyun aktığı mekânda dururlar. Azıklarını yedikten sonra Kaygusuz, aslında kavak ağacı olan ama yanındakileri imtihan etmek için, başını kaldırarak

[41] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 80.
[42] Azamat, "Kaygusuz Abdal", *İA*. , c. 25, s. 75.
[43] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 80
[44] Sever, *Dîvân-ı Kaygusuz Abdal*, s. 52.
[45] Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, s. 19.
[46] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 83-84.

kavak ağacına bakar ve: "- Bu çınar acaib ulu çınar değil midir?" der. Dervişler: "- Sultanım, bu çınar değül, kavak ağacıdır" derler. Kaygusuz, onun çınar ağacı sandığını söyleyerek, Âsitâne'ye geri döner. Durum Abdal Mûsâ'ya malum olur. Kaygusuz'un dervişleri ona tam tâbi olmadıkları için geri dönülmüştür. Akşam olunca tekrar Kaygusuz, Abdal Mûsâ'ya talebini belirtir, Abdal Mûsâ'da Kaygusuz'a tâbi olacak kırk nefer taleb eder. Kaygusuz, bu kırk kişiyle yola koyulur. Kaygusuz, aynı yerde tekrar mola vererek dervişleri aynı imtihana tâbi kılar. Dervişler de hep bir ağızdan: "- Sultanım belî, güzel çınârdur" derler. Kaygusuz yoldaşlarının kendisine tâbi olduğunu anlayınca gönlü rahatlar. Kaygusuz, yoldaşlarından çınar ağacından meyve toplamalarını ister. İçlerinden biri kavak ağacına çıkarak, dalları silkeler. Kudret-i Hüdâ'nın evliyalara bahşettiği velayet zâhir olur ve kavak ağacından kırmızı elmalar dökülmeye başlar. Bu elmalardan bir kısmı suya düşer ve Âsitâne'ye doğru akıp gider. Abdal Mûsâ akan sudaki elmaları görüp: "- Bizüm Kaygusuz'un velayet elmaları su ile akup gelür, tiz tutun, biz de tenâvül idelüm." Dervişler, beşer onar elma tutup Sultan'a getirirler, birlikte yerler. Mevsim elma mevsimi olmayan, bahar mevsimidir. Şaşkınlık içine kalırlar[47].

Kaygusuz Abdal ve dervişleri elmaları yedikten sonra, Mısır'a doğru yola çıkarlar. Mısır'a gelmeden önce padişahın bir gözünün kör olduğunu öğrenirler, Kaygusuz bir gözüne pamuk bağlar. Kırk yoldaşı da aynısını yapar. Mısır'a geldiğinde padişahın bir adamı bunları görür. Kaygusuz, bu adama selam verir. Adam, Kaygusuz'a bu kadar a'mâları nerden bulduğunu sorar. Kaygusuz ise, Mısır'ın Yusuf Peygamberin tahtının bulunduğu yer olduğunu ve onu daha iyi anlamak için dünya gözlerini kapadıklarını söyler[48].

Adam, padişahın yanına gelerek, yaşadığı olayı anlatır. Padişah da, bu insanların ârif mi yoksa câhil mi olduklarını anlamak için yemeğe davet etmeğe karar verir. Sapları üç karıştan uzun olan kaşıklar konulmasını ister, bu kaşıklarla yemek yiyebilirlerse ârif olduklarına karar verecektir. Kaygusuz ve dervişlerini çağırdıkları gibi başka âlim, âbidleri de yemeğe çağırırlar. Akşam, yemeğe gelen kişiler kaşıkları görünce şaşırırlar. Yemekleri yemeğe çalışan âbidler ve ârifler, yemek yiyemeden sofradan kalkarlar. Kaygusuz ve dervişleri yirmi yirmi karşılıklı oturarak birbirlerinin ağızlarına tutarak yemekleri yerler. Yemekten sonra, şerbetler içilir, söze başlanır. Padişah, gözlerine niçin pamuk koyduklarını sorar. Kaygusuz Abdal, gittikleri yerin padişahının durumuna uyduklarını, padişahın bir gözle Yusuf Peygamberi' in tahtını görürken onlarında iki gözle seyran etmelerinin uygun olmayacağını düşündükleri için böyle bir şekle büründüklerini söyler. Padişah bu sözlere çok sevinir. Ama başına gelen bu olayın Allah'ın takdiri olduğuna inandığını ve onların gözlerini

[47] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 44-46.
[48] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 47-48.

açmalarını söyler. Sultan Kaygusuz : "- Bir dua eyleyelüm, siz de "âmin" diyinüz. Ola ki Hakk Sübhanehu Teâlâ katında duamız müstecâb ola. Ellerimüzü yüzlerümüze sürelüm. Gözlerümüzden pamuğu kaldıralum, Hak Teâlâ Hazretlerinün kudretini müşâhede kılalum" der[49].

Kaygusuz Sultan, ellerini semâya kaldırıp dua eder. Padişah ve vezirleri de dua eder. Hakk Te'âlânın kudretiyle ve evliyanın velâyetiyle padişahın â'mâ gözü açır. Padişah tahtan iner, Baba Kaygusuz'un elini öper, kendisinden ne isteği olursa karşılayacağını söyler. Kaygusuz Abdal dünya malında gözünün olmadığını, padişahın gönül huzur ve beden sağlığının onu mutlu edeceğini, sadece belindeki keşkülünün bal ve yağ ile doldurulursa kâfi geleceğini belirtir. Padişah, kiler emirine emir vererek bal ve yağ doldurmasını ister. Kilerci yağları keşküle boşaltmaya başlar. Keşkül dolmaz. Yağ küplerinin hepsini bitirir ama keşkül yine de dolmaz. Padişaha giderek durumu anlatır. Padişah, keşkülü erenlere getirmesini, keşkülü doldurmanın mümkün olmayacağını söyler. Kilerci, keşkülü Kaygusuz Abdal'ın önüne getirerek, özür diler. Oradakiler, Baba Kaygusuz'un gerçek bir er olduğunu anlayıp, saygıyla elini öperler. Kaygusuz Baba, yerinden kalkıp Padişahı selamlayarak vedalaşır[50].

Menâkıbnâme'de Kaygusuz ve dervişlerinin, Nil Nehri kenarına gelip kırk gün kaldıklarını belirtir. Mısır Padişah'ı gönlüne gelen bir istekle, orada bir kasrı-âlî bina etmelerini ister. Emir üzerine, "Kasr-ı bü'l-'Ayn" adında bir bina yapılır[51].

Kaygusuz Abdal, bir müddet burada kaldıktan sonra, Beytullah'a doğru yola çıkar. Kaygusuz ve dervişler akşam olunca önlerinde muazzam bir şehir görürler. İhtiyaçlarını buralardan alırlar ve dinlenmeye çekilirler. Sabah olunca, bakarlar ki sahradadırlar. Bu minvâl üzere kırk gün yol gidip, Beytullah'a varırlar. Hac vazifelerini yapıp, Medine'ye geçerler. Yedi gün Medine'de kalırlar. Kaygusuz, Peygamberimiz'in kabrinin başında "Gevher-nâme" adlı risâlesini söyler[52].

Ziyaretlerini yaptıktan sonra, Anadolu'ya şeyhine gelmek üzere yola çıkar. Şam'a gelip, şehre girmeden Kutayfa denilen mahalle, oradan Karye-i Nebek'e ve Kal'a-i Humus'a gelirler. Halid b. Velid ve Baba Amr'ın kabrini ziyaret ederler. Oradan Kal'a-ı Hama'ya gelip, Âsî suyu kenarına konarlar. Burada bir "su dolabı" vardır. Adına "Muhammedî Dolab" derlerdi. Kaygusuz bu dolab için bir kâside söyledi ki adı "Kâside-i Dolab" dır[53].

---

[49] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 49-51.
[50] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 51.
[51] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 53-54.
[52] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 54.
[53] Evliyâ Çelebi'nin Seyâhâtnâmesi'nde bu dolabdan bahseder. Ortasından yukarısına kadar kırk, aşağısı da kırk arşın olan bu dolab, şehrin tüm su ihtiyacını karşılar. Gece yarısı dolab dönerken "Ya Muhammed" sesi sekiz saatlik mesafeden duyulur. Bu yüzden "Dolâb-ı Muhammedî" diye anılır; Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 55.

Kaygusuz, buradan Bağdat'a, oradan Hille, Kûf, Necef, Kerbela şehirlerini dolaşıp tekrar Bağdat'a döner. Oradan Medâin, Sâmarrâ, Musul, Nusaybin yoluyla Abdal Mûsâ Âsitânesi'ne gelirler[54].

Baba Kaygusuz ve yoldaşları, Abdal Mûsâ ve dervişleri tarafından karşılanır. Tarikat âyinleri ve şükür namazlarını edâ ettikten sonra, Kaygusuz, Abdal Mûsâ'yı görür, ellerini öper ayaklarına yüz sürer. Abdal Mûsâ "Safa geldünüz, kadem getürdünüz" diyerek, Kaygusuz'u ve dervişlerini karşılar. Hediyeler sunulur, gezilen yerler anlatılır. Kaygusuz, cûşa gelerek şeyhine kavuştuğunu ifade eden şiirle menâkıbnâme'yi sonlandırır[55].

1.1.7. Ölümü ve Mezarı

Kaygusuz Abdal'ın vefat tarihi konusunda araştırmacılar Kaygusuz'un XIV. asrın sonlarıyla, XV. asrın ilk yarısında yaşadığını delil kabul edip, XV. yüzyılın ilk yarısında ölmüş olabileceğini belirtir ve kesin bir tarih söylemezler[56].

Kaygusuz'un mezarı konusunda iki bilgi vardır.

1. Kaygusuz Abdal Mısır'da ölmüştür, mezarı Mukattam dağındaki bir mağaradadır. Evliya Çelebi, XVII. asrın ikinci yarısında, Mukattam tepesinde Şeyh Cûşi tekkesinden bahsetmektedir. Ahmed Sırrı Baba'ya göre önceden buraya Celâliler Tekkesi ismi söylenmekte imiş[57]. H. de Vanjany, 1883'teki "Le Caire et ses environs" adlı eserine göre, önceden kerpiçle yapılmış olan, 1772'de onarılan tekkenin bulunduğu Mukattam dağının "taşlarına oyulmuş mağaranın dibinde" Kaygusuz yatmaktadır, Araplar ona Şeyhü'l-Mağarevî demektedirler[58]. R. Nur, Mısır'da bulunduğu zamanda, Mukattam dağındaki Kaygusuz Abdal mezarlığını ziyaret ettiğini, Kahire'deki halkın Kaygusuz'a Abdallah el-Mağarevî dediklerini söyler. R. Nur'a göre "Abdal" kelimesini "Abdallah" yapmışlardır. "Mağarevî" mağaraya mensub demektir[59].

2. Kaygusuz'un mezarının, Elmalı ilçesine bağlı Tekke Köyünde bulunan Abdal Mûsâ türbesinde olduğudur. İlhan Akçay, Abdal Mûsâ türbesinin iç kısmında Kaygusuz'un yattığını söyler[60]. Ş. Tekindağ 1976 yılında yaptığı araştırma gezisinde, Elmalı'nın Tekke Köyündeki Abdal Mûsâ türbesinde Kaygusuz'unda mezarının bulunduğunu ifade ediyor. Tekindağ bu

---

[54] Güzel, *Kaygusuz Abdal*. ss. 55-56.
[55] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 56.
[56] Köprülü, *Mısırda Bektaşilik*, s. 20; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basım Evi, c. I, İstanbul, 1971, s. 398.
[57] Köprülü, *Mısırda Bektaşilik*, s. 29.
[58] Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşi Tekkesinde Bir Manüskırı,* ss. 95-96.
[59] Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşi Tekkesinde Bir Manüskırı*, s. 93.
[60] Akçay, Mısır'da yaşadığı bilinen Kaygusuz Abdal hakkındaki bilgilerin bu addaki birçok kişilerin oluşu sebebiyle karışık bir durum arzettiğini, türbe kısmında kitabesi olmadığı için "Kaygusuz Abdal" makamı olabileceğini de ifade eder. İlhan Akçay, *Abdal Musa Tekkesi*, VII. Türk Tarih Kongresi Bildirisi 1 c. , Türk Tarih Kurumu Matbaası, Ankara, 1972, s. 365.

konuda; Abdal Mûsâ türbesinin giriş kapısı üzerinde bulunan bir kitabede, tekke içinde yatanların isimlerin yazılı olduğunu, sonradan konulduğu söylenen bu kitabede, Abdal Mûsâ'nın babası: Hasan Gazi, annesi: Ümmü Gülsüm, kız kardeşi: Zeyneb, müridi: Kaygusuz Abdal, üç dervişinde isimlerin geçtiğini ifade eder[61]. Abdurrahman Güzel, Abdal Mûsâ türbesine yaptığı ziyaretlerde, iç kısımdaki mezarlardan birinin Kaygusuz'a ait olduğunu türbe halifesi Halil Zeybek'ten işittiğini belirtir[62]. Fakat Evliyâ Çelebi buradaki türbenin Abdal Mûsâ'ya ait olduğunu zikrederken Kaygusuz Abdal'ın mezarından bahsetmemesi bilgiye şüphe katmaktadır.

A. Gölpınarlı Bektaşiler'de tennure[63] giyinmiş, eğninde (üstünde) haydari[64], boynunda teslim taşı, belinde kemer bulunan, niyaz durumunda, saçları ortadan ayrılmış ve omuzları sarkmış, sakalı tıraşlı, bıyıkları uzun bir resmin Kaygusuz'un resmi olarak benimsendiği ve her Bektaşî tekkesinde bu resmin bulunduğunu kaydeder. Topkapı Sarayı Müzesi'nde, XVIII. Yüzyılda eski bir minyatür örnek alınarak Levnî tarafından yapılmış minyatürde Kaygusuz'un başında Horasanî taç, elinde nefir[65] olan ve tıraşlı bir kişi olarak görülmektedir.[66].

1.1.8. Kaygusuz Abdal'ın Eserleri

Kaygusuz Abdal, birçok eser ortaya koymuş ama kendi eliyle yazmış olduğu bir esere rastlanmamıştır. İstinsah edilmiş eserler üzerinde çalışma yapılmaktadır. Elde bulunan yazmaların en eskileri Gevhernâme'yi içine alan ve 895/1489 tarihli Topkapı Sarayı'ndaki "Mecmûa-ı Latife"; Dil-güşâ, Gülistan, Saray-nâme ve Mesnevîler (I, II, III) kapsayan 900/1494 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara Genel Kitaplığı'ndaki 645 numaralı mecmua; Saray-nâme, Mesnevîler, Gevhernâme, Gülistan, Kitab-ı Miglâte, Dîvan, Terkib-i bend ve Tercî-i Bend'leri içine alan 345 varaklık 907/1501 tarihli Marburg, Staatsbibliothek, Ms.or.oct.4044 numaralı mecmuadır[67].

Kaygusuz, Mevlana (ö. 672/1273), Yunus Emre (ö. 720/1320), Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271), Muhyiddin İbn Arabî (ö. 638/1240)'den sonra tasavvuf, edep-erkân, islâm üzerine en çok eser veren mutasavvıflardandır[68].

---

[61] Şehabeddin Tekindağ, "Teke Eli ve Teke Oğulları", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:7-8, İstanbul, 1977, s. 73.
[62] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 86-87.
[63] Dervişlerin giydiği, teni nurlandığına inanılan, ince kumaştan yapılmış, düz yakalı, kollu, önü yukarıdan aşağı açık, geniş, uzun etekli elbise.
[64] Dervişlerin giydiği kolsuz, yakasız, bele kadar inen, omuz başlarında üçgen biçimli birer parça bulunan bir tür üstlük.
[65] Gezici dervişlerin, boyunlarına ya da omuzlarına asarak taşıdıkları, boynuzdan yapılmış boru.
[66] Nihat Azamat, "Kaygusuz Abdal", *İA*. , c.25, s. 75.
[67] Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara, 1983, s. 153.
[68] Ömer Uluçay, *Kaygusuz Abdal Sultan*, Toplumsal Dönüşüm Yay. , İstanbul, 1994, s. 23.

Kaygusuz Abdal, Bektaşî Edebiyatının öncülerinden ve dolayısıyla bu edebiyatın ilk örneklerini verenlerden sayılan önemli bir şahsiyet olup, aynı zamanda Bektaşîliğin en önde gelen evliyasından bilinir. Kaygusuz, XIV-XV. yüzyıl Anadolusunun en önemli gruplarından Rum Abdalları'na (Abdâlân-ı Rum) mensup ve eserleri bize kadar gelebilen tek şahıs olduğu gözden kaçırmamak gerekir[69].

Rum abdalları, günümüzde bir kısım araştırmacıların sandığı gibi belli bir tarikatın adı değildir. Babai hareketiyle yoğrulmuş Vefâîler[70], Kalenderîler[71] ve Haydarîler[72] gibi tarîkat mensuplarını ihtiva eden kapsamlı bir topluluğun adıdır. Abdal Mûsâ'nın Kalenderî şeyhi olduğunu gösteren ipuçları, müridi Kaygusuz Abdal'ın da Kalenderî olduğunu sonucuna ulaştırıyor. XIV. yüzyılın ortalarında Bektaşîliğin içinde erimeleri nedeniyle Kaygusuz bu tarihten sonra Bektaşîliğin önemli şahsiyetlerinden biri olmuş, Ehl-i Beyt'e bağlılığını gösteren şiirlerinden dolayı aleviler tarafından da benimsenmiştir[73].

Alevî-Bektaşî şiirinin kurucusu sayılan Kaygusuz, gayet rahat ve tertemiz şiirler söylemiştir. Çoğu zaman güzel yemeklerin hasretini, aynı zamanda esrara düşkünlüğünü ifade eden şiirleri mevcuttur[74].

Ancak A. Güzel, Kaygusuz Abdal'ın esrar ve benzerlerini mecâzi manada kullandığını, esrar ve şarap içmenin Hakk'ın didarını görmek manasına geldiğini, şarap, berg, esrar gibi ifadelerin ilâhî aşkı ifade için kullandığını, sonuç olarak Kaygusuz'un esrar içmediğini savunmaktadır[75].

Kaygusuz, şiirlerinin bazısında yemeğe düşkün olduğu, özellikle pilav ve zerdeye verdiği özen görünmektedir. Hatta bir gün pilav yapmak için ayıkladığı pirinç tanelerini kapı eşiğinin altına kaçıran dervişe, eşiği söktürüp pirinçleri toplattığı bilinir. Dağlı, bu davranışın

---

[69] Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Araştırmaları II*, Neşir Heyeti: Halil İnalcık-Nejat Göyünç, İstanbul, 1981, s. 243.

[70] Ebü'l-Vefa el-Bağdâdi'ye (ö. 501/1107) nisbet edilen bir tarikat. Anadolu'da Dede Garkın ve halifeleri tarafından yayılmıştır. Baba İlyâs-ı Horasânî bu halifelerdendir. Geyikli Baba Vefâiyye'ye mensubiyeti ile bir derviştir. Sünnî yahut gayri Sünnî bir tarikat olup olmadığı tartışmalıdır. Tarikatın başlangıçta sünnî olduğu, Dede Garkın ile birlikte göçebe yaşayan Türkmen zümreler içinde değişime uğradığı izlenimini vermektedir. Haşim Şahin, "Vefâiyye", *TDV. İslâm Ansiklopedisi,* c. 42, ss. 600-603.

[71] Yaşadığı toplumun düzenine karşı çıkan, dünyaya değer vermeyen ve düşünce şeklini günlük yaşam tarzı olarak benimseyen tasavvuf akımına denir. Kalenderîlik büyük ölçüde Hind mistisizminden etkilenmiş bir anlayıştır. A. Y. Ocak, *Kalenderiler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, ss. 5-6.

[72] Kutbüddin Haydar-ı Zâvei'ye (ö. 618/ 1221 ?) edilen bir tarikat. Müridleri Kalendermeşrep kişilerdir. Sakallarını kesip bıyıklarını uzatırlar. Kulaklarına, boyunlarına, bileklerine halka takan, sırtlarında keçeden yapılmış bir aba, başlarına külah takarak gezen dervişlerdir. Kalenderîlerde çar-darp (saç, sakal, kaş ve bıyıkları traş etme) esas iken, Haydarîler bıyıklarını uzatarak onlardan ayrılır. Tahsin Yazıcı, "Haydarîyye", *TDV. İslâm Ansiklopedisi,* c. 17, s. 35.

[73] Ocak, *Osmanlı Araştırmaları II*, s. 244.

[74] Gölpınarlı, *Alevi Bektâşi Nefesleri*, s. 14.

[75] Burcu Erdem Yıldıran, *Kaygusuz Baba(Abdal)'n Budalanâme Adlı Eserinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi SBE. , Gaziantep, 2011, s. 34.

pilava olan düşkünlüğünden değil, israfa ve dikkatsizliğe mahal vermemek için gerçekleştirmiş olduğu ahlâki bir davranış olarak yorumlar[76].

Kaygusuz beğendiği ve severek yediği bazı yemeklere simgeler yüklemiş, şiirlerinde onları överek Anadolu kültür tarihine önemli bir kaynak hediye etmiştir.

Elli bin kazan pilav, ol o kadar da zerdesi
Yeni keşkek bin kazan, hallolmuş çomağıla
Kırk bin kazan palûze, elli bin muhallebi
Bin bunca sütlü pirinç fağfuri çanağıla[77]

Kaygusuz'un nesirleri de orijinaldir. Divan Edebiyatı'nın sonradan gelişen, uzun cümleli, ağdalı ve yabancı tertiplerle işlenmiş nesrine karşılık, Kaygusuz'da cümleler gayet kısa, kelimeler ahenkli bir nesir anlayışıyla karşılaşılmaktadır. Dil sade ve öz Türkçe'dir[78].

İlk defa Yunus tarzını anlayıp şiirler yazan en eski şair, Kaygusuz Abdal'dır. Yunus'ta olduğu gibi derin bir safvet ve samimiyet, basit ama o nisbette kudretli ifadeler, milli tarza da yazılmış manzumeler Kaygusuz'un eserlerinin özelliklerindendir.[79] Kaygusuz Abdal için "kullandığı kelime kadrosuyla, yörük kültüründen aldığı değerleriyle, ses taklitleri, darb-ı meselleri ve deyimleriyle, ince nükteleriyle…".[80] dönemin önemli eserlerini vücuda getirdiği ifade edilmektedir.

Kaygusuz Abdal, hece vezniyle yazılmış şathiye türü şiirleriyle tanınmıştır. Şiirlerinin beşte biri hece vezniyle, diğerlerini de aruz ile yazmış oluğu tesbit edilmiştir. Kaygusuz Abdal aruzla yazdığı şiirlerinde tasavvuf konularına işlemiştir. Kaygusuz'un şiirlerinde hayata bağlılık ve mutluluk özlemi ön plandadır. Zengin çağrışımlar ve hayal dünyasıyla şair, gerçek üstü ve modern denilebilecek bir şiir dünyasına götürür. Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde bir tasavvuf şairinde rastlanması pek mümkün olmayan dünya ve eşya tasvirleri dikkat çeker. Karı dırdırından usanmak, bitten, pireden, sinekten yakınmak, kaba sofulardan kaçmak, iyi yemekler yemek, kırlarda, akarsu kıyılarında, bağlarda gezinmek, hayatın her türlü imkânından yararlanmayı arzu etmek işlediği başlıca konulardır. Kaygusuz'un şiirleri atasözleri ve deyimlerle dolu olup Arapça ve Farsça tamlamalardan uzaktır. Bu özellik kısa, yer yer devrik cümlelerle kurulu mensur eserlerinde de görülür. Mensur eserleri de, şiirleri

[76] Dağlı, Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri, s. 42.
[77] Orhan Şaik Gökyay, "Kaygusuz Abdal ve Sımâtiyeleri", *Türk Folkloru-Aylık Folklor Dergisi*, XIV. 2, 1980, s. 5.
[78] Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal Hatayi Kul Himmet*, s. 14.
[79] Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB. Yay. , Ankara, 1966. , s. 291.
[80] Mustafa Tatcı, "Bektaşî Dervişi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal*", Keşkül Dergisi*, sayı 22, s. 31.

kadar Türk dili açısından değerlidir[81]. Mensur eserlerin çoğunda, mânâ âleminde gördüklerini, düşündüklerini zikretmiştir[82].

1.2.1. Manzum Eserleri

1.2.1.1. Dîvan[83]

Kaygusuz'un Marburg nüshasını araştıran Barbara Flemming, bu nüshada Kaygusuz'un 130'un üstünde şiirlerinin yer aldığını ve "dîvan" ismi altında toplandığını belirtir. Ayrıca Marburg nüshasından ayrı Kaygusuz Abdal'a ait çeşitli gazeller de vardır. **Dolabnâme**[84] adlı 40 beyitlik kasidesi, 72 beyitlik **Gevhernâme**[85] adlı mesnevisi, iki **Tercî-i Bend**, **Terkîb-i Bend**, **Müstezâd, Salâtnâme** ve **Minbernâme** adlı şiirleri de bu eser içinde değerlendirildiğinde oldukça hacimli bir dîvan elde edilmiş olur[86].

Minbernâme, Kaygusuz Sultanın sakalını tıraş ettikten sora namaz kılmak için gittiği camide başına gelen bir olaydan dolayı kaleme alınmıştır. Kendisinin naklettiğine göre; namaz sonrası vaiz, insanlara vaaz etmek için kürsüye çıkar. Vaiz konuşması esnasında azarlama ifade eden bir üslupla kendisini hedef alarak şöyle der: "Sakallarını tıraş eden kimseler cennete giremeyeceklerdir". Bunun üzerine Kaygusuz camiden ayrılır ve vaizi eleştiren bu risaleyi kaleme alır[87].

Bu şiirlerinde, edeb, zikir, vahdet, Allah, insan-ı kâmil, gönül, aşk gibi tasavvuf konularından bahseder. Ayrıca çeşitli yiyecek, bitki, maden, hayvan, kozmik âlem, eşya isimleri yer alır. Salâtnâme adlı şiirinde, namazın vakitlerini, rek'at sayılarını, nelerin farz, vâcib ve sünnet olduğunu belirtir[88].

1.2.1.2. Gülistan[89]

Kaygusuz'un bu eserindeki beyit sayısı hakkında kesinlik yoktur. Marburg nüshasında eserin 3700 beyit olduğu kayıtlı olsada, eserin baş tarafı eksik olduğu için mevcut beyit sayısı 2140'dır[90].

---

[81] Azamat, "Kaygusuz Abdal", *İA*. , c.25, s. 75

[82] Abdurrahman Güzel, "Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâmesi Üzerine", *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, Mart 1979, sayı 197, s. 277.

[83] Divân'ın, yurt içinde altı nüshası, yurt dışında üç nüshası bulunmaktadır. Nüshalardan bir tanesi "İstanbul, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri (Manzum Eserler Bölümü) , nu: 797, vr. 102a – 143a" yer almaktadır.

[84] Eser sorulu-cevaplı iki kasideden oluşmaktadır. Birinci kısımda Kaygusuz Abdal'ın dolaba hitabı, ikinci kısımda ise dolabın cevabı yer alır.

[85] Vahdet-i vücûd ile başlayan eser Hz. Muhammed'i methetmek için kaleme alınmıştır.

[86] Kaygusuz Abdal, *Saray-nâme*, haz. Abdurrahman Güzel, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2010, s. 67.

[87] Ahmed Sırrı Dedebaba, "Ahmediyye Risalesi ve Nefesler", Haz. Salih Çift, Revak Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 108.

[88] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 105-106.

[89] Gülistan'ın, yurt içinde üç nüshası, yurt dışında bir nüshası vardır.

[90] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 106.

Eser, vahdet-i vücûd kavramıyla konuya başlar. Yalnızca Allah vardır, başka bir şey yoktur. Dervişin tek dileği Allah'a ulaşmaktır. Dünyanın malını da, cennetin zevklerini de istemez. Kendi nefsini Allah aşkında yok ettiği için, Allah'a ulaştığında ikilik olmaz. Ahadiyet seviyesi derviş için varlık değil, yokluktur[91].

Kaygusuz eserde, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın hikâyesini, diğer peygamber kıssalarına da değinerek Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gelir. Peygamberimizden sonraki velayet devrini açıklar[92].

Eserde, Âdem ile Cebrail'in diyaloğundan bahseder. Tanrı, Âdem'i cennetten çıkarması için Cebrail'den onu uyarmasını istiyor. Cebrail Âdem'e cennetten çıkması için uyarır; ama Âdem ne dediğini anlamaz. Bunun üzerine Allah Cebrail'e Âdem'i Türkçe uyarmasını söyler. Âdem'e giden Cebrail bu defa Türkçe onu uyarır. Kaygusuz'un eserde ifade ettiği Türkçecilik sevdası, Yunus Emre ile başlayan kendisinin de destek olduğu bir oluşum olmuştur. Edebiyatımızda XVII. yüzyılda başladığı ileri sürülen, Türkçecilik akımının temellerinin Yunus Emre ve onun yolunda olan takipçileri tarafından başlatıldığı ortaya çıkmaktadır.[93]

1.2.1.3. Mesnevîler

"Mesnevî" adı altında Kaygusuz Abdal'ın eserlerinin yer aldığı yazmalarda üç şiiri bulunmaktadır. "Mesnevî-i Baba Kaygusuz" bunlardan birincisi, ikinci ve üçüncü mesnevîlerde, Mesnevî-i Sânî, Mesnevî-i Sâlis ismiyle isimlendirilmiştir[94].

1.2.1.3.1. Birinci Mesnevî[95]

Birinci mesnevî 1017 beyitten oluşmaktadır. Allah'a yakarışla başlar. Vahdet konusunu Allah'ın peygamberlerde tecellî etmesi şeklinde belirtir. Allah'la olmanın yolları ve önemi üzerinde durur. İnsanın nasıl vasıflara sahip olması gerektiğini açıklar. Attâr'ın "Mantıku't-tayr" adlı eserini ele alır. Bu eserdeki semboller Kaygusuz Abdal için önemlidir[96].

Bundan sonra pîr'e bağlanmanın önemi üzerinde durur. Merâtib-erbaaya pîrin yardımıyla ulaşıldığını ifade eder. "Men 'arefe nefsehû…[97]" hadisiyle özünü bilen Rabbini

---

[91] Fatıma Keskin, *Kaygusuz Abdal*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 49.
[92] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 107-108.
[93] Ahmet Zeki Güven, *13.ve 15. Yüzyıllar Arasında Halk Şiirinde Gelenek ve Eğitim*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 157.
[94] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 109.
[95] Eserin yurt içinde yedi nüshası, yurt dışında bir nüshası vardır. Bunlardan "İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Bölümü, nu: 411/1-2, vr. 1b - 32a" bir nüshası bulunmaktadır.
[96] Keskin, *Kaygusuz Abdal*, ss. 53-54.
[97] İsmâil bin Muhammed el-Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, C.II, s. 361, Hadis no: 2532.

bilir konusuna değinir. Eserde yemek isimleride geçmektedir. "Vahdet-i vücûd" kavramını çeşitli misallerle açıklayarak, "birlik" konusuyla eseri sonlandırır[98]

1.2.1.3.2. İkinci Mesnevî[99]

"Küçük Mesnevî" ismiyle de bilinir. 388 beyitten oluşur. Kaygusuz bu eserinde, insanoğlunun değerini anlatır. Meleklerin Âdem'e secde edişini, âlemdeki olan her şeyin âdemde olduğunu ifade eder. İnsanın kendisine gelmesi gerektiğini, yaratılan her şeyin ona hizmet için yaratıldığını belirtir. Kendisini tanımayan kişinin bir tanıyana müracaat etmesi gerektiğini anlatarak evliyanın önemi üzerinde durur. Dünyayı tanıtır. İnsanlara nasihatte bulunarak, özlerini bilmelerini tavsiye eder. Düşünde bir şehir gördüğünü, burada padişahla karşılaşıp "Kendini bil, sen hayvan değilsin" cevabını aldığını anlatır. Vahdet-i vücûd'a göre dünyada görünenlerin "O" olduğunu söyler. Kaygusuz Mesnevî'yi "Sözü çok uzatma, helvayı gör başka şeye bakma" sözüyle bitirir[100].

1.2.1.3.3. Üçüncü Mesnevî[101]

367 beyitten oluşur. Kaygusuz, vahdeti anlatarak Mesnevi'ye başlar. Arkasından her sırrın âdemde mevcut olduğunu söyler. "el-hayâ mine'l-îmân" hadisini zikrederek "edeb" konusuna değinir. Edeb konusundan sonra, "aşk" kavramını ele alır. Âlemin aşk ile zuhur ettiğini, aşkın âdemi merkepten ayıran bir özelliğe sahip olduğunu ifade eder. Evliyânın önemi üzerinde durur. Bazı yiyeceklerden bahsedip, kuşdilini Süleyman'ın bileceğini söyleyerek Mesnevî'yi bitirir[102].

1.2.2. Mensur Eserleri

1.2.2.1. Budalâ-nâme[103]

Eserin ismi, "Risâle-i Kaygusuz" olarak geçtiği gibi , "Budalâ-nâme, Delil-i Budalâ, Defter-i 'Âşık, Seyr-i Sadık, Hayâl-i Nâdân" olarak da geçer.[104] Eserin konusunu şöyle özetleyebiliriz:

---

[98] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 110-114.

[99] Eserin yurt içinde dört nüshası, yurt dışında bir yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan "İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâşim Paşa Bölümü, nu: 19, vr. 67a–71b"de yazma nüshası yer almaktadır.

[100] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 114-117.

[101] Eserin yurt içinde dört yazma nüshası, yurt dışında bir yazma nüshası vardır. Bunlardan "İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâşim Paşa Bölümü, nu: 19, vr. 35a–42a"da bir nüshası bulunmaktadır.

[102] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 118-119.

[103] Budalâ-nâme'nin, yurt içinde kırk yedi yazma nüshası, yurt dışında on iki yazma nüshası vardır. Nüshalardan bir tanesi "İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Bölümü, nu: 3908/5, vr. 87a-102b" kısmında bulunmaktadır.

[104] Sever, *Divan-ı Kaygusuz Abdal*, s. 22.

Kaygusuz, insan aklının yani "Akl-ı maâş"ın Hakk'ı bilmekte yetersiz kaldığını söyler. Çünki akıl belli sınırlara hapsolmuş, dünya kurallarına bağlı olarak yaşar. Akıl, âriflerin gecesinin Kadir, gündüzünün bayram olduğunu anlayamaz. Bunu "akl-ı maâd" anlar. Buna "Mantıku't-tayr" da denir. Bunu bilmek ancak Süleyman ve Attâr'a mahsustur. Bir de gönlü ve gözü açık âriflere mahsustur. Tasavvuf konularına değinir. Kendini bilmenin öneminden bahseder. "Kendini bilene atasının kanı helâl, kendini bilmeyene anasının südü haramdır" der. "Hakk-ı dünyada iken bulmak ve kendini bilerek hakîkat bilmek" sözleriyle dünyada iken Allah'ı bilmek gerekliliğini açıklar. Allah hiçbir şey yok iken gizli bir hazineydi. Hazineyi tanıtmak istedi ve kün yani ol emri herşeyi yarattı. Kaygusuz insanların yaratılış aşamalarından bahsederek bunların kaynağının Allah olduğuna değinir. Sonunda da nefis mücadelesinde başarılı olmak için bir mürşide bağlanmanın önemini açıklar. Bir dervişin gördüğü rüyayı anlatır ve "bendedür" şiir ile eserini bitirir[105].

1.2.2.2. Kitâb-ı Miglâte[106]

Eserin adı, en eski yazma olan Marburg nüshasında "Kitâb-ı Miglâte" şeklindedir. Diğer muahhar olan nüshalarda ise "Kitâb-ı Mugalata" olarak kaydedilmiştir[107]. "Miglât" kelimesi "yayın gerilmesi suretiyle uzağa atılan, isabet kaydeden ok" anlamına gelmektedir. Eserin konusuna bakıldığı zaman her sözün isabet eden ok gibi yerini bulduğunu varsayarsak "Miglâte" kelimesini kullanmanın daha doğru olacağı söylenebilir[108].

Eser, "Budalanâme"nin sonundaki dervişin rüyasıyla başlar. Derviş rüyasında çölün ortasında, elinde asası, boynunda tesbihi olan bir şeyhle karşılaşır. Sonra bu şeyhin şeytan olduğunu anlar. Farklı şekillerde, farklı rüyalarda bu şeytanla karşılaşır ve her mücadelesinde şeytanı yener. Rüyalarında, peygamberlerle konuşup sorular sorar, Hz. Muhammed (s.a.s.) ile sohbet eder, Hz. Ali'nin meclisinde yer alır. Sonra derviş, bütün âlemi kendi içinde görür. Kendi içinde bir şehir vardır. Bu şehrin iki sultanı vardır. Biri Kabul-i Rahman (Allah'ın kabul ettiği), diğeri de Makbul-i Şeytan (Şeytanın beğendiği). Bu şehir aynı zamanda bir aynaya da benzemektedir. Her şey yerli yerindedir. Eline kalem kâğıt alıp gördüğü rüyaları yazmaya başlar. Kitabın manasının da âriflerde gizli olduğunu söyler[109].

---

[105] Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, ss. 42-49.

[106] Eserin, yurt içinde dokuz yerde yazma nüshası, yurt dışında iki yazma nüshası vardır. Nüshalardan biri "İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Bölümü, nu: 411/2, vr. 108b-130b" kısmında yer almaktadır.

[107] "Mugalata", birini yanıltmak veya şaşırtmak için söylenen söz anlamına gelmektedir. Kaygusuz bu eserinde farklı rüyalarda şeytan ile yapmış olduğu mücadeleden ve şaşırtmalardan bahsettiği için "mugalata" şeklinde de okunabilir.

[108] Keskin, *Kaygusuz Abdal*, s. 64.

[109] Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, ss. 76-82.

1.2.2.3. Vücûd-nâme

Vücûd-nâme'ye ait bilgiler ikinci ve üçüncü bölümde verilecektir.

1.2.2.4. Risâle-i Kaygusuz Abdal

Eser tercümedir. Eserin ilk sahifesinde "Türkîye terceme olundı" ibaresinin bulunması bu el yazmasının bir tercüme olduğunu ortaya koyar. Eserin aslına ulaşılamamıştır. Eser mensurdur, muhteva ve şekil itibariyle Kaygusuz Abdal'ın diğer eserlerine benzemektedir. İstanbul Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Bölümü, nu: 1102'de eserin tek nüshası bulunmaktadır[110].

1.2.3. Manzum ve Mensur Karışık Eserleri

1.2.3.1. Dil-güşâ[111]

Kaygusuz, şiiri ve düzyazıyı aynı anda kullanmıştır. Dil-güşâ, gönül fetheden neşeli gönül anlamına gelmektedir. Tasavvuf açısından Allah'ın gönle tecellî etmesiyle gönlün mutlu olmasıdır. Eser tasavvufi kavramların insan üzerindeki oluşumlarından bahseder. Eserin dili Türkçe yoğunluklu olsa da ara ara Farsça ibarelerde yer almaktadır[112].

Müellif esere, mesnevî tarzında uzun bir şiirle başlar. Şiirde vahdet-i vücûd anlatılır. Bundan sonra düzyazı kısmı gelir. Dünyanın değersizliğini, Peygamberimizin dünyaya bakış tarzını örnek vererek dile getirir. Farsça bir bölümden sonra, Türkçe aşk erinde olması gerekli özellikleri sayar. Eserde Allah'ı bilmek için lazım olan dört nesneden söz eder. "Mürşid-i kâmil, İkrâr-ı sâf, kabiliyyet-i lâtif, inâyet-i hak. Mürşid-i kâmil, menzile erişene derler. İkrâr-ı sâf, mürşide inanmaktır. Kabiliyyet-i Latif, mürebbinin irşad ettiği her şeyi kavrayabilmesi ve kendisine yol çizebilmesidir. İnâyet-i Hakk ise Nebiler işaretidir, ğayb âlemini söyler, bizim aklımız buna erişmez[113]." "Kendini bilen, Rabbini bilir" hadis-i şerifini açıklayarak, "Âlim değilim, ibadet bilmem. Velî değilim, keramet bilmem. Sözü karpuz gibi yumru yumru söyledim. Sözden top yontup aşk meydanına koydum. Eriştiğim menzillere nişan verdim. Gördüğüm nişanları remiz ile söyledim. Deliyi zincirle bağladım, akıllıya nasihat eyledim. İşte armağanım budur. Daha ne vereyim. Nereye baktımsa vücudundan başka nesne görmedim" sözleriyle kitabı bitirir[114].

---

[110] Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (ALÂDDİN GAYBİ) Bibliyografyası*, Gazi Üniversitesi Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1986, s. 52.

[111] Eserin, yurt içinde yirmi üç yazma nüshası, yurt dışında iki yazma nüshası bulunmaktadır. Nüshalardan biri "İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Bölümü, nu: 41171-2, vr. 80b-107b"de yer almaktadır.

[112] Keskin, *Kaygusuz Abdal,* ss. 92-93.

[113] Kaygusuz Abdal, *Dil-güşa,* haz. Abdurrahman Güzel, TDV. Yay. , Ankara, 2009, s. 67.

[114] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 141-147.

1.2.3.2. Saray-nâme[115]

Kaygusuz'un mensur ve manzum olarak yazılmış eserlerinden biriside "Saraynâme"dir. Eser Allah'a yakarışla başlar. Kaygusuz bu cihanın bir saray olduğunu, içindeki insanların dünyaya daldığını, kendilerine peygamber gönderildiğini ama yine de nakşa bağlanıp nakkaşı düşünmediklerini ifade eder. Dünyaya halife gönderilen insanın dünyalıklara dalarak kendine perdeler edindiğini ve bu perdelerin Allah'ı tanımaya engel olduğunu söyler. Oysa insan bu dünya sarayına ibadet etmek için gelmiştir. Hakk'ı bilen insan ibadetle meşgul olur, hayvan olan otlamakla vakit geçirir. Hz. Muhammed (s.a.s) , ibadetle en üst seviyeye varılacağını gösteren en büyük insan-ı kâmil'dir. Bu sarayda peygamberler neler yaşamıştır. Dünya kervansaraydır, her konan bir gün göçer. Kaygusuz eserinde âbid, zâhid, âşık, muhib kavramlarının özelliklerini de açıklar[116].

1.3. Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Din

Kaygusuz Abdal eserlerinde itikâd, ibadet, ahlâk hükümlerini ve bu konularla ilgili bilgileri ele almıştır. İslâm dinine ait bilgileri, halkın anlayabileceği basit bir dil kullanarak, tasavvuf ilmi kapsamında değerlendirmiştir. Allah'ı çoğu zaman "vahdet-i vücûd" görüşü içinde müteâla eder. Peygamberlerden bahsederken tasavvufun "tecellî" kavramını işler. Ayet ve hadisleri vahdet-i vücûd konusunu anlatmak için iktibas eder.

Allah kavramı, Kaygusuz'da "Allah, Tanrı, Çalap, Hûda, Mevlâ, Hak, Rab, Hâlig, Yaradan" kelimeleriyle ifade edilir. "Sultan", "Padişah" kelimelerini de mecazen Allah'ı ifade etmek için kullanır[117].

Sultânundur bu sarây cümle varı
İçindeki yine kendü kulları[118]

Eserlerinde "Vahdet-i Vücûd" hâlinin sonucu olarak Kaygusuz, Allah ile şakalaşmakta, arkadaşı imiş gibi samimi bir şekilde konuşmaktadır.

Yücelerden yüce gördüm
Erbabasın sen koca Tanrı
Âlem okur kalem ile
Sen okursun hece Tanrı

Kıldan köprü yaratmışsın

[115] Eserin, yurt içinde üç yazma nüshası, yurt dışında bir yazma nüshası vardır. Nüshalardan biri "İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Bölümü, nu: 411/1, vr. 32a-82b" kısmında yer almaktadır.
[116] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 147-151.
[117] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 216-217.
[118] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, Haz. Abdurrahman Güzel, s. 127.

Gelsin kulum geçsin diyü
Hele biz böyle duralım
Yiğit isen geç'i Tanrı

Kaygusuz Abdal yaradan
Gel içe gör şu curadan
Kaldır perdeyi aradan
Gezelim bilece Tanrı.[119]

Kaygusuz "fenâ fillah" mertebesinde hissiyâtı "Gezelim bilece Tanrı" mısrası ile ortaya koymuştur.

Kaygusuz Abdal Peygamberlerle iletişim kuran melek olarak, Cebraîl meleğinden bahseder. Dört büyük melek, incelediğimiz "Vücûd-nâme" adlı eserde, insandaki çeşitli nefislerle ve uzuvlarla karşılaştırılmıştır. Şeytan, "Kitâb-ı Miglâte" adlı eserde dervişin rüyasında mücadele ettiği şeyh olarak karşımıza çıkmaktadır.

" Karşıdan bir pir gelür. Sakalı ak, tesbih boynunda, asası elinde ve seccâdesi çiğninde, zikr tesbihi kavî okur. Anı görüb derviş Hakk'a şükreyledi. Eydür, hele bu kişi geldi. "Şimdi bundan haber soram" dedi. Derviş ilerü yürüdi ki ol şeyhe selam vire. Şeyh dervişi göricek didi:

"Allâhü Ekber" didi. Derviş eyitdi.

"Ya şeyh, sana ne oldı" dir. Şeyh kakıdı. Tîz elindeki asâyı çekti. Dervişin üstüne yürüdi. Derviş anı gördi. Didi ki "bu şeytandur ola mı" dir tiz köteğin çıkardı.[120]"

Kaygusuz ilâhi kitapların isimlerini ayrı ayrı ifade ettiği gibi bir arada da zikretmiştir.

Kur'an'ın aslı vü fer'i menbâı
Tevrât u, Zebûr u, İncîl olduğum[121].

Kaygusuz'da peygamber kavramı, "peygamber, nebi, resûl" kelimeleri ile ifade edilmektedir. Hz. Muhammed (as.), en sık ismi geçen peygamberdir. Çoğunlukla "Mustafa" adını kullanmıştır. Kaygusuz, kainâtın yaratılışının sebebi ve âlemleri, insanı çözen peygamber olarak Hz. Muhammed'i (as.) gördüğü için diğer peygamberlerden üstün tutar.

Ol güherden oldu Muhammed cânı
Anın için tutdu cümle cihânı[122].

---

[119] Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşi Nefesleri*, s. 213.
[120] Güzel, *Kaygusuz Abdal Mensur Eserleri*, ss. 83-84.
[121] Kaygusuz Abdal, *Divân-ı Kaygusuz Abdal*, Haz. Mustafa Sever, s. 188.

Kaygusuz peygamberlerden Hz. Âdem kıssasını "Gülistan" adlı eserinde teferruatlı olarak anlatmaktadır. "Kitab-ı Miglâte" deki rüyalarda derviş Hz. Âdem, Hz. Süleyman, Hz. Muhammed, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa ile görüşmektedir[123].

Kaygusuz'da ahiret gününün unsurlarından, mahşer, hesap, sual, mizan, şefâat, sırat, cennet, Kevser, hûri, cehennem kavramları ele alınmıştır. İsrâfil meleğinin sûr'a üflemesi, bütün maklukâtın dirilmesi, insanların hesap vermek için toplanmaları işlediği konulardır.

Uyuma aç gözün hisâb demidür
Bu gâfillik ahı nenün emidür[124].

Kıyamet günü, Allah'ı gördüğü andaki heyecanını Budalâ-nâme adlı eserinde kendinden geçip sarhoş olmak manasında "şarap" benzetmesiyle dile getirir. Güzel, Kaygusuz'un eserlerinde şarap ve esrar kelimelerini mecazî manada kullandığını, Kaygusuz'a göre içmekten muradın Allah'ı görüp kendinden geçmek olduğunu belirtir.

"Anda kim Hakk'ın likâsını görirsin, ne diyem ki ne esriklükler kılasın, dil ile vasf olınmaz. Anda temâşâ bâki, dîdâr bâkî, şarâb ü ışk bâkî. Ol şarâb-ı Hak ögmişdür, anı içen ganîyy-i mutlak olur, dahı ne cennet içün şâd olur ve ne de cehennem içün havf çeker. Anda dahı ne 'akl yürür ve ne de zevk mest-i bî - pâk kalur. İşte budur lezzet, budur şarâb, budur zevk.[125]"

Kaygusuz, Saray-nâme adlı eserinde, insanların Allah'a ibadet etmek için yaratıldığını, âlemlerdeki düzene bakan insanın bu düzeni kuranı bulup O'na karşı kulluk görevini yapması gerektiği bilincine varması gerektiğini ve hayvanlardan insanın farkının ibadet olduğunu açıklar.

"İmdi iy Hakk'a tâlib olan canlar, iy bu cihanda özini bilen insanlar. Gel imdi bu ibrete nazâr eyle, gör ki Hakk Tebâreke ve Te'âlâ bu serâyı bünyad eyledi. Bunda hikmet ne hikmet ola ki Hakk'un yarattığı kullar bu serâya geleler. Allah'a ibadet edeler, Hakk'un ululığı ve kulın kullığı burada ma'lum ola…Zirâ ki Sultân bu serâyı ibadet idecek yir eylemişdür. Zira ki Padişah münezzehdür. Cümle âlemden bu sebep yaratılmış halk içündür. Hâlıg sıfatı münezzehdür. İnsan ile hayvanın farkı bunda ma'lum olur[126]."

Kelime-i Tevhid'in önemini "Lâ ilâhe illallah dimekle ağız tadı gelür, Muhammed rasûlullah dimek de akıl kuvvet tutar" ifadesiyle dillendirmiştir[127].

Gülistan adlı eserinde "şerîat" makamını anlatırken namaz konusuna değinmektedir.

---

[122] Kaygusuz Abdal, *Divân-ı Kaygusuz Abdal*, Haz. Mustafa Sever, s. 92.
[123] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 228.
[124] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 231.
[125] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 233.
[126] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, Haz. A. Güzel, s. 176.
[127] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 241.

Günde beş vakit namaza hazır ola
Hak ne kim virse ana şâkir ola[128].

Kaygusuz kendisinin namaz kılıp kılmadığını konusunda konuşanlara karşı biraz öfkeli, biraz alaylı bir dille cevap verdiği "Salât-nâme" adlı şiiri namaz hakkındaki bilgisini gösteren bir şathiyedir.

Ey emir efendi bana
Dahi namaz sorarmısın
Dur haber vereyim sana
Dahi namaz sorarmısın

Yanar yüreğimde oddur
Bilmeyene müşkil derttir
Sabah namazı had dörttür
Dahi namaz sorarmısın
. . .
Hele bu denli biliriz
Elhamdülillâh şükr biz Müselmânız
Altı bin altı yüz tekbir kılarız
Dahi namaz sorarmısın[129].

Şiirinde ifade ettiği beş vakit farz namazın rekâtlarını, bir yıl içinde sünnet namazların sayısını, namazlarda okunan tahiyyatın sayısını belirterek Kaygusuz'un namaz ibadetine hâkimiyeti görünmektedir.

Müellifin eserlerinde oruç ve zekât ibadetleriyle ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Budalâ-nâme'de "hakikat-i imân ve İslâm ve hakikat-i haccü zekât ve hakikat-i sırât ü mizan ve hakikat-i cennet ve cehennemin aşikâr olacağı" ifade edilmektedir[130].

Eserlerinde hac ibadeti hakkında daha çok bilgiye rastlanmaktadır. Üçüncü Mesnevî'de haccın nasıl yapılması gerektiğini, şekli yapılışından ziyade, hakikatine vâkıf olmak gerektiğini, bilmeyen için Kâbe'nin siyahlıktan başka bir şey ifade etmediğini belirtir.

Âşıka her mekân Mekke oluptur

[128] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 242.
[129] Kaygusuz Abdal, *Divân-ı Kaygusuz Abdal*, Haz. Mustafa Sever, s. 47-48.
[130] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 245.

Mekke bilmeyene sevdâ oluptur[131].

Müellif eserlerinde en çok tasavvufta vahdet-i vücûdu anlatmak için değerlendirilen "Allah'ın herşeyi kuşatıcı olduğu"[132] ve "Nereye dönülürse Allah'ın yönünün orası olduğu"[133] mealideki âyetleri sıklıkla kullanmıştır. "Kendini bilen Rabbini bilir"[134] mealindeki hadis-i şerif eserlerinde baştan sona hâkimdir.

Güzel, Kaygusuz'un imanın ve islâmın esasları konusundaki anlatımlarından ehl-i sünnet anlayışını temsil ettiğini ifade eder.

1.4. Kaygusuz Abdal'ın Tasavvufî Kişiliği

Kaygusuz Abdal'ın hangi tasavvufî zümreye ait olduğu hakkındaki görüş farklılığı, Kaygusuz Bektaşî midir, değil midir? sorusundan kaynaklanmaktadır. Bektaşîliğin teşekkül tarihindeki ihtilaflardan dolayı hangi sınıf içerisine dâhil edileceği hakkında, fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Mesnevî-i Baba Kaygusuz'un sonundaki Kaygusuz'un Hacı Bektaş tekkesine mensubiyetini ortaya koyduğu ibare, Muhtar Yahya Dağlı'nın Kaygusuz Abdal adlı[135] çalışmasındaki ifadesi, Kaygusuz'un Bektaşîlikle olan ilişkisi hakkında bize bilgi vermektedir.

Rum ilinde Bektaşîdür ol âşık
Abdal olmış cümle âlemden fârık

Kaygusuz'un ifade ettiği bu beyt, kendisinin Bektaşî ve Rum Abdalları sınıfında olduğunu ortaya koyduğu gibi, Rum Abdalları ile Bektaşîlik arasındaki ilişki konusunda da fikir vermektedir.

Âşıkpaşazâde Tarihi'nde Anadolu'da "dört taife" bulunduğu belirtilir. Bunlar, "gâziyân-ı rûm", "ahiyân-ı rûm", "abdâlân-ı rûm", ve "bacıyân-ı rûm"dur. Âşıkpaşazâde, Abdal Mûsâ'dan bahsederken onun bu dört gruptan binin içinde yer alıp almadığını belirtmemektedir. Hacı Bektâş tekkesinde bir süre kaldığını, Hacı Bektâş'ın manevî kızı Hatun Ana'nın "muhibbî" olduğunu ifade etmektedir. Orhan Gazi zamanında bir gazaya katıldığını, bir yeniçerinin üsküfünü giyerek memleketine döndüğünü ve Elifî tacın esasının bu olduğunu zikretmektedir. Âşıkpaşazâde Tarihi'nde Kaygusuz'a dair bir bilgi yoktur. Ama

[131] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 249.
[132] Nisâ 4/126. "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmıştır."
[133] Bakara 2/115. "Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir. O, herşeyi bilir."
[134] el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Haleb ?, c. 2, s. 361, nu: 2532.
[135] "Kaygusuz Abdal Bektaşîlikde mühim mevki sahibi bir zattır. Hatta Bektaşîliğin en büyük merkezi olan Kırşehir'deki Hacı Bektaş dergâhının meydan erenlerini teşkil eden divanında; nakip postunu ve bundan başka derviş, baba, sultan, abdal ve dede baba mertebelerinden sultan ve abdal gibi iki manevî mevki ihraz etmiş bir şahsiyettir. Kaygusuz, bütün mevcudiyeti ile ârif ve kâmil bir Bektaşî'dir". Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, ss. 34-38.

Bektaşîlerle bağlantısını ortaya koyan ifadeleri, Abdal Mûsâ'nın müridi olması Bektaşîlikle ilişkisine dair önemli kaynak oluşturur[136].

Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar" adlı çalışmasında, Kaygusuz Abdal ve şeyhi Abdal Mûsâ'nın Abdallar sınıfından olduğunu belirtir. Köprülü, Bektaşîliğin XV. yüzyılda sistemleşmesi aşamasında, Babâliğin kolu olan Abdallar sınıfının birçok özelliğini kendi bünyesine aldığını ve böylece Abdal Mûsâ ve müridi Kaygusuz Abdal'ın Bektaşî olarak ifade edildiğini zikreder[137]. Daha sonra "Mısırda Bektaşilik" adlı çalışmasında, elde ettiği yeni bilgiler sonucunda, ifade ettiği görüşü değiştirerek Abdal Mûsâ'nın Bektaşî dervişi olduğunu zikretmiştir[138]. Köprülü Bektaşîlik ve Abdallar sınıfını içine alan Kalenderîye ve Haydarîye tarikatları arasında benzerliklerin olduğunu ve bu sebeble sonraki yüzyıllarda bu terimlerin eş anlamlı olarak kullanıldığını da ifade etmektedir. Köprülü bu çalışmasında, Bektaşîliğin kuruluşuna dair yeni bir tarih vermese de, zümreler arası bağlantıların ve Bektaşîlik tarikatının oluşumunun çok daha eski tarihlere dayandığını ortaya koymuştur[139].

Muhtar Yahya Dağlı ise Abdal Mûsâ tekkesinin Anadolu'nun ilk Bektaşîlik hareketinin mühim merkezlerinden biri olduğunu söyler ve Kaygusuz'u Bektaşî addeder[140]. Dağlı'nın bu görüşü Bektaşî geleneği ile uyumludur ve Alevi-Bektaşî antolojilerinin hepsinde Kaygusuz Abdal'ın şiir ve nesrinden örnekler bulunmasının da nedenidir. Bektaşî geleneğine göre on iki dilimli Kalenderî tacını kabul eden Kaygusuz Abdal'dır[141]. Bektaşî meydanındaki on iki posttan biri Kaygusuz'un, biri de Abdal Mûsâ'nındır[142]. Mısır'daki Kaygusuz tekkesi ise halife makamına sahip dört Bektaşî tekkesinden biridir[143].

Salih Çift "Ahmed Sırrı Dedebaba Ahmediyye Risalesi ve Nefesler" adlı çalışmasında Bektaşî tarikat silsilesi hakkında, Kaygusuz'dan başlayarak Peygamber'e (as.) kadar ulaşan bir zincirden bahseder.

---

[136] Zeynep Oktay, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*, s. 15.
[137] Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 291.
[138] Köprülü, *Mısırda Bektaşîlik*, s. 18.
[139] Oktay, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*, s. 16.
[140] Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, s. 8.
[141] Kubbesi on iki dilimli, alt bölümü dört parçalı derviş tacı, Hüseyni taç. Esat Korkmaz, "Hüseyni taç", *Alevilik- Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, Kaynak Yay. , İstanbul, 2002.
[142] Bektaşîlikte on iki makamı temsil etmek üzere on iki post vardır: Baba postu, aşçı postu, ekmekçi postu, nakîb postu, atacı postu, meydancı postu, türbedar postu, kilerci postu, kahveci postu, kurbancı postu, ayakçı postu ve mihman evi postu. Bunlardan "Nakîb (yardımcı) postunu" Kaygusuz Abdal, "Ayakçı postunu" Abdal Mûsâ temsil eder. Cebecioğlu, "Post", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay. , Ankara, 2014, s. 389.
[143] Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri,* s. 35; Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal Hatayî Kul Himmet*, s. 10.

Kaygusuz Sultan
Abdal Mûsâ
Hacı Bektâş-ı Velî
Lokman el-Horasanî
Yusuf el-Hemedânî
Ahmed el-Yesevî
Fadl b. Muhammed et-Tûsî
Ebû Ali el-Farmedî
Ebû'l-Hasan el-Harakânî
Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî
Ebû Osman el-Mağribî
Ebû Ali Hüseyin b. Ahmed
Ebû Ali el-Merâğî
Cüneyd el-Bağdâdî
Serî es-Sakatî
Ma'rûf el- Kerhî
Dâvûd et-Tâî
Habîb el-Acemî
Hasan el-Basrî
Ali b. Ebî Tâlib
Hz. Muhammed Mustafa (as.)[144]

Bununla beraber Kaygusuz'un Bektaşî olamadığını ileri süren araştırmacılarda vardır. A. Y. Ocak Bektaşîliğin, XIII. yüzyılda Kalenderîlik içinde oluşmaya başlayan, XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî an'aneleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikat olduğunu belirtir. XIII. yüzyıda Vefâiyye tarikatının Anadolu'daki şeyhi olan Baba İlyâs-ı Horasâni'nin öncülüğünde meydana gelen Babalik hareketi, Anadolu'da Kalenderîyye, Haydarîyye, Yesevîyye zümrelerince benimsenip, XIV. yüzyılda Rum Abdalları adı altında devam ettirildiğini söyler. Osmanlı fetihlerine iştirak eden Rum Abdalları'nın içinde Abdal Kumrul, Abdal Mûsâ gibi şahsiyetlere "ilk Bektaşîler" diyebileceğimiz Kalenderî, Haydarî ve Vefâi dervişleri olduğunu o zamanlar bunlara "Bektaşî" denilmediğini, "Baba İlyâs müridi" olarak ifade edildiğini zikreder. XIV. yüzyılın başlarından itibaren Hacı Bektâş an'aneleri iyice gelişerek yayılmış, Hacı Bektâşın vefatından sonra zaviyenin başına geçen bâcıyân-ı

[144] Ahmed Sırrı Dedebaba, "Ahmediyye Risalesi ve Nefesler", Haz. Salih Çift, s. 63.

Rum'dan[145] olduğunda şüphe olmayan Hatun Ana'nın mürîdi Abdal Mûsâ faaliyetleri hızlandırmıştır. Abdal Mûsâ gibi yüzlerce Rum abdalı Anadolunun çeşitli yerlerindeki zâviyeleriyle Bektaşîliğin temellerini atmışlardır. Ocak, XIV-XV. yüzyıllarda yaşamış olan "abdâl" lakabını taşıyan ve bugün Bektaşî olarak bilinen birçok şeyhin aslında bir Kalenderî ve Haydarî olduğundan bahsetmektedir. Bektaşî edebiyatının kurucusu olan Abdal Mûsâ'nın müridi Kaygusuz Abdal'ın da Kalenderî şeyhinden başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. Balım Sultan ile başlayan Bektaşîliğin teşekkülünden sonra Kalenderîlik Bektaşîliğin içinde erimiştir. Ayrıca Balım Sultan ile başlayan Bektaşîlik tarikatının oluşumunda zamanla Hurûfî[146] ve Şii tesirlerinin etkisi gözükmeye başlamıştır. Bazı araştırmacılar, Balım Sultan'dan önce Bektaşîliğin Sünnî bir tarikat olarak teşekkül ettiğini, Balım Sultan'dan sonra niteliğini değiştirdiğini ileri sürmektedirler[147].

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Ahmed Yesevî'nin müridi olduğuna dair rivayetler Gelibolu Mustafa Ali'nin Künhü'l-Ahbar'ında[148] ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde rastlanmaktadır. Tarihi olarak tam izahı yapılamasa da (yaşadıkları asırlar arasında bir asırdan fazla bir zaman farkı var) kaynaklarda yarı efsanevî anlatılan menkıbeler, Hacı Bektâş-ı Velî'yi Ahmed Yesevî'nin takipçisi ve müridi olarak ortaya koymaktadır[149].

Hacı Bektaş-î Velî'nin Sünnîliğine dayalı kimliğinin, XV. yüzyıl kaynaklarında, sünnî zümrelerce önde gelen evliyadan kabul edilmiş olması dikkati çeker. Taşköprüzâde Ahmed'in Eş-Şakayıku'n-Nu'mâniyye'de[150] Hacı Bektâş-ı Velî için, "Ehl-i Sünnet'e mensub veli", "Hacı Bektâş-ı Velî kerâmet sahibi ve velâyet ehli biri idi. Zamanımızda bazı mülhidler

---

[145] XIII. yüzyılda Anadolu'da kadınların oluşturduğu bir teşkilat. Orhan Fuat Köprülü, "Bâcıyân-ı Rum", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 4, s. 415.

[146] Fazlullah-ı Hurûfî'nin (ö. 796/1364) kurup geliştirdiği, harflerin esrarına dayanan bâtıni bir akım. Arapça'daki yirmi sekiz harf ile Farsça'daki dört harfi, sayılarla bağlantılı bir şekilde insanın yüz organlarıyla karşılaştırarak yorum yapan bir tarikat. Evreni sadece harflerden ibaret görürler. Hüsamettin Aksu, "Hurûfîlik", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, s. 409.

[147] A.Y.Ocak, "Bektaşîlik", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, ss. 373-374.

[148] Künhü'l-Ahbar'da Ahmed Yesevî ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilişkisi şöyle ifade edilir: "Hacı Bektâş'ın babası Seyyid Muhammed, Nişabur'a gelerek yerleşti ve burada şeyh Ahmed'in Hatme adlı kızıyla evlendi. Bir müddet sonra Hacı Bektâş dünyaya geldi. Hacı Bektâş'ın soyu, Mûsâ Kasım yoluyla ehl-i beyt'e dayanır. Ahmed Yesevî'nin halifelerinden şeyh Lokman, Horasan mıntıkasında meşhur olmuştu. Dedesi Hacı Bektâş'ı Şeyh Lokman'a öğrenci olarak verdi. Hacı Bektâş gerekli olan tüm bilgileri ondan tahsil etti." Kıssa Hacı Bektâş'ın, Ahmed Yesevî'den Anadolu'ya görevlendirilmesi ve "Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik" buyruğuyla buraya gelmesini anlatır. Seyfullah Korkmaz, "Ahmed Yesevî ve Hacı Bektâş-i Veli Arasındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları", *E.Ü.Sosyal Bilimle Enstitüsü Dergisi*, sayı 11, 2001, s. 328.

[149] Korkmaz, "Ahmed Yesevî ve Hacı Bektâş-i Veli Arasındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları", s. 326.

[150] Taşköprüzâde Ahmed Efendi tarafından, Osman Gazi'den başlayarak, 965Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar yetişen âlimlerin ve evliyanın hal tercümelerinden meydana getirilmiş kıymetli bir eserdir. Abdülkadir Özcan, "eş-Şekâiku'n-Numâniyye", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, s. 485.

yalancı bir nisbetle kendilerini ona nisbet ettiler, ama o şüphesiz bunlardan beridir" ifadeleriyle onun sünnî kimliğine atıf yapmaktadır[151].

Evliya Çelebi Seyahatnâme adlı eserinin c. IX. , s. 273'de Abdal Mûsâ tekkesinin Bektaşîlere ait olduğunu bildiriyor ve onları "Ehl-i Sünnet" olarak belirtiyor[152].

Mustafa Tatcı, "Bektâşi Dervişi Bir Yörük Beyi; Kaygusuz Abdal" adlı makalesinde, Kaygusuz'un yaşadığı devirde melâmet erlerinin Kalenderî, Haydarî, Rum Abdalları[153] gibi isimlerle anıldığını ifade etmektedir. Tatcı, melamet erlerinin boyunlarında keşkül[154], üstlerinde kendilerini garib gösterecek kıyafetlerle dolaşan, Kalenderîler gibi çâr-darb kuralı gereğince saç, sakal, kaş ve bıyıklarını usturaya vererek seyahate çıkan kişiler olduğunu belirtir. Kaygusuz Kalenderâne yaşamış olacak ki şu ifadeleri dillendirdiğini vurgular:

Aşk içine hiç sığmaya hiç aceb teke'bbür
Kalenderî-var aşk ile donun palas eyle
…
Harabat hâneyi mesken edinmiş
Ne tesbih bilir ne taât dediler
Dâim mest ü harâb meyhânelerde
Bu müselmân değildir yad dediler
Şarâb içip müdâm esrâr yiyecek
Maksûdu yemekdir ni'met dediler

Tatcı, bu mısraları yorumlayan bazı araştırmacıların Kaygusuz Abdal'ı gayr-i sünnîlik ve Bâtınîlik zümresine koyduğunu, oysaki birbirine benzeyen "evliyâullah" arayanların, semâda yalnız gezen yıldızlar gibi Allah doslarının da olabileceğini hiç düşünmediklerini ifade eder. Kaygusuz'un Kalendermeşreb bir Bektaşî olduğunu, fakat kendi ifadesiyle "şarâb içip, esrâr yiyen!" bu dervişin, nefsini tanıyıp Allah'a ulaşan kâmil bir veli olduğunu belirtir[155].

Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilk müridi Hatun Ana, onun muhibbi Abdal Mûsâ ve Abdal Mûsâ'nın müridi Kaygusuz Abdal'ın ehl-i sünnet bir Bektaşî inancında yer alması gerektiği görüşününde değerlendirilmesi gerektiğini ifade edebiliriz.

---

[151] Cengiz Gündoğdu, "Hacı Bektâş Paradigmasını Tanıma ve Tanımlama Problemi Üzerine", *Ekev Akademisi Dergisi,* sayı 16, s. 32.
[152] Akçay, "Abdal Musa Tekkesi", *VII. Türk Tarih Kongresi,* s. 366.
[153] Rum Abdalları meczub yaratılmış kişiler olarak bilinmektedir. İnanç olarak Alevîlik ile karışmış fikirleri vardır. Osmanlı'ların Anadolu'da ve Rumeli'de yayılmalarında önemli yer almışlardır. Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, Yön Yay. , İstanbul, 1990, s. 29.
[154] Keşkül, gezgin dervişlerin kullandığı, genellikle Hindistan cevizi kabuğundan yapılan, iki ucundan geçen zincirle omuzdan ya da kolda taşınan yemek kabı. Esat Korkmaz, *Alevîlik-Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü,* s. 251.
[155] Tatcı, "Bektâşi Dervişi Bir Yörük Beyi; Kaygusuz Abdal", *Keşkül Dergisi,* 2012 Bahar, s. 30.

İKİNCİ BÖLÜM
VÜCÛD-NÂME

2.1. Vücûd-nâme'nin Nüshaları

Vücûdnâme'nin:

İstanbul, Süleymaniye Ktp. , A. N. Tarhan, 193/2, vr. 25b-30b. (A)

İstanbul Belediye Ktp. , O. Ergin Bölümü, nu: 1321, s.178-197. (O)

Tübingen Devlet Ktp. , nu: 1494, vr. 29b-35b. (T)

İstanbul Üniversitesi Ktp. , nu: 6817, vr. 3a-15b. (İ)

Hacı Bektaş Ktp. , nu: 631 (H) ile 667'de (B) birer nüshaları vardır. Hacı Bektaş Kütüphanesi'ndeki nüsha, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

T ve A nüshalarının dışındaki O, İ, H ve B nüshaları incelenerek aralarındaki farklılıklar değerlendirilmiştir. O 1237/1821 ve T 1259/1843 nüshalarının istinsah tarihleri bilinmektedir. T nüshasının müstensihi Urfalı Hasan Vehbi dışında diğer nüshaların müstensihleri belli değildir.

Araştırma konumuz olan nüsha, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki nu: 6817, vr. 3a-15b (İ) el yazması eserdir. İ nüshasını temel almamızın sebebi diğer nüshalardaki farklılıkları toplayıcı özelliğine sahip olmasındandır. Ayrıca O, H, B nüshalarında ifade edilmeyen "harflerle insan vücudunun tanıtımı" ve eserin son bölümünde yer alan "Nazm" kısmı sadece İ nüshasında bulunmaktadır.

Nüshalardaki hata ve yazım tutarsızlıklarından dolayı, anlam ve ifade farklılıklarındaki değişiklikler dipnotlarda verilmiştir. Dört nüshanın hatalı olduğu kısımlarda metin tamiri yapılmıştır. Metinde anlaşılmayan ifadelerin yanına parentez içinde (?) soru işareti konulmuştur.

2.2. Vücûd-nâme'nin Metni

Risâle-i Vücûd-nâme

vr. 3a

Gofte-i Risâle-i Vücûd-nâme Hazret-i Kaygusuz Abdal Sultan Kuddise Sırruhu'l–Aziz

Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Elhamdüli'llâhi rabbi'l-âlemîn ve's-Salâtü ve's-Selâmü âlâ nûri seyyidinâ ve âlihî ecmâin.

Midânî[156]: Pes[157] Erenler bu fakîr dahı bulunan âşikana yâdigâr eyledim. Emânet irşâd içün Allah eyvallah. Ma'lum olunsu evvalâ âdem ki kudret-i Hakk'la ana rahmine nice düşer ve nice vücuda gelür ve ruh ile dirilür ve anadan nice ırar[158] ve âdemin zâhirinde ve bâtınında hâsiyyeti nicedir. Ve kaç ruh vardır ve anâsır-ı erbaa neye tâbidir ve kaç nefs vardır ve nice gelür ve âleme nice geçer ve kuvvet nerelerinde[159] olur ve hâsiyyetleri nicedir ve âlemi[160] var mı âyan ve beyân idelim: Kavlühû Teâlâ:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ.

"And olsun ki biz insanı, çamurdan (süzülmüş, çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta bir nutfe haline getirdik. Sonra o nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir."[161]

vr. 3b

Pes imdi ol nutfe ki ananın rahmine düşer:

Evvelâ Zuhal[162] terbiye ider kan olur,

Sâniyen Merrih terbiye ider et olur,

Sâlisen Zühre[163] terbiye ider kemik olur,

Râbien Şems[164] terbiye ider ruh olur,

Hâmisen Utarid[165] terbiye ider hareket hâsıl olur,

Sâdisen Kamer[166] terbiye ider vücûdına gelür,

Sâbiân Müşteri[167] terbiye ider cihana gelür.

Ve dahî gökde oniki burç ki, dokuz felekdedir. Âfakıdır. Alkımda dahî mevcûddur. Anları dahî beyan idelim.

Evvelâ Baş: Burc-ı hamel[168]'dir.

Alının: Seretân[169]' dır,

---

[156] Bilki, bilesin ki.
[157] Öyle ise, o halde.
[158] nice ırar: nice anadan doğar O
[159] Nerelerinde: nerelerde O
[160] âlemî: ehvâli âlemi ve ehvâli âdemi O
[161] Mü'minûn 23/12-14.
[162] Satürn
[163] Venüs
[164] Güneş
[165] Merkür
[166] Ay
[167] Jüpiter
[168] Koç

Vr. 4a

Kollarının: Sevr[170]

Ve Ellerinki: Cevzâ[171] dır,

Ve Göğüsi: Esed[172] dir,

Ve Göbek: Mizân[173] dır,

Ve But : Kavs[174] dır,

Ve Kasık: Sünbüle[175] dir,

Ve Zekeri: Akrebdir,

Ve Dizleri: Cediy[176] dir,

Ve Baldırları: Delve[177] dır,

Ve Taban: Hût[178]dır.

Âdemin bâtınında Kevâkib-i Seyyâre[179] müşâbih olan yerleri dahi beyan idelim:

Evvelâ Şems: Akciğerdir,

Ve Kamer: Karaciğerdir,

Ve Müşteri[180]: Yürekdir,

Ve Mirrih: Üzdür[181],

Ve Zühre: Dalaktır[182],

Ve Zuhal: Dimagdır,

Ve Utarid: Deridir,

Ve Âdemin zâhirinde ve bâtınında olan hâsiyyetleri[183] dahı beyân idelim.

Evvelâ biri budur ki nef (nefes) alur burnundan ten rahat eder,

İkinci Ağuzdur ki her nutuk andan çıkar,

Üçünci eldür ki anın ile ki her kârı işleri,

Dördünci kulakdır sadâyı işidir,

Beşinci gözdür ki her nesnei görür,

---

[169] Yengeç
[170] Boğa.
[171] İkizler.
[172] Aslan.
[173] Terazi.
[174] Yay.
[175] Başak.
[176] Oğlak.
[177] Kova.
[178] Balık.
[179] Güneş, ay ve beş gezegen. Kevâkib-i Seyyâre: Kevâkib-e O
[180] Müşteri: Utarit O
[181] Üzdür: Öd B H
[182] Dalaktır: Burun B
[183] hâsiyyetleri: hakikâtleri O

Altıncı ayakdur ki her mahale gider[184],

Yedinci oldur? ki kuvveti[185] buyurur.

Ve âdemin bâtınında olan hâsiyyetleri beyân idelim:

Vr. 4b

Evvelki Hayâl

İkinci Akl

Üçünci Fikir

Dördünci Fehim[186]

Beşinci Hıfz

Altıncı Vehim[187]

Yedinci Zabt[188]

Ve Âdemde ruhları beyân idelim:

Evvelki: Rûh-ı Nebâtî'dir, suya tâbidir.

İkinci: Rûh Hayvâni'dir, yemeğe tâbidir. Yemek kuvvetidir ki[189] Turâb'a tâbidir.

Üçünci: Rûh-ı İnsânî'dir ki ışka[190] tâbidir. Işk safâya[191] ve ateşe tâbidir.

Dördinci: Rûh Meleke'dir Kudret-i Hakk'a tâbidir. Rûh gıdası gibi vâki olmuşdur.

Âdemde olan nefesleri (nefsleri) beyan idelim:

Evvelki: Nefs-i Emmâre'dir ki ateşe tâbidir, Azrâil'e müşâbihdir.

İkinci: Levvâme'dir ki suya tâbidir, Mikâil'e müşâbihdir.

Üçüncü: Nefs-i Hânikâ'dur[192] ki Yel'e tâbidir ki, İsrâfil'e[193] müşâbihdir.

Dördünci: Nefs-i Mülhime'dür ki Toprak'a tâbidir, gelür ve geçer, Cebrâil'e[194] müşâbihdir.

Âdem dört vechi üzre gelür ve geçer. Anı beyân ve âyân idelim:

Vr. 5a

Evvelki. Oğlanlıkdır ki üç ay bahar'a müşâbihdir.

İkinci: Yigitlikdür ki üç ay yaz'a müşâbihdir.

Üçünci: Karanlıkdur ki[195] üç ay güz'e müşâbihdir.

---

[184] mahale gider: yere varır B
[185] kuvveti: herşeyi B H
[186] Anlama.
[187] Şüphe.
[188] İdaresi altına alma.
[189] kuvvetidir ki: Hut'dur ki O
[190] ışk'a: aşk H B O
[191] safa'ya: suya O
[192] Nefs-i Hânikâ: Nefs-i Zaika H, Nefs-i Mutmainne B O
[193] İsrâfil: Cebrâil B O
[194] Cebrâil: İsrâfil B O
[195] Karanlıktır ki: Kırgınlıktır ki O

Dördünci: Pirlikdür ki üç ay kara kış'a müşâbihdir.

Ve dört Melek âdemde bu sıfat ile mevsufdur[196] ve mevcûddur.

Evvelki: Kulak Mikâil'e müşâbihdir,

İkinci: Göz Azrâil'e müşâbihdir,

Üçüncü: Burun İsrafil'e müşâbihdir,

Dördünci: Dehan[197] Cebrâil'e müşâbihdir.

Ve âdemin başı arşıdır ve cesedi kandildir ve rûhı nurdur ki her birine[198] hayat virir. Âlemde: Kara kış Şerîat gibidir,

Ve yaz Tarîkat gibidir,

Ve güz Mârifet gibidir,

Ve bahar Hakîkat gibidir,

Ve âdem dahı böyle gelür ve geçer.

Ve anadan doğmak Şerîat gibidir,

Ve cihandan gitmek Hakîkat gibidir.

Ve her âdem ki anadan toğar anadandır.

Vr. 5b

Evvelki: Kudret eline girer, suya mâildir[199]

İkinci: Oğlanlıkdur ki, kuvvet ayağına gelür, hâk'e[200] tâbidir,

Üçünci: (?)[201] kuvvet beynine[202] gelür, âteşe tâbidir,

Dödünci: Pirlikdir ki, kuvvet lisanına gelür, yel'e tâbidir.

Ve âdemde olan dört âlem anları dahı beyân idelim:

Evvelki: Âlem-ü Nâsût Ruh-u Hayvân'dır,

İkinci: Âlem Melekût Ruh-u Sultanî'dir,

Üçünci: Âlem-ü Ceberût Ruh-u Kudsî'dir,

Dördünci: Âlem-ü Lâhut Ruh-u Vâhid'dir.

Âlem-i Nâsût: Dâire-i Hayvanât ve Nefsî,

Âlem-i Melekût: Makâm-ı Melek ve Dâire-i Kalb,

Âlem-i Ceberût: Kerbiyye Melâi'l a'lâ[203], Dâire-i aşk, Makâm Cebrâil, Akl-ı kül,

---

[196] Vasıflanmak.
[197] Ağız.
[198] Her birine: bedene O, her yere B
[199] Tabi.
[200] Toprak.
[201] (?): Yiğitlik'dir H, civan olur O
[202] beynine: beline H O B
[203] Meleklerin Büyüğü.

Âlem-i Lâhut: Âlem Ulûhiyyet'dür. İsmu'llah ve Resm'ü Sıfat ve Nât-ı Semere-i Tarîkat fenadır[204]. Semere-i Hakîkat bekâdır, Semere-i Mâ'rifet atâdır[205] vefâ ahd'dir.

Vr. 6a

Fenâ kendüzin geçmekdir. Bekâ Hakk'a ulaşmakdır. Atâ Hakk'a vira (varabilmek) gibidir.

Sıfat[206] dörttür:

Evvelki: Ruh-ı Nebâtî

İkinci: Ruh-ı Hayvanî

Üçünci: Ruh-ı İnsânî

Dördünci: Ruh-ı Sâfî.

İmdi onsekiz bin âlem ki dirler cümlesi Zât-ı Hakk'la sıfat[207] vâki olmuşdur. Anları dahı beyân idelim:

Altı bini nebâtî'dir yerlerden biter,

Altı bin hayvânî'dir zemîn ruhdan birbirinden hâsıl olur.

Ve altı bin insanî'dur ki insana müteallikdir[208]. Birbirinden ayrı ve gayrı değildir.

Ve âdem her ne ki var olmuş cümlesinin[209] güzîdesidir ve âyînesidir[210] ve dahı, âdem bir şehr-i azîm'dür ki nice bin âlemler anda mahvolur. Ve ol şehr-i azîmin on iki kapusu vardır[211]. Ol kapuların kimisi kapanur kimisi açılır ve kimisi gâh açılur ve kimisi gâh kapanur.

vr. 6b

Bunlarda hikmet çokdur. Ona her akl irişmez. Ve bilmek murâd isteyen ehline mürâcaat eylesün. Her şeyun miftâh-ı[212] insan kâmildir. Ve dahı âdemin;

Başı: Tâc-ı Devlet'dir,

Alnı: Nur-ı Hidâyet'dir,

Kaşı: Âlem[213] Kudret'dir,

Gözi: Nur-ı Vahdet'dir,

Kulağı: Pâk Nübüvvet'dir,

Burnı: Yol-ı Cennet'dir,

Ağzı: Kelime-i Şehâdet'dir,

---

[204] Nât-ı Semere-i Tarikât fenâdır: Zât-ı Semere-i Şeriat vefadır H B
[205] Bağışlanma.
[206] Sıfat: ruh B
[207] sıfat: cümle O
[208] Bağlı.
[209] Ve âdem her ne ki var olmuş cümlesinin: Âdem cümle eşyanın yerde ve gökte her ne ki muradı var ise cümlesinin O
[210] Ayna.
[211] Bu âlemin on iki burcuna mukabildir O
[212] Anahtar.
[213] Âlem: kalem H B

Gönli: Mihr-i[214]Muhabbet'dir,

Gögsi: Kur'ân-ı Hikmet'dir,

Eli: Kudretullah'dır,

Ayağı: Kuvvetullah'dır,

Cemâli: Hikmetullah'dır,

Sağ ve sol Kirâmen Kâtibin ona nasîb erdi. Asl âdemin vücudı yigirmi sekiz huruf üzre yaratılmıştır.

Âdemin: Başı Arş'dır ve Nokta-i Bâ'dır,

Ve iki Kaşı, biri fâ'dır ve biri kâf'dır,

Ve iki gözleri, biri ayn ve biri gayn,

Ve iki kulağı, biri zâl'dir,

vr. 7a

Ve çenesi, cim'dir,

Ve gerdanı: طسم'dir,

Ve burnı: Elif'dir,

Ve dudağı: ت'dir,

Ve üst dudağı: ب'dir,

Ve sağ kolu: اَلٓمٓصٓ [215] حمعسق ,

Sol kollu:كهيعص , Âl-i İmrân حاخ,

Sağ bilek parmakları: İsmu'llah,

Sol bilek parmakları: يس ,

Sağ yanı: ص ,

Sol yanı: ض ,

Sağ memesi: Vav'dır,

Sol memesi: He'dir,

İmân yeri, Mim'dir,

Ve sağ bacağı: طس ,

Ve can yeri: Kef,

Gönli yeri: Nümû'nedir, Mîzân'dır,

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُون,

Açık bacağı: Lâm, Elif ikisi birdir,

İki Kumbarlık, biri yuvarlakdır ث akreb'dir,

---

[214] Güneş.

[215] Hurûf-u Mukattaa: Kur'an'da yirmi dokuz sûrenin başında yer alan ve isimleriyle telaffuz edilen harflerin ortak adı. M. Zeki Duman-Mustafa Altındağ, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, s. 401.

İki ayağı: Biri ط , biri ظ .

Mürşid-i kâmil mürâcaat oluna ki, bu sırra vâkıf olasın.

vr. 7b

Ve dahı âdemin vücudunda üç yüz atmış altı damarlar vardır ve yedi yüz yetmiş iki sinirler vardır ve dört yüz kırk[216] pâre[217] kemiği vardır.

Âlemde her ne ki vardır, aynıyle âdemde dahı vardır. Ve mevcuddur ki evvelâ âdemde olan âlemde yokdur.

Ve âdemin göbeginden yukarı boğazına varınca gök mukabelesindedir ve geri[218] göbeğinden aşağı dizine varınca yer[219] mukabelesindedir. Buyurur Resûlu'llah Aleyhi'sselâm: "*Mü'min Mü'minin aynasıdır*"[220]. Tanrı'nın adı mü'min'dir. Âdemin adı dahı mü'min mü'mine'dir. Nâilesi[221] olmuşdır. Bu hadis şerifi'n hayli mânâsı var. Ehline ma'lumdur. Ve Zât-ı Hak sıfatıdır[222]. Ve eşya dahı külliyyen Hayyî ve Mahvîdir[223]. Zât Bâkidir ve gerçi zât ve sıfat görünür. Vücûd vâcib'dür ki كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "O'ndan başka herşey yok olacaktır, hüküm O'nundur…".[224]

Bu âlem kalanı mahvîdir[225].

vr. 8a

Ve dahı bunı beyân idelim ki Hâlık-ı âlem[226] bu mânâda hayrandır. Arada taleb çıksın[227] bir rehber gerekdir. Tâ ki kendünin hakikatinden haberdâr ola ve her ne ki vardır âdemdedir. Kavlühû Teâlâ[228]: وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ "…*Ve Âdeme bütün isimleri öğretti, sonra onları Meleklere arzedip…* "[229] yâni âdeme Hak Teâlâ ismini[230] bidirdi. Ve pes imdi cemî eşyanın hakîkâti âlem-i âdemdir ve âdemin hakîkati hakdır. İmdi âlem cümle eşyanın güzidesi oldı. "İnsan, Allah'ın bizzat tezâhür[231] ettiği cisim oldu…" oldı. Ve hakikat Hazret-i Muhammed Mustafa ve Aliy-i Murtezâ oldı[232]. Sûretten zuhur eyledi ve Hakk'ın birligine ol suretle beyân eyledi. Zira biri Mürşid'dir biri rehberidir ve âlem halkına

---

[216] kırk: kırk dört O
[217] Parça.
[218] gıri: Bu kelime H B nüshalarında bulunmamaktadır.
[219] yer: yedi kat yer O
[220] Muhammed bin Abdullah es-Sehâvî, *el-Mekâsıdu'l Hasene*, Kâhire 1956, s.439, Hadis no:1228.
[221] Murat.
[222] Ve Zât-ı Hak sıfatıdır: Zât Hakkın sıfatıdır O
[223] külliyen Hayyî ve Mahvîdir: külliyen mahvîdir B H
[224] Kasas 28/ 88.
[225] Yok olma.
[226] Hâlık-ı âlem: Âlemin Hâlk'ı O, Hâlk B
[227] Arada taleb çıksın: Burada talibe O, arada tâlib çıksın H
[228] Kavlühû Teâlâ: Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri kelâm-ı kadimesinde buyurur O
[229] Bakara 2 / 31.
[230] ismini: esmâ-i H, esmâ-i küllihe O, esmâ-ı külliyeyi B
[231] Görünmek.
[232] Ve hakikat Hazreti Muhammed Mustafa ve Aliy-i Mürtezâ oldı: ve hakikat Muhammed Mustafa (as.) ol suretten zuhur eyledi O

dahı bildirdiler. Ol Hakkı ve Kelâmı Hak zâhir kıldı. Ve Mahbûb-î Rahmân oldı. Ve sâlik bir makâma irişür ki aynı tevhidi Hakka'l –yakîn görür[233].

vr. 8b

Hazret-i Hak'dan ma'mur olur[234], heman[235] Hak kalur. Zira eşyayı fânî ve hem bâkî oldur ki kâim dâim mutlak hâlkdır[236]. Ve âlem benim iledir ve bu âlem olmazdan evvel on sekiz bin âlem[237] içinde Hak Celle ve Âlâ kamış içinde şeker[238] ve kül âb[239]gibi vâki olmuşdur. Eger aradan götürse bu on sekiz bin âlem içinde bir kul[240] kalmaz idi mahvolurdı. Nitekim Resûlullah Sallallahu Aleyhi vessellem "*Allah'dan başkasının tecellî etmemesi icâb eder…*" Yâni Tanrı'dan gayri hiçbir şey görünmemek gerekdir. Anın için[241] heman vücûdı vücûd-ı kadîm lâ yezel[242]ki bu kârhâne–yi[243]bünyâd[244] eyledi ve cümle varlığı dahı yeri yerine karar eyledi ve herşey kemendi[245]kârına meşgul oldı.

vr. 9a

Ve bu kârhâne'de görinür illâ görünmez herşeye hayran kalmışlardır ve dahı birbirlerinden istifsâr[246] iderler:

"Eyâ[247] Hak kanda ola?" dirler. Maksûd kandadır bilmez ve gökde olan mahlûk göge[248] nazar iderler[249]. Cümle eşya tâleb[250] ve râğıb[251] ve mütehayyirlerdir[252]. Şey-i Vahdet'den[253] tâ Âdem Aleyhisselâm zamanından şöyle hayret kaldı. Âdem Aleyhisselâm sahray-ı vücuda geldi ve bu kârhâneyi gördi. Yukarı baktı göğün nihayeti yok. Hayrân ve sergerdân[254] kaldı. Ve bu hayretlik içinde başına hezâr-ı[255] neccâm[256] geldi, yâre buyurdı, yâre

---

[233] Tevhidi Hakka'l-yakîn görür: Kelime-i Tevhidin hakikatini ayne'l-yakîn görür O
[234] Hazret-i Hak'dan ma'mur olur: Hazret-i Hak'dan gayri eşya mahv olur B H, Tanrı Teâlâ Hazretlerinden gayri eşyanın vücudu Hak Teâlâ celle ve a'la vücudunda mahv olur O
[235] Hemen.
[236] Hâlkdır: Hâlıkdır B H O
[237] âlem: sıfat O
[238] kâmış içinde şeker: şeker içinde lezzet O
[239] Su.
[240] bir kul: ehad B H
[241] Anın için: Onun için her şeyin vücudu yoktur hakikatte Tanrı vücudu vardır O
[242] Zail olmaz.
[243] İş yeri, dünya.
[244] Bina.
[245] Kemendi: kendi O H B
[246] Sormak.
[247] Ey.
[248] göğe: yere B O
[249] Acaba Hak kanda ola B, yerde olan mâhluk göğe bakarlar bu kadar mı ola O
[250] tâleb: ta'lib B H O
[251] İstekli.
[252] Şaşmak.
[253] Şey-i Vahdet'ten: Elestü birabbiküm O
[254] Şaşkın.
[255] Pek çok.
[256] Astronomi âlimi. Neccâm: sernicâm O

çâre yok[257]. Gitdikçe derdi ziyâde oldı ve bâ'dehû[258] yüz yigirmi dört bin peygamberân[259] geldi ve kendülere mümkin oldukça haber virdiler ve bu kârhâne sahibinin ismin bilmek içün[260] hezâr ber-hezâr[261] cehd[262] eylediler, bir şey kanâat bulmadı ve bir şey mevkûf[263] olmadı.

vr. 9b

Tâ kim Hateme'n-Nebiyyin Muhammed geldi ve bu kârhâne'nin aslını ve fer'ini[264] beyân ve mucize kelâm ile sivâ[265] ile işaret buyurdı ki bu kârhâne sahibinin ismi üç huruf iledir. Biri "'ayn"[266] ve biri "ye"'dür. Ve anın ne evvelinin evveli var ve ne âhîrinin âhîri var buyurdı. Külliyen evvelin ve âhîrin eşya ve mahlûkât insi ve cin cümleye peygamber oldı. Ve cümle mahlûkât ve mevcûdât bu habere[267] rızası oldukda anın kulluğun emrini işlemek kabul eylediler. Ve anlara külliyen hayat virdi. Hak Resûlllah Aleyhi's-selâm bezm oldı ve burada guft ü gû[268] çokdur. Bu mânâ ile gizledi ve bu mânâyı beyân ideyim. Çünki nişân[269] dahı bulundı.

İmdi her kim her şeyi görür Hakk'dan ayru nice görür. Çünki Hak eşyayı muhit[270] etmiş.

vr. 10a

Bâ tahtında dahı hâsıl olan noktada mevcuddur, asıl budur. Delil âdemdir ve sıfat âdem sıfatıdır ve zât-ı kadîmdir. Ezelidir ve ebedidir, Tanrı'dır. Her mekânlar anındır ve her gönül anındır ve sıfat ve hem âlem anındır. Hem şekiller ve hem varlık anındır[271].

Beyt:

Bir bâzâr kurdı ezelden her metâı koydı

Ol kendi aldı kendi satdı kendi bâzâr eyledi.

Ve insan-ı kâmil benim mürşidim dimek ile olmaz. Zât-ı Hak tâ ki el virmeyince. Zira âdemde hakikât mevcuddur ve mânâları belli ki erlik'dir. Zira Hak sâde bir şey ile bilinmez

---

[257] Yâre çare yok: Bu biçarenin kendince derdi ziyâde oldu B
[258] Sonra.
[259] Peygamberân: Enbiya O
[260] İsmin bilmek için: sahibini istemek bâbında ve bilmek bâbında O
[261] Çokmu çok.
[262] Gayret.
[263] Vâkıf.
[264] Asıl ile ilgili olmayan.
[265] siva: şöyle B H
[266] Bir'i lâm B H
[267] hayra: habere B H
[268] Dedikodu.
[269] İz.
[270] Kuşatmak.
[271] Ve melekler ve her varlık anındır B

ve bulunmaz. Her bir şey ve her bir eşya-ı ve her bir dolu işler ile bilmeyüb[272] ve isbât eylemek gerek. Meselâ Hak celle ve âlâ gencverdir[273] ve hazinedârı âdemdir. Mü'minin kalbi[274] Beytullah'dır. "Mü'minin kalbi Allah'ın arşı ve hazinesi"dir[275]. Ve Cemâlullah'dır ve bâkisin kalbi Hakkı inkâr ider.

Gel imdi Kaygusız Abdal berü küfr ü imân dedikleri nasıl şeydir:

vr. 10b

Küfür gizlemek, îmân bir şeyi ikrar[276] eylemek. Bu meydân bî-hakikat meydanıdır. Burada Hak cümleye yeğdir[277]. Eger Hak dilemez ise bir şey vücuda gelmez. Burada fil-cümle insanlar birdir. Lâkin bilen ehliyle bilmeyen arasında fark vardır.

İmdi bilmeyen kendüsinden bilen dahı kendüsinden degildir. Meselâ bir tıflı mektebe virirler, "elif" diyu okur, "elif" bilür, ne didigin bilmez bu gibidir. Bir Allah'dadır. Hak Teâlâ buyurur: "أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ *İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir"*[278] Öyle olunca hiçbir şeyden faide okumam[279] ve bir şeyden havf eylemem. Ancak Allah'ü Azimü'ş-şân ki bâlâda zikir olundı. Ol Tengri'dan gayri meyl viremem[280] zira bu mânâda dahı bir tengri bir değildir, çok Tengriler vardır. Resulu'llah Aleyhi's-selâm buyururki:

vr. 11a

"*Bir kişinin maksudu ne ise ma'bûdu dahı odur"*[281] bir gönül, maksudun ma'bûdu, bir kişinin maksûdı ne ise mâ'bûdı dahı oldur dimek olur. Zira özin bir mürşide irişdir, gözin aç özin bak-gör heman kulmısın, sultan mısın, geda mısın[282], şah mısın? Âdem süratinde olub hayvan gezme. Âdemin sureti ve fi'li mutlakdır, yâni hakikat olmışdur. Kendüsin[283] bir mürşide vir. Zira yolın sarpa[284] olur ve uğradırsın[285]. Var ise nasibin alursın anı bulursın ve olursın. Kavlühû Tealâ: "قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ *…De ki; Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?..*"[286].

---

[272] bilmeyüb: bilip B
[273] Gencverdir: gencidir B, gencinedir O
[274] Mü'minin kalbi: kalb-i mü'min O
[275] Bu hazinenin genci âdemin veçhinde yazılıdır. Bu hattı okuyan hazineden haberdardır O
[276] ikrar: aşikâr B H
[277] Bir.
[278] Yunus 10/ 62.
[279] okumam: ummam B H
[280] viremem: eyleme B H
[281] Kelâm-ı Kibâr.
[282] Dilenci.
[283] Kendisün: Kendi özine B
[284] Sarpa: heba H
[285] uğradırsın: uğradığın yerde H B
[286] Zümer 39/9.

Pes âdem kendüni bilmek mücerred[287] Hakk'ı bilmek gibidir. Yine Resûl Aleyhî's-selâm buyurur: "*Nefsini bilen Rabbini bilir"*[288]. Ve bu mânâyı dahı beyân ideyim. Vecden[289] bir kişi bu bahr-i deryada gavvâs[290] oldı ve her cihetden âzâd oldı. Elbette ol devleti bulur. Ve kendünin gölgesi gibidir ve ol dem[291] bildigi öz bahr-i muhîtdir[292] ve burada güfte gû çokdur ve göz akl imân olur. Ve burada kişiye kavî hidayet gerekdir[293]. Ve girü bu âlemin sıfatına on sekiz bin âlem kimdirler. Ve ol on sekiz bin âlem insana müteallikdir[294]. Bunlar birbirine mahlûtdur[295]. Ve birbirinden cümlesinin dengi vardır. Hak Celle ve Âlâ dahı cümlesine muhîtdir. Gök ve yer bir kubbedir. Ay ve gün çırâklarıdır[296]. Ve yıldızlar kandilleridir. Hak, âlemi ve âdemi hem-şürfet halkeylemiştir, yedi eşyanın hakikâti[297] içre zuhura gelüb ve yine mahv olur. Âdem ki yedi kat gök üzre halk olmuşdur:

Evvel İlikdir,

İkinci Kemükdir,

Üçüncü Sinirdir,

vr. 12a

Dördünci Damardır,

Beşinci Kandır,

Altıncı Etdir,

Yedinci Deridir.

Ve âlem dahı yedi şerefdir[298]. Oturup üzerine kurulmışdır. Enbiyâ ve evliyâ bunda heman budur layık olan ki bu eserleri[299] görüb şükür ve tâ'at oluna çün (çünkü) وَكَانَ اللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا "…*Allah her şeyi kuşatır…*"[300]dir. Gel gör aferîden[301] ayrı bir dilimizde bir fi'limizde[302] fikr olunmaya. Ulu[303] mü'min ve muvahhid[304] olur. Sıfat hakdır. Sıfat rencide olur ise zât ve sıfat hak terâzüsidir. "*Akıl Allah'ın terâzisidir*". (Kelâm-ı Kibar)

---

[287] Yalnız.
[288] el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, C.II, s.361, Hadis no:2532.
[289] Vecden: çünkü H
[290] Dalgıç.
[291] dem: âdem H B
[292] Okyanus
[293] Allah'ım kolaylaştır zorlaştırma O
[294] Bağlı.
[295] Karışık.
[296] Mum.
[297] hakikâti: hasiyyeti O
[298] Hikmetin Allah'tan gayri kimse bilmez O
[299] eserleri: esrarı B H
[300] Nisâ 4 /126.
[301] Aferîden: Allah'tan B H
[302] fi'limizde: fikrimizde B
[303] Ulu: ol şahsı B H
[304] Allah'ın birliğine inanan.

İmdi gerek biz dahı kangı[305] fikir ederiz. Nitekim Muhammed Aleyhisselâm buyurur: "*Allahım, mevcudâtın mâhiyetini bize olduğu gibi göster*". Yâni eşya-yı hakikât benem kim taleb etmek her şeye gerek olur. Zira yer ve gök mahsûlidir ve eşyanın cesedi ve tılsımıdır[306].

vr. 12b

Ve âlem-i zât-ı hak anların ruhıdır. Ve ruh-u hakikat başına mahvolur. Zira ruh yele tâbidir. Dil ile birbirine meşerigdır[307]. Ve et dahı suya tâbidir. Ve kemik toprağa tâbidir. Ve ruh kendi yel ile ataşe tâbidir. Ve her âdem ki kuvvet bulur[308]. Âlem (?)[309] cesedî kavî olur. Anâsır-ı erbaa[310] kuvvetidir. Ve andan hâsıl olur. Ve ateş ulvidir. Ve âb[311] ile Hâk suflîdir. Ve bâde[312] dahı oldur ki ulvîdir. Ve ruh kan gibidir ateşdir. Et su olur, kemik olur[313]. "Her şey aslına döner". Bu mânâyı beyân ideyim. On sekiz bin âlemi Allah bilür. Padişahlar iki kısımdır.

Biri sâhib-i tasarruf kutb-ı zâhirî

Ve biri sâhib-i tasarruf kutb-ı bâtınîdir[314].

Ve biri kutbu'l-aktâb ve sâniyen üçlerdir. Andan kutb-ı âlem'dir.

vr. 13a

Velîlerin padişahıdır. Ve sağında olan mürîd'dir. Ve sol yanında olan halîfedir. Ve ba'dehû yediler[315] ve üçyüzler ve binbirlerdir. Ve bunların cümle bin üçyüz elli[316] neferdir. Bunlar dünyanın çâr[317] köşesini köşesini devr idüb anlar hüküm iderler. Gice ve gündüz yigirmi dört saat kutb-ı âlem dâima bu on sekiz bin âleme nazar eyler. Her ne hayr ve şer, faide ve zarar ve zuhûr eyler ise, sağ yanında olan mürîd ve sol yanında olan halifeye emr eyler. Ve ol kutbu'l-aktâbın bu on sekiz bin âlemler ve bu yedi derya-yı ve bu cemi semâvât ve arzının yanında bir fâfûrî[318]tabak gibidir. Her ne ki olur anın emriyle olur[319]. Zira Hak iki âlemi anın feyzine teslim idüb, Kutbu'l-âlem nazarıdır.

---

[305] Hangi.
[306] Esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan şey.
[307] Yollar.
[308] Her âdemki mevt olur, rûh âlem-i ervâha gider. Cesedi yere def olur ki O
[309] (?): Ervâh-ı vücudu H B
[310] Ateş, hava, su, toprak.
[311] Su.
[312] Yel.
[313] kemik olur: kemik toprak olur H B
[314] Zâhirde olan padişahlar, vezirler, ağalar gibidir. Zâhiren bu memlekette hükm ederler ve bunlardan altın, gümüş vesair zahirelerdir. İsteyup rica eylesen vermeye kâdirlerdir. Verirler amma bâtından haberleri yoktur. Zira ki nasibleri bu kadar O
[315] Ve dahî kırklar O
[316] bin üç yüz elli: bin üç yüz B
[317] Dört.
[318] Çini.
[319] Onlar dahî üç yüzlere haber verirler ve emrine giderler. Kutb-u'l Aktâbın bu on sekiz bin âlemler, yedi derya ve yerin göğün hepsi onun yanında fâfûrî tabak gibidir B H

vr. 13b

Ve her biri perverdigârın[320] emri üzredir. Şarkdan garba hükmederler. Her ne ki olur ise bilürler. Ve mededlerine ve emr-i hak ne ise emr üzre iderler. Her ne kim olur ise budur ve bunlarun hakîkât hallerini Hak'dan gayri kimse bilmez. Allâmu'l-Guyûb'[321] dır. Sûreti sûretâ âdemdir. Hakkın hazinesi bunlardır. Yerde ve gökte her ne var ise âdemdir. İşte yerin ve gögün halîfesi âdemdir. Hak Teâlâ Hazret-i Davud'a emr eylediği: يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ "*Yâ Dâvud (Bismi'llâhir-Râhmâni'r-Rahîm) Biz seni yeryüzünde halife yaptık…* "[322]Bu mânâyı beyân ideyim. Hak ile mektumdur[323]. Zira zâhirde ve bâtında, yerde ve gökde makbûlü'l vücûd âdemden şirin[324] nesne yokdur.

vr. 14a

Yerde ve gökde olan kabiliyyet bir eşyada yâr olmadı. Ve hem olmaz. Ve anın içün cemî eşya üzerine mâlikdir. Cümleye hükm eyler. Âlem Âdemde sankim bir deryadur ki nihâyeti yokdur ve kenarı bulunmaz ve kenarına bir şey irişmez. Ve yine ol seyr-ü her-bâd[325] anunla kâimdir. Ve her âdem kabiliyetten ve korkudan özi büküldi. Zira gözi kördür bilmez hayvandır, münafıktır ve mel'undur[326]. Bu âyet-i kerime mütetavvıkınca[327] kavlûhû Teâlâ: أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ "*…İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar…* "[328] Bunları dahı beyân idelim. Ve bu suretleri ve bu âlemde nice suretler dahı hayvandır. Bel-hüm edal'dir. İllâ ki anâsır libâsını bırakınca dutar (düşer) ahvali anda ma'lûm olunmaya.

vr. 14b

Bu mahalde gerçi söz ve âlihi'nnâsi kârı. Kavl-i (as.) : "*İnsanlara akılları nisbetinde konuşunuz"* dahı böyledir, mânâ virir, böyle beyan ider. Ve söz dahı çok olur. "Ârife işaret kâfidir" Ve dahı kavl-i (as.) "*İlim bir noktadır. Onu cahiller çoğaltmıştır"*[329] Zira âlem bir noktadır ki çoğı câhil içündür. Ve ol noktadur ki Besmele altında vâki olmuşdur. Mâlum ola gerekdür ki her şey âdemde imiş ve âdemden taleb eylemek gerekdir. Kavlühû Teâlâ: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ "*Biz, hakîkaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık…*"[330] ve sâlike irer. Teslimiyyet mürşid-i kâmil'e kuvvet ve tâlibe aşk, zâhide cennet ve cahile takvâ ve âkîle sabır, yigide selâmet, mü'mine rahmet, âşıka vird ve yâre cefâ ve derde devâ.

---

[320] Rızıklandırıcı, Allah.
[321] Görünmeyen şeyleri bilen.
[322] Sâd 38/26.
[323] Gizli.
[324] şirin: eşref B H
[325] seyr-ü her-bâd: seyr-i diyâr H B
[326] Kovulmuş.
[327] Uyarınca.
[328] Â'raf 7/179.
[329]Kelâm-ı Kibâr, Hz. Ali'ye isnâd edilen bir söz.
[330] İsrâ 17/70.

vr. 15a

Ve güle hoş renk, bülbüle feryâd, bu cümle takdir-i ezelî takdir olub herkese recü'l-taksîm olunmışdır. Zira Hak kendi zatıyla dâim kâimdir. Zira bu kârhâneyi bünyâd eyledi. Umur ve husus kendü üzerine idi. Tâ âdem gelince umur-u insâniyyeti tefviz[331] eyledi. Lâkin burada hayli ehl-i şerîat saklanur. Nitekim Resulul'llah Aleyhî's-selâm buyurur: "*Hakîkat reddedilse dahi acıdır"* (Kelâm-ı Kibâr). Hak münkire acıdır. Hak âdem buyurur. Bu âlemler insan-ı kâmil olan eli altındadır. Ve âdem anlara her dem nazar olmuşdur. Burada kelâmın çokdur ki söyler:

Nazm:

Ge beru ey merd-i kâmil[332] gezme âlem serseri

Evliyâ bir can gülidir bülbül isen gel beri

Yohsa var git nisbet itme nevbaharı[333] zehr-i mâr[334]

vr. 15b

Vücûd bir gemi akl dümeni fikr küreği

Kulak yelkeni kullan gemiyi göreyim seni

Va'llâhü a'lâmü bi's-sâvâb temmetü Vücûd-nâme-i KAYGUSUZ ABDAL Kuddise Sırruhü'l-azîz.

[331] Her şeyi Allah'tan beklemek.
[332] Özü sözü doğru insan.
[333] İlkbahar.
[334] Yılan zehri.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
VÜCÛD-NÂME'NİN TASAVVUF TERİMLERİ YÖNÜNDEN TAHLİLİ

3.1. Vücûd-Nâme'nin Tasavvuf Terimleri Yönünden Tahlili

Bütün ilim ve sanatların kendilerine özel kullandıkları kelimeler ve kavramlar vardır. Her ilmin mensupları kullandıkları kavram ve terimlerle kendilerine ait manaların muhataplarınca rahat anlaşılmasını sağlarlar. İlim ve sanat akımlarında yer alan kavramlar, tarihi seyri içinde tasavvuf ilminde de var olmuştur. İslâmi ilimlerin kaynağını Kur'an ve Sünnet teşkil ettiği gibi tasavvuf ilminde kullanılan kavramlar da Kur'an ve Sünnet merkezlidir[335].

Tasavvuf hayatında kullanılan kavramlar, çalışarak veya fikir üreterek anlaşılabilecek kavramlar değildir. Bu kavramlar Yüce Allah'ın sûfilerin kalplerine yerleştirdiği, ruhlarına lütfettiği sırlar olduğundan, bu alanda ifade edilen kavramlar, diğer ilimlerde ve alanlarda kullanılan kavramlardan farklıdır[336].

Tasavvuf, insanın rûhî kemâle ermesini te'min eden bir araç olarak düşünülmelidir. Bu kemâlin gerçekleşmesini sağlayan fikir, tarz, hareket v.s. de önemlidir[337]. Kâmil insan olmanın pratikteki okulu olan İslâm Tasavvuf geleneğinde, nefsin terbiye edilmesi önemli bir alan oluşturmaktadır. Bir bütün olarak İslâm için "insan terbiye mektebi" de denilebilir. Çünkü İslâm'ın öğretileri, nefsi terbiye etmek, onu kontrol altında tutup, kötü ahlaktan arındırarak, güzel huylar yerleştirmek temeline dayanır[338].

Kaygusuz Abdal bütün eserlerinde tasavvufi terimler kullanmış ve kendine has yorumu ile izah etmiştir. Bu bölümde, Vücûd-nâme adlı eserinde kullandığı tasavvuf terimlerini, tasavvuf klasiklerinde yer alan yorumlarla karşılaştırarak açıklayacağız.

3.1.1.İnsan

İnsan, gözbebeği demektir. "Unutmak" anlamındaki kelimeden türediği kaydedilir. Toplayıcı (câmi') varlık olan insan, cismanî olmayan mevcuttur.[339]

Arapça "ins" kelimesinden türediği de ifade edilir. "Beşer insan topluluğu" manasına gelen ins, daha ziyade insan türünü ifade etmekte olup bu türün bay ve bayan her ferdine

---

[335] Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 153.
[336] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, Marifet Yay. , İstanbul, 1991, (Önsöz kısmı), s. 5.

[337] Muhammed İkbal, *Gülşen-i Râz*, trc. : A. Nihat Tarlan, İstanbul, 1955, s. 7.
[338] Ahmet Ögke, " Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Ayna Metaforu", *Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi, Mevlânâ Araştırmaları Dergisi*, yıl 2007, sayı 1, s. 98.
[339] Cebecioğlu*,"*İnsan*",Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 243.

insî/enesî yahut insan denmektedir. Bu kelime "üns" mastarı ile de bağlantılıdır. "Alışmak, uyum sağlamak" anlamına gelen üns, Türkçe'de ünsiyet olarak da kullanılmaktadır[340].

Kur'ân'da bu kavram altmış beş yerde "insan", on sekiz yerde "ins", bir yerde "insî" ve iki yüz otuz yerde "nâs" şeklinde çoğul olarak geçmektedir. Hz. Âdem topraktan yaratılmış, Allah Teâlâ kendi ruhundan üflemiş, ona isimleri öğretmiş ve meleklerden insana secde etmesini istemiştir. İlk insanın zaafının sonucu cennet'ten çıkarılışı, yeryüzüne "halife" olarak görevlendirilmesi onun diğer varlıklardan farklı kılan en önemli özelliğidir[341].

Kur'ân'da insanın oluşum aşamaları ifade edilerek, kendisini tanrılaştırıp yaratıcısını unutarak inkâr etme durumu karşısında "önemsiz bir su"dan yaratıldığı[342], anılmaya değer bir varlık seviyesine Allah tarafından çıkarıldığı hatırlatılır[343]. İnsan, tohumun ağaca dönüşümü gibi "nutfe, alaka, mudga" aşamasından başlayarak iskelet, kas sistemi dâhil mükemmel bir organizmaya nasıl dönüştüğünü düşünmeli, Rabbini tanıyıp nihâi dönüşün O'na olacağı bilincinde olmalıdır.

Kur'ân'daki ifadelere bakarak insanın maddi ve ruhî hayatını dokuz evreye ayırmak mümkündür. Çamurdan süzülmüş hulâsa (sulâle) ilk aşama olup aynı durumda mâden, bitki ve hayvan oluşumlarının da temelini teşkil eden fiziksel ve kimyasal süreçleri belirtir. Rahimde karar kılan nutfe aşaması döllenme, alaka aşaması da rahimde tutulmasıdır. Mudga denilen dördüncü aşama çeşitli organların belli belirsiz oluşmaya başladığı devredir. Beşinci aşamada kemik, altıncı aşamada kas sistemi oluşur. Yedinci aşamada insan oluşumu tamamlanmış olur. Sekizinci evre ölüm, dokuzuncu evre öldükten sonra diriliş merhalesidir[344].

Muhaddislerce zayıf olduğu ifade edilen fakat, Tasavvuf'ta keşif sahiplerince sahih kabul edilen şu kudsi hadis insan meselesine açıklık getirmektedir. "Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi muhabbet ettim; halkı bilinmem için yarattım[345]." Bu kudsi hadise göre Allah'u Teâlâ kendisinin gizli olan kemâlatının bilinmesini muhabbet etti ve insanları yarattı. Mesela; kendisinde mimarlık, ressamlık gibi sıfatları olan kimsede bu özellikler gizli bir hazinedir. Bu kabiliyetlerini müşahede etmek istediği zaman, kendinde olduğunu bildiği özellikleri

[340] İlhan Kutluer, "İnsan*", TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, s. 320.
[341] Kutluer, "İnsan", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, s. 321.
[342] el-Mürselât 77/ 20. " Biz sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı?"
[343] el-İnsân 76/21. " Üzerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır, gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir."
[344] Kutluer, "İnsan",*TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, s. 322.
[345] el- Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II/132.

görebileceği bir ortama sunar. Yani resim yapar, bina ortaya koyar. İnsanın yaratılışı da bu amaçla olmuştur[346].

İnsan, çeşitli güç ve yeteneklerle donatılmış, diğer varlıkların ona hizmet için görevlendirilmesiyle şereflenmiş bir varlıktır. İnsanın tutkularının ve aklının olması, meleklerin ve hayvanların varlık durumlarından daha seçkin duruma getirmektedir. Bu özellikleriyle bir taraftan en güzel yaratılmış olmakla beraber, ahlaki ve manevi düşüş tehlikesiyle de karşı karşıya gelmektedir. Emaneti insan yüklenerek, mükellefiyet kavramını üzerinde barındırmaktadır. Kur'ân, insanın oluşumundaki evrelerden bahsettiği gibi, yaratılış gayesinden de bahseder. Allah insana sorumluluk fikrini yerleştirerek, imtihana tabi tutacağının bilincini hatırlatır. Böylece insan yeryüzünde kul olmanın gerekliliğini yerine getirmenin çabasını vermektedir. İlahi otoriteye karşı saygıda kusur etmez. Kendisini meleklerden üstün tutan Allah'a minnettarlığını göstermeye çalışır[347].

"Tasavvuf" litaratüründe insan, zühd ahlakı kapsamında niyet ve gayret kelimeleri üzerinde yoğunlaşmış, "insan-ı kâmil" kavramı üzerinde merkezileşmiştir. Kâmil insan ilâhi tecellilere mazhar olma yetkisine sahip, âlemin var oluş gayesidir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) tarafından tasavvuf edebiyatında insan-ı kâmil kavramı yerleştirilmiştir[348].

İnsan-ı kâmil, arapça "olgun insan" anlamına gelmektedir. Kâmil insandan maksat, Hz. Muhammed (as.) ve O'nun manevi mirasına sahip olanlardır. İnsan-ı kâmil makamına ulaşan Hakk'a vasıl olmuştur. İnsan-ı kâmil'i seven Hakk'ı sever. "Eğer Allah'ı seviyorsanız Bana uyunuz ki Allah'da sizi sevsin" âyetinde de ifade edildiği gibi, ona itaat, Hakk'a itaat; ona isyan, Hakk'a isyan gibidir. Onu kabul etmek, Hakk'ı kabul etmektir. İnsan-ı kâmil denince akla ilk gelen Hakikat-ı Muhammediye (as.)'dır. Daha sonra diğer enbiya, gavs, kutup ve derecelerine göre evliyâ, ebrar ve mukarrebûn gelir[349].

Cürcâni'ye göre, insan-ı kâmil kevni, külli, cüz'i, ilâhî âlemlerin tümünü biraraya getirir. O, ilâhi, kevni kitapların tümünü toplayan, ruhu ve aklı bakımından "Ümmü'l-Kitâb" ismi verilen akli bir kitaptır[350].

Mutasavvıflar hilkatte insana yüklenen ruh ve nefs üzerinde durmuş, insan bu iki yönünden hangisini seçerse ona göre derece kazanacağını ifade etmişlerdir.

---

[346] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 233-234

[347] Ramazan Muslu, "Tasavvufta İnsan",Ed. Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı,* Grafiker Yay. , Ankara, 2012, ss. 316-317.

[348] Muslu, "Tasavvufta İnsan", *Tasavvuf El Kitabı,* s. 319.

[349] Ahmet Avni Konuk, *Füsûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yay. , İstanbul, 2005, s. 68. ; Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fihi Mâ Fih,* trc. A. Avni Konuk, Haz. Selçuk Eraydın, İz Yay. , İstanbul, 2009, s. 1.

[350] Cebecioğlu, "İnsan-ı Kâmil",*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s. 243.

İnsanın manevi yapısını tanımak için Kur'an'da geçen insan ile ilgili ayetleri iyi kavramak gerekir. "Biz insanı en güzel biçimde yarattık"[351], "İnsanoğluna güzel mizaç ve kabiliyetler ikram ettik"[352], "Doğrusu insan hırslı ve huysuz yaratılmıştır"[353].

Kaygusuz Abdal, Vücûd-nâme adlı eserin başında insanın ana rahmine düşüşünü, nasıl vücuda geldiğini, ruh ile dirilişini ve dünyaya gelişini birer cümle ile ifade etmektedir. İnsanın zâhirinde ve bâtınındaki özellikleri, kaç nefs taşıdığını, anâsır-ı erbaa' nın neye tabi olduğunu beyân edeceğini belirtir. Âdemin yaratılış kademelerinden bahseden Mü'minûn sûresi 12-14. âyetleri zikrederek eserine giriş yapmaktadır.

"And olsun ki biz insanı, çamurdan (süzülmüş, çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta bir nutfe haline getirdik. Sonra o nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir".

Kaygusuz, öncelikle insanın zâhirini farklı bir bakış açısıyla tanıtır. Ana rahmine düşen nutfeyi, farklı gezegenlerin terbiyesinden geçirir. Evvela Zuhal (saturn) terbiye eder, kan olur. İkinci Meriç terbiye eder, et olur. Üçüncü Zühre (Venüs) terbiye eder, kemik olur. Dördüncü Şems terbiye eder, ruh olur. Beşinci Utarid (Merkür) terbiye eder, hareket hâsıl olur. Altıncı Kamer (Ay) terbiye eder, vücuda gelir. Yedinci Müşteri (Jübiter) terbiye eder dünyaya gelir[354]. Aşamalı olarak terbiyeden geçen nutfe, dünyaya gelişiyle gezegenlerin terbiyesi biter.

Gökte on iki burcun olduğunu, dokuzunun felekte (semâ) bulunduğunu, bu burçların her birinin insan vücudunda bir organı temsil ettiğini ifade eder. "Anları dahi beyân idelim" cümlesiyle organlarla burçları karşılaştırır.

Evvelâ baş; burç-ı hamel (koç) dur. Alın; seratân (yengeç) dur. Kollar; sevr (boğa), ellerin ki Cevza (ikizler) ve göğüs; esed (aslan) dir. Göbek; mizan (terazi), but; gavs (yay) dır. Kasık; sünbüle (başak), zeker (erkeklik organı); akrebdir. Dizler; cediy (oğlak), baldurlar; delve (kova), taban; hudtur (balık)[355].

Burç, güneşin bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği belli senbollerle gösterilen on iki takım yıldızdan her biridir. Kur'ân'da dört yerde çoğul şekilde geçmekte, bir sûrenin de ismini oluşturmaktadır. Tefsirinde kozmolojik terimlere yer vermesiyle tanınan Fahreddin er-Râzî, burçları gezegenlerin katettikleri merhaleler sistemi

[351] Tîn 95/4
[352] İsrâ 17/70
[353] Meâric 79/19
[354] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nu: 6817, vr. 3b.
[355] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 3b-4a.

olarak anlar ve onları gökteki yüksek saraylara benzetir. Elmalılı Muhammed Hamdi ise burçların gökteki belirgin kanunlarını, şehrin planındaki yüksek binalara, bir ülkenin haritasındaki önemli şehirlerin farkedirliğine kıyas ederek açıklar. Elmalılı, burçlar konusunu çok eski tarihlere götürerek Hz. İdrîs Peygamber'e dayandırır[356].

Bîrûnî'nin astrolojinin ilkelerini tartıştığı Kitâbü't-Tefhim'inde burçlar feleğini merkezi bir kavram olarak kullanmıştır. İnsan-âlem münasebetlerini bir bütün olarak düşünmüş, metafizik âlemle fizik âlemini birleştirerek bir kuşak olarak ele almıştır. Varlığın zaman, mekân ve sayı nisbetinde belirlenmesi şeklinde yorumlanan bu tasavvur, göklerin yeryüzünde gerçekleştirdiği tesir hakkındaki eski inanışla birleştirilmiş, böylece burçlar, yön ve zaman ölçümlerinden tabii hadiselerin oluşumuna, olayların tahminine kadar uzanan birçok açıklamanın semâvî ilkesi durumuna getirilmiştir. Her organa karşılık bir burcun bulunması ve burçların dört unsur ile ilgili özellikleri geleneksel İslâm tıbbında bir bilgi disiplini olarak önem kazanmıştır. Muhyiddin İbn Arabî tarafından burçlara sembolik anlamlar yüklenerek alan genişlemiştir. İbnu'l-Arabî'nin oluşturmuş olduğu kozmolojik şema, âlemi vahdet içinde düşünebilmek için yoğunlaşma aracı görünümündedir. Bu şemada burçların varlık mertebeleri, ilâhi isimlerin fizik ve metafizik âlemdeki "taayyün" lerine karşılık olacak şekilde sıralanır. İlâhi nefes ile özleştirilen ilk maddeden arşa kadar uzanan âlem, bu nefesin harflere dönüşmesiyle ortaya çıkan nesneleri belli bir sayı ve harf senbolizmi içinde barındırırken burçların kuşatıcı özelliği ile çevrelenir. İslâm kültür tarihinde burçlar hakkındaki çalışmaların nasıl sistemleştirilip geliştiğini ve Osmanlı Türkçesi'ndeki zengin litaratüre nasıl yansıdığını görmek için İbrahin Hakkı Hazretleri'nin "Mârifetnâme" sini incelemek yeterli olacaktır[357].

İbnu'l-Arabî "Saatlerin Hazinesi" adlı eserinde, yedi feleğin kâinattaki hükmünü, semavî burçların adlarını, Ay menzillerinin konumlarını, yedi kevkebin koku ve dumanlarını ve bunların birçok faydalar içerdiğini zikretmektedir[358].

Kaygusuz, âdemin bâtınındaki kevâkib-i seyyâre'ye (güneş, ay ve beş gezegen) benzeyen yerleri tarif etmiştir. Şems (Güneş) akciğer, Kamer (Ay) karaciğer, Müşteri (Jüpiter) yürek, Mirrih (Merih) öd-börektir. Zühre (Venüs) dalak, Zühal (Satürn) damak ve Utarid (Merkür) deridir[359].

İnsandaki burun, ağız, kulak, göz, el, ayak organlarının zâhiri manadaki işlevlerini ele alır. Bu organların yaşamı devam ettirmek için âdeme sağladığı faydaları ifade eder. Burunla

---

[356] İlhan Kutluer, "Burç", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 6, s. 422.
[357] Kutluer, "Burç*", TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 6, s. 423.
[358] Muhyiddin İbnu'l-Arabî, *Saatlerin Hazinesi" (İlâhi Saatlerin Verdiği Haberler*), trc. : Selahaddin Alpay, Sümer Kitabevi, İstanbul 1978, s. 12.
[359] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 4a.

nefes alıp vererek bedenin rahatladığını, ağız ile konuşma ihtiyacını sağladığımızı, el ile de her işi yaptığımızı belirtir. Kulak her sedâyı işitir, gözler her nesneyi görür, ayak her yere gider[360].

Âdemin bâtınındaki hususiyetlerden olan hayâl, akıl, fikir, hıfz, vehm, zabt kavramlarının isimlerini zikreder.

Kaygusuz'a göre insan, dünyada dört aşamadan geçer. Bu dört aşamayı dört mevsimle benzeştirir. Oğlanlık dönemi olarak belirttiği dönem bahara, yiğitlik, gençlik dönemi yaz mevsimine, kırgınlık, olgunluk dönemi sonbahar mevsimine ve pirlik dönemi olarak isimlendirdiği yaşlılık zamanını da kış mevsimine benzetir. Kaygusuz, insanın hayatını farklı bir bakış tarzıyla değerlendirmiş, doğayla âdemin bir bütünlük ifade ettiği konusunda bizlere fikir vermiştir[361].

Müellif, insanın dört duyu organını dört büyük melekle karşılaştırır. Âdemdeki kulak Mikail meleğini, gözün Azrail meleğini, burnun İsrafil meleğini, ağız da Cebrail meleğini temsil eder[362].

İnsan bedenindeki organların görevleri vardır ve bu görevler ana karnında verilir. İnsanoğlu dünyaya gelirken bu özellikleriyle birlikte gelir. Anadan doğarken kendisine verilmiş kuvvetle ve kudretle doğar.

Öncelikle kudret, kuvvet eline gelir, suya tâbidir. İkinci oğlanlık olarak ifade edilen çocukluk zamanıdır ki, kuvvet ayağına gelir ve toprağa tâbidir. Üçüncü dönem civanlıktır ki yani gençlik dönemi, kuvvet beynine gelir ve ateşe tâbidir. Son evre olan pirlûk dönemi, yaşlılık döneminde de kuvvet diline gelir ve yel'e tâbidir[363].

İnsanda yer alan uzuvların özelliklerine göre onların manevi anlamda çağrışım yaptıkları alanlar vardır. Baş devleti temsil eder. Alın hidayet nurunun, kaş kudret âleminin, göz vahdet nurunun, kulak nübüvvet sesinin, burun cennet yolunun, ağız kelime-i şehadet'in ifade edildiği yerdir. Gönül muhabbet mekânıdır. Göğüs hikmet-i kur'an'dır. El kudreti, ayak kuvveti, cemâl hikmetullah'ı çağrıştırır[364].

Âdemdeki organları tanıtırken farklı bir bakış tarzı önümüze koymuş, belirlemiş olduğu organları Arab harfleriyle isimlendirmiştir. Şöyle ki: Baş nokta-ı bâ'dır ve arşı temsil eder. Kaşların biri fe, biri kâf'tır. Gözlerin biri ayn, diğeri de ğayn'dır. Kulakların birini zâl diye ifade etmiş, diğerini belirtmemiştir. Çenesi cim, gerdanı ta-sin-mim'dir. Burnu elif, dudağı te'dir. Üst dudağı be'dir. Sağ kolu, ha-mim-ayn-sin-kaf, elif-lâm-mim-sâd, elif-lâm-

[360] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 4a.
[361] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5a.
[362] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5a.
[363]Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5b.
[364] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 6b.

ye-sin'dir. Sol kolu, kef-he-ye-ayn-sâd, ha-elif-hı'dır. Sağ bilek parmakları ismu'llah'dır. Sol bilek parmakları yâ-sin'dir. Sağ yanı sâd, sol yanı dad, sağ memesi vav, sol memesi he'dir. İman yeri mim, sağ bacağı ta-sin'dir. Can yeri kef, gönül yeri nun'dur, mizan'dır. Açık bacağı, lâm elif ikisi birdir. İki kumbarlık, biri yuvarlak te akreb'dir. İki ayağı biri tâ, biri de zâ'dır[365].

Harfler; şekilleri, noktaları ya da noktasız oluşları, çıkış yerleri, sedası, sayısal değerleri ve taşıdıkları dini-tasavvufi anlamlar bakımından "ilm-i huruf" adı verilen bir ilmin alanı olmuş ve eserler ortaya konmuştur[366].

Muhyiddin ibn Arabi (ö. 638/1240) bu konuda müstakil eserler vermiştir. İbn Arabî kendisine keşif yoluyla öğretilen bilgiyle harfleri yorumladığını ifade eder.[367].

İbn Arabî varlık mertebelerini harflerin sembolik ve sayısal düzeni arasındaki tekabül esasına dayandırmaktadır Bu tekabüller şematik olarak felek sistemleri, varlık türleri, dört unsur ve onların harf senbolizmindeki karşılıkları şeklinde düzenlenmiştir. Âlem ilâhi isimlerin zuhuru veya bu zuhurun meydana geldiği mazhardır. İlâhi isimleri meydana getiren harfler kozmolojik şifrelidir ve çözüldüklerinde kozmik düzeni kavramak mümkündür[368].

Nitekim o, her ilim erbabının kendine özgü harf ilminde ıstılahları olduğunu söyler. Bu alanda olmayan kişinin ıstılahları anlama konusunda kendi başına kavramayacağı, bu terimlerin ne anlama geldiğini ancak bir üstat veya bilen tarafından öğretildiği takdirde bilinebileceğini ifade eder. Fakat istisna olarak, tasavvuf yolunun hemen başındaki birine kalbinin temizliği sebebiyle Allah tarafından bu sırra vâkıf olabileceğini belirtir[369].

Taşköprüzâde hurûf konusunda, özellikle bazı sûrelerin başlangıcında yer alan ve "hurûf-ı mukattaa" diye bilinen harflerin yalnız ehlinin bileceği, birtakım ruhani tesirlere sahip olduğunu belirtir. Harlerin sayılarla olan irtibatını da değinerek hurûf ilminin aritmetiğin bir dalı da sayılabileceğini ifade eder[370].

Bazı Şii müellifler hurûf ilminin Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammd'e (as.) kadar bütün peygamberler ve Hz. Muhammed'den (as.) sonra Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Câfer es-Sâdık ve Ali er-Rızâ olmak üzere bütün imamlar tarafından kullanıldığını ileri sürmüşlerdir. Sünnî İslâm'da ise başlangıçta hurûfî bir anlayış yok iken, bâtınî yorumlardan hoşlanan mutasavvıfların halk nezninde saygı görmesi hurûfî temayüllerin yayılmasına neden teşkil

[365] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 6b-7a.
[366] Muhiddin ibn Arabi, *Harflerin İlmi*, çev. : Mahmut Kanık, Asa Kitabevi, Bursa, 2000, s. 11.
[367] Muhiddin ibn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. : Ekrem Demirci, Litera Yay, İstanbul, 2009, c. I, s. 137.
[368] Mehmet Emin Bozhüyük, "Huruf*", TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, s. 399.
[369] Tahir Uluç, "İbn Ârabi'de Mistik Sembolizm", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 7(2006), sayı:16, s. 154.
[370] Bozhüyük, *"*Huruf", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, s. 399.

etmiştir. Mutasavvıfların bu konudaki kaynağının Şia olduğuna, Ma'rûf-i Kerhî'nin bu yöntemi İmam Ali er-Rızâ'dan öğrendiğini söylemesi bir delil teşkil eder[371].

Hurûfiliği bir sistem şekline sokan ise Fazlullah-ı Hurûfî olmuştur. Bütün dini hükümleri Arapça'daki yirmi sekiz harf ve Farsça'daki dört harfi de katarak otuz iki harf üzerinde uygulayarak bu hükümlerin insan yüzünde temsil edildiğini ifade eder. Hurûf-ı Mukattaa'nın müfessirlerce ileri sürüldüğü gibi müteşabih olmadığını, muhkem olduğunu ve bu harflerin insan yüzündeki hatlarla ilişkili olduğunu savunur.

Hurûfilik Anadolu'ya Fazlullah-ı Hurûfî'nin damadı Ali el-A'la tarafından yayılmıştır. Bir müddet Hacı Bektâş-ı Velî tekkesinde kalmış, kimliğini gizleyerek, Bektaşî gibi görünmüş, zamanla kendi fikirlerini buradaki dervişlere Hacı Bektâşi Velî'nin düşüncesi gibi sunmaya çalışmıştır. Anadolu'da ve Balkanlarda çevre edindikleri, Kalenderiler'in arasına sızdıklarıda bilinmektedir[372].

Kaygusuz'un bu eserindeki harfler konusu tartışmalara neden olmuş, bu eseri Kaygusuz'a ait olup olmadığı konusu ortaya atılmıştır. A. Güzel ise bu eserin Kaygusuz'a ait bir tercüme olduğunu savunmaktadır[373].

Kalenderî olan Kaygusuz Abdal'ın, XV. yüzyılda Anadolu üzerinden Rumeli'ye geçen Hurûfîliğin Anadolu'da etkilediği ilk isimlerden biri olduğunu ifade eden Ahmet Yaşar Ocak'ın söylemine karşılık, Fatih Usluer Hurûfîlik adlı çalışmasında Vücûd-nâme adlı eserde Âdem'in vücudundaki organların harflerle ifadesi tipik Hurufi anlayışı olmadığını ileri sürmektedir[374]. Ferudun Hakan Özkan, Vücûd-nâme'deki ifadelerin İbn Arabi'de rastlanan bir harf yorumlaması olduğunu, Kaygusuz'un Hurûfîlik müntesibi olmadığını ama Hurûfî felsefesinden etkilendiğini, Kaygusuz'a ait olduğu ifade edilen "Elifnâme" metni üzerindeki incelemeler sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmektedir[375].

Kaygusuz'un eserde harflerin sırrına dair teşbihten başka bir açıklama yapmadığı için, bizim yorumlamamız da mümkün olmamıştır. Kendisi de bunu " Mürşid-i Kâmile müracaat oluna ki bu sırra vakıf oluna" ifadesiyle belirtmiştir.

14. asırda yaşamış olan Kaygusuz'un tıp ilmine de vâkıf olduğunu eserinde görmekteyiz. İnsan vücudundaki üç yüz altmış damardan, yedi yüz yetmiş sinirden, dört yüz kırk kemikten bahseder. Âlemi de âdemi de çok iyi bilir. "Âlemde her ne ki vardır, aynıyla

---

[371] Bozhüyük, "Huruf*", TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, s. 400.
[372] Hüsameddin Aksu, *"*Hurûfîlik*", TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, s. 411.
[373] Zeynep Oktay, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevi-i Baba Kaygusuz'u Tenkitli metin ve İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi SBE. , 2010, s. 26.
[374] Ferudun Hakan Özkan, "Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-i Veli Araştırma Dergisi, 2002, s.189.*
[375] Özkan, *Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi*, s. 193.

âdemde vardır ve mevcuttur ki evvela âdemde olan âlemde yokdur" der. Yerin ve göğün hazinesi âdemdedir. Âdem aynı zamanda yerin ve göğün halîfesidir[376].

Kaygusuz'da, Yaratıcının âdemi yaratırken yedi katman hâlinde meydana getirdiğini görüyoruz:

"Âdem ki yedi kat gök üzre halk olmuştur. Evvel ki ilikdir, ikinci kemikdir, üçüncü sinirdir, dördüncü damardır, beşinci kandır, altıncı ettir, yedinci deridir[377]." Sözleriyle katmanları saymıştır.

Eserde "anâsır-ı erbaa" kelimeside geçmektedir. Anâsır-ı erbaa "dört unsur" demek olup, toprak, su, ateş ve hava kavramlarını içine almaktadır. Tasavvufî düşünceyi felsefi boyutlara ulaştıran İbnü'l-Arabî, unsurların feleklerin hareketi sonucu ortaya çıktığını, Allah'ın dört unsuru dört günde yarattığını, bunlardan ateşin en ulvî yerde bulunduğunu, ama Hz. Âdem'in oluşumundaki çamurda yer alan suyun daha ulvî olduğunu ifade eder. Gazzâli bu dört unsurun âraz olduğunu, âraz oldukları içinde değişime maruz kaldıklarını "Tehâfütü'l-felâsife" de (s. 66-67) zikreder[378].

Kaygusuz Anâsır-ı erbaa'nın âlemdeki ve âdemdeki etkisinden ve değişiminden bahseder. "Ve âlem zât-ı hak anların ruhıdır. Ve ruh-u hakikat başına mahvolur. Zira ruh yele tâbidir. Dil ile birbirine meşerigdır. Ve et dahı suya tâbidir. Ve kemik toprağa tâbidir. Ve ruh kendi yel ile ateşe tâbidir. Ve her âdem ki kuvvet bulur. Âlem (?)[379] cesedi kavî olur. Anâsır-ı erbaa kuvvetidir. Ve andan hâsıl olur. Ve ateş ulvidir. Ve âb ile Hâk suflîdir. Ve bâde dahı oldur ki ulvîdir. Ve ruh kan gibidir ateşdir. Et su olur, kemik olur. "Her şey aslına döner"[380].

İnsan bedenini oluşturan ruh, et, kemik, kan gibi unsurların anâsır-ı erbaadaki karşılıklarını ifade eder. Anâsır-ı erbaadan oluşan insanın tekrar anâsır-ı erbaaya dönüşümlerini kısa cümlelerle açıklayarak tasavvuftaki "devir" kavramına çağrışım yapmaktadır.

Devir, varlıkların Hakk'tan gelişimi ve O'na dönüşünü açıklayan tasavvufî düşüncedir[381]. Madde olarak âleme gelen bir nesne, önce cansız, sonra bitki, sonra hayvan, sonra insan şekillerinde tecelli eder ve sonunda insan-ı kâmil şekline dönüşür, Hakk'a ulaşır. Buna bir'den çok'a çok'un bir'e dönmesi denir. Devir bazen tenâsüh olarak anlaşılmıştır ki, bu doğru bir anlayış değildir. Tenâsüh, ölümden sonra ruhun başka bedene girmesi veya

[376] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7b.
[377] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 11b-12a.
[378] H. Bekir Karlığa, *"*Anâsır-ı erbaa*",TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 03, s. 150.
[379] (?): Ervâh-ı vücudu H B
[380] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 12b.
[381] Süleyman Uludağ, "Devir", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 09, s. 231.

hayvan, bitki ve cansızlar âlemine gönderilmesidir. Tasavvuftaki devir ise Allah'ın bilgi ve iradesinden insana kadar gelen yaratma manasındaki maddi bir oluşumu ifade eder[382].

Hak Teâlâ Hazretleri "Davûd" peygambere hitaben "Ey Davûd! Seni şüphesiz yeryüzüne hükümran (halife) kıldık"[383] ayetini ifade eden Kaygusuz, yerde ve gökte makbul olan tek varlığın insan olduğunu, âdemden şirin bir nesnenin olmadığını belirtir[384].

3.1.2. Âlem

Âlem, kâinat, güneş sistemi ve etrafında dönen gezegenler topluluğu, cihan, dünya, bütün varlıklar, mahlukât, insanlar, cemiyet, çevre anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta, Allah'tan başka her şeye âlem denir. Âlem kelimesi bilmek kelimesinin mastarından türemiştir. Âlem'e, âlem isminin verilmesinin nedeni, onunla Allah'ın isimler ve sıfatlar yönünden bilinmesidir[385].

Âlem, yaratıcının kendisiyle bilindiği şeye bir işarettir. Âlem, mümkün olduğundan dolayı, Allah''ın varlığına delil teşkil eder. Kur'ân'da yetmiş üç yerde "âlemler" ve "Âlemlerin Rabbi" tabiri geçmektedir. Kur'ân besmeleden sonra " Hamd, âlemlerin Rabbinedir" âyetiyle başlar[386].

Gazzâli, üç varlık âleminin varlığını kabul eder. Manevî varlıkların bulunduğu saha "Melekût Âlemi", madde ve cisimler sahası "Mülk Âlemi" ve ikisi arasında kalan sahaya ise "Ceberût Âlemi" isimlerini kullanır[387].

İbnü'l-Arabî vahdet-i vücûd düşüncesine göre âlemi, Allah'ın sureti, Allah'a da âlemin ruhu nazarıyla bakmıştır. Arabî'ye göre yalnız Allah vardır, âlem ise o varlığın tecellîlerinden ibarettir. İnsana küçük âlem, Kainâta da büyük âlem ifedesini kullanmıştır[388].

İbnü'l-Arabî vücudun mertebelere göre açılımını tecellîyatın gidişatına uygun olarak bazen ikili, bazen üçlü, bazen beşli, bazen de yedili tasnife göre açıklar[389]. Arabî'yi takip eden sûfiler, onun eserlerine dayanarak vücudun taayyün ve tenezzülünün daha iyi anlaşılması için itibari olarak mertebeler şeklinde ele almışlar ve her mertebeye bir âlem adını vermişlerdir. Bunlar içinde ahadiyyet, lâ taayyün, taayyün-i evvel, taayyünü sânî, ruhlar âlemi, misal âlemi,

---

[382] Cebecioğlu, "Devir", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 129.
[383] Sâd 38/26.
[384] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 13b.
[385] Cebecioğlu, *" Âlem", Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 41.
[386] Mukâtil b. Süleyman, *Kur'an Terimler Sözlüğü*, çev. : M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay. , İstanbul, 2003, s. 276.
[387] Gazzali, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâ-i Ulûm'id-Din*, çev. : Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay. , İstanbul, 2002, IV/420.
[388] Uludağ, "Âlem", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 02, s. 360.
[389] M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 20, s. 501.

şehadet âlemi, insan-ı kâmil olarak yedili tasnifi ve lâhût, ceberût, melekût ve nâsût şeklinde dörtlü tasnifler vardır[390].

Kaygusuz Abdal Vücûd-nâme adlı eserinde âlemin dörtlü tasnifi kullanarak, dört ruhla eşleştirmiştir. Âlem-i Nâsut, ruh-ı hayvanîdir. Âlem-i Melekût, ruh-ı sultanî'dir. Âlem-i Ceberût, ruh-i kudsî'dir. Âlem-i Lâhût, vahid'dir[391].

Âlem-i Nâsut, maddi gözle gördüğümüz âlemdir. Bu âlemde ruh karanlıktadır. Nûrânî âleme girmesi, seyr-i sûluk ile başlar. Sâlik'in en çetin devresidir. Kaygusuz bu âlemi "daire-i hayvanat" olarak isimlendirmiştir.

Âlem-i Melekût; güneş ışınlarının bittiği yerden başlar, melekût nuru ile birbirine karışır. Nur âlemi'dir. Kutsal ruhlar ve kutsal melekler ülkesidir. Kaygusuz âlem-i melekût'a "daire-i kalp" ismi vermiştir.

Âlem-i Ceberût, güç ve kuvvet demektir. Bu âlemin bir adı da Makam-ı Mahmud'dur. Allah'ın biricik sevgilisi olan ruh-ı âzam'ın makamıdır. Kaygusuz bu âlemi "daire-i aşk", "makam-ı Cebrail" olarak belirtir.

Son olarak âlem-i Lâhût, âlem-i Hakikat ve Tevhid adı da verilir. Allah, bu âlemin özüdür. En kutsal ve en yüce makam Lâhût'tur. Gerçeklerin gerçeği olan Hakîkat âlemidir. Bu mertebede ne isim, ne resim ve ne de sıfatlanan vardır. Allah tam kemâl halindedir[392]. Bu âlemi Kaygusuz âlem-i uluhiyyet olarak değerlendirmiştir. İsmullah ve resmu sıfat tabirlerini kullanmıştır.

Kaygusuz onsekiz bin âlemden bahseder. "İmdi onsekiz bin âlem ki dirler cümlesi Zât-ı Hakk'la sıfat vâki olmuşdur. Anları dahı beyân idelim:

Altı bini nebâtî'dir yerlerden biter,

Altı bin hayvânî'dir zemîn ruhdan birbirinden hâsıl olur.

Ve altı bin insan'dur ki insana müteallikdir. Birbirinden ayrı ve gayrı değildir.

Ve âdem her ne ki var olmuş cümlesinin güzîdesidir ve âyînesidir ve dahı, âdem bir şehr-i azîm'dür ki nice bin âlemler anda mahvolur[393]."

Âlemdeki varlıklar, felsefecilere göre dört kategoriye ayrılır. Bunlar; cansız varlıklar, bitkiler, hayvanlar ve insanlardır. Varlık kategorilerinin hepsinin varlığı yekdiğerine bağlıdır. Örneğin, yeryüzü insan ve diğer varlık türlerine ev sahipliği yapmakta, bitkiler ise insan ve hayvan neslinin hayatlarını devam ettirebilmesi için gerekli gıdaları sağlamaktadır. Hayvanlarda insanlara nice faydalar temin etmektedir. Kaygusuz onsekiz bin âlemi yaratılmış

[390] Nihat Azamat, " Melekût", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, s. 47.
[391] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5b.
[392] www.varlıktan veriler.com>dört-makam (05.05. 2018).
[393] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 6a.

varlıklara eşit bir şekilde paylaştırarak her birinin varlığının devamını birbirleriyle bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Yaratılmış olan bu âlemlerin içinde ikramın sahibi, hizmetlerin sunulacağı mercii "âdem" görmüştür.

Âlemlerin sayısı konusunda Kur'ân'da herhangi bir ifade yoktur. Âlemler için çeşitli sayılar verilerek yapılan yorumlar vardır. Onsekiz bin âlemden söz edip dünyanın bir âlem olduğunu, dünyanın dışında âlemlerin sayısının kırk bin olduğu gibi. Âlemlerin sayısını gerçek sayı değerinde değilde kesretten kinâye olarak görünmektedir[394].

3.1.3. Dört Kapı

Dört kapı sırasıyla şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifettir.

Sözlükte "bir yöne doğru açılarak uzayıp gitmek, açık olmak; açık hale getirmek" manalarındaki şer' kökünden türeyen şerîat ve şir'at kelimeleri "insanların veya hayvanların su içtiği, açıktan olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar" anlamlarına gelmektedir[395]. Istılahta ise; dinin zâhiri (dış şekil) yönüne ait kaideleri veya dinin hukuk kurallarını ifade eder[396].

Şerîat ve din birbirini anlatan iki kavramdır. Klasik kaynaklarda din kavramından daha çok şerîat kavramı vurgulanmıştır. Şerîat kavramıyla Allah tarafından insanlar için din olarak öngörülen hükümler bütünü kastedilmektedir[397].

Hücvirî'ye(ö.465/1072) göre şerîat ve hakîkat, ehlullâhın ibadetleridir[398].

Kuşeyrî'de, hakîkat temin etmeyen şerîat, şerîate mukayyed olmayan hakîkat makbul görülmemiştir[399].

Feridûddin Attar ise, ibadeti şerîat, ubudiyyeti tarîkat, abdiyyeti ise hakîkat olarak ifade etmiştir. Yani kulun lehinde ve aleyhinde olanları bilip, bu istikamette hareket etmesi şerîat, onu istemesi tarîkat, o hâli bizatihi görmesi hakîkat'tir[400].

Şerîat, insanın hedefine ulaşmaktaki yolculuğunda temel esasları görüp, kabul etmek, iman etmektir.

Sözlükte "gidilecek yol, izlenecek usûl, hal ve gidiş" manasındaki tarîkat, terim olarak "Allah'a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranış" demektir[401].

---

[394] Ahmet Yüksel, "*Kelâmi Açıdan Âlemin Yaratılışı*", (Yüksek Lisans Tezi), Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE. , Konya, 2013, s. 8.
[395] Talip Türcan, *"Şerîat", TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, s. 571
[396] Cebecioğlu, "Şerîat", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 474.
[397] Türcan, "Şerîat", c. 38, s. 572.
[398] Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, Terc. : Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 440
[399] Abdülkerim Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyrî*, Ter. : Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul, 2012,s. 44.
[400] Feridûddin Attar*, Tezkiretü'l-Evliyâ*, Ter. : Süleyman Uludağ, İst. , 1984, s. 666.
[401] Reşat Öngören, "Tarîkat", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, s. 95.

Tarîkat, şeyh denilen bir öğretmen gözetiminde, isteklinin (mürid veya tâlib), Allah'a ulaşma, yani ihsan bilincine sahip olma konusunda takip ettiği usule ve metoda da denir. Cürcânî, tarîkati, makamlarda yükselip menzilleri kat ederek Allah'a ulaşan sâliklere mahsus gidiş şeklinde tanımlar[402].

Sûfiler, dinin zâhiri kısmı olan şerîat kurallarına uymadan tarîkat ile hakîkate ulaşılamıyacağını ifade ederler. İmâm-ı Rabbânî şerîatın tahakkuku için tarîkatın yardımcı ve tamamlayıcı bir unsur teşkil ettiğini belirtir[403].

Hakîkat kelimesi sözlükte " gerçek, doğru olmak, bir şeyi gerçekleştirmek" manalara gelen hakk kökünden türemiştir. Râgıb el- İsfahânî, hakîkat kelimesine "var olan şey, doğru inanç, gösterişten uzak maksadına uygun olarak söylenen söz, ebedî olması hasebiyle gerçek kabul edilen ahiret" anlamlarını yükler[404].

Tasavvuf'ta hakîkat kelimesi "zâhirin ardındaki örtülü ve gizli mâna, dini yaşantının en yüksek seviyelere ulaşılarak ilâhi sırlara âşina olunması" gibi anlamlara gelir[405].

Hücvirî, şerîat kulun fiili, hakîkat ise şanı yüce olan Allah'ın kula mâlik olması, onu muhafaza ve himaye etmesi olduğunu belirtir[406].

Kuşeyrî, şerîatın Allah'a ibadet etmek olduğunu, hakîkat ise O'nu müşahede etmek olduğunu ifade eder. Şerîat, emredileni ifâ etmektir, hakikat Allah'ın kazasını, kaderini, gizli açık her şeyi görmektir[407].

Cüneyd'e ; "Hakîkat nedir?" diye sormuşlar. Demiş ki: "O'nu hatırlamak, sonra şunu bunu terketmektir" cevabını vermiştir[408].

Mârifet "bilmek, tanımak, ikrar etmek" anlamlarına gelir. Tasavvuf terimi olarak "Allah ve O'nun sıfatlarını, fiillerini, isimlerini ve tecellîlerini manevi tecrübe yoluyla bilme" manasında kullanılır. Sûfiler, sülûk ile öğrenilen bu ilmin aklî istidlâl ve kıyaslarla veya belli yazıları okumakla elde edilen bilgilerden daha üstün olduğunu belirtirler. Böyle bir bilgi ile Allah'ı tanımaya "mârifetullah", bu şekilde Allah'ı tanıyan kişiye de "ehl-i mârifet, ârif" demişlerdir[409].

---

[402] Cebecioğlu, "Tarîkat", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 474.
[403] Öngören, "Tarîkat", c. 40, s. 96.
[404] Mustafa Çağrıcı, "Hakîkat", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, s. 177.
[405] Mehmet Demirci, "Hakîkat", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, s. 178.
[406] Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Terc. : Süleyman Uludağ, s. 440.
[407] Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, Ter. : Süleyman Uludağ, s. 176.
[408] Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, Haz. : H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yay. , İstanbul, 2012, s. 249.
[409] Uludağ, "Mârifet", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, S. 54.

Ebû Said Harraz'a "Mârifet nedir?" diye sorulur. Şöyle cevap verir: "Mârifet iki türlüdür: Biri Hakk vergisidir, diğeri kulun gayreti ile kazanılır. Ahmed b. Atâ'da mârifeti Hakk'ı tanımak ve hakikati bilmek olarak ikiye ayırmıştır[410].

Müminlerin emiri Hz. Ali'ye mârifetten sorulunca: "Allah'ı Allah ile tanıdım. Allah'tan başkasını da Allah'ın nuruyla tanıdım" demiştir[411].

Kuşeyrî mârifeti şöyle açıklar: Ulamâ lisanında mârifet ilim manasına gelir. Onlara göre her ilim bir mârifettir, her mârifette bir ilimdir. Allah hakkında âlim olan herkes âriftir. Her ârif de âlimdir[412].Şiblî'ye mârifet sorulduğu zaman: Mârifetin evveli Allah Taâlâ'dır, ahirinin ise nihayeti yoktur" der[413].

Mutasavvıfların tariflerine göre mârifet hakkında kanaat sahibi olmak mümkünse de konunun özünü kavramak sülûke ve manevi tecrübeye bağlıdır. Tanınan ama kelimelerle ifade edilemeyen bir bilgidir. Mârifet kavramına tariflerin yetersiz kalması sûfilerin Hak'la ilgili bilinmezliklerin arttığını görmeleri onları "Mârifet Hakk'ın bilinmeyeceğini bilmektir" noktasına getirmiştir[414].

Mârifete ulaşma yolunu dört kapı kırk makam anlayışı üzerine kuran Bektaşî tarikatının inanışı, Hz. Ali'nin bu yöndeki bir sözüne dayanmaktadır. Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme adlı risâlesinde kaydettiğine göre; "Hz. Ali (r.a.) rivâyet kılurlar kim, dervişlik makâmı kırk turur. Eğer bilip amel kılsa, dervişliği pâk turur ve eğer bilmese ve örgenmese, dervişlik makâmı anga harâm turur ve câhil turur. Ol kırk makâmın onı makâm-ı şerîatte turur ve onı makâm-ı tarîkatde ve onı makâm-ı mârifetde turur ve onı makâm-ı hakîkatde turur." Böylece ilk Türk sûfîlerinden Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) tarîkat erkânını ve irşad metodunu "kırk makam" esâsına göre düzenlemiş ve bu kırk makam için şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifettenoluşan "dört kapı" tespit etmiştir. Yesevî yolunun önemli tâkipçilerinden Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 738/1337) de bu dört kapı, kırk makam esâsının şerhi niteliğindeki Makâlât'ında bazı farklılıklarla aynı anlayışı devam ettirmiştir. Ona göre "şerîat bir ağaçtır; tarîkat onun dalları, mârifet yaprakları, hakîkat de meyveleridir. Ağaç mevcut olmazsa, dalları ve meyveleri de var olmaz. Bu sûretle anlaşılır ki şerîat asıl, diğerleri teferruâttır. Varlığı, ancak aslın varlığı sâyesinde olur; asıl olmayınca teferruat da olmaz. Bu, kulun belirtilen merhalelerin hiçbirinde şerîatten hâriç olmayacağına işârettir. Şerîatin sınırından dışarı çıktığı halde kendini hâlâ doğru yolda sanırsa ziyâna uğrayıp helâk olan mülhidlerden olur. Hem sapık ve hem de saptırıcı bir kişi olur; kazananlardan, Allâh'a ulaşanlardan olmaz da, şeytanın

[410] Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma',* Haz. : H. Kâmil Yılmaz, s. 33.
[411] Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Terc. Süleyman Uludağ, s. 333.
[412] Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyrî*, Ter. : Süleyman Uludağ, *s. 398.*
[413] Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyrî*, Ter. : Süleyman Uludağ, *s. 399.*
[414] Uludağ, "Mârifet", c. 28, s. 55.

tebasından olur ki bu apaçık bir hüsrandır. Budört mertebe, kırk makam ihtivâ eder. Kul Allâhü Teâlâ'ya ancak bu makamları geçerse ulaşabilir. Bunların onu şerîatte, onu tarîkatte, onu mârifette ve onu da hakîkattedir.[415]" Makâlât'ta dört kapı kırk makam aşamaları şu şekilde ifade edilmektedir:

Şerîatın ilk makamı, iman getirmektir.

İkinci makam, ilim öğrenmektir.

Üçüncü makam, zekâttır, oruçtur. Gücü yetince hacca gitmektir.

Dördüncü makam, helâl kazanmaktır ve faizi haram bilmektir.

Beşinci makam, nikâh yapmaktır.

Altıncı makam, hayız ve nifas halinde cinsel ilişkiyi haram bilmektir.

Yedinci makam, sünnet-i cemaattir.

Sekizinci makam, şefkattir.

Dokuzuncu makam, temiz giymek, temiz yemektir.

Onuncu makam, iyiliği emretmek ve yaramaz işlerden sakınmaktır.

Tarîkatın makamlarını beyân eder.

İlk makam, el alıp tövbe etmektir.

İkinci makam, mürid olmaktır.

Üçüncü makam, saçları tıraş etmek ve tarikata uygun elbise giymektir.

Dördüncü makam, cihad aşkıyla yanmaktır.

Beşinci makam, hizmet eylemektir.

Altıncı makam, korkudur.

Yedinci makam, ümitle yaşamaktır.

Sekizinci makam, hırka, zenbil, makas, seccâde, tesbih taşımaktır.

Dokuzuncu makam, nasihat sahibi ve muhabbet sahibi olmaktır.

Onuncu makam, aşktır, şevktir, fakirliktir.

Mârifet makamlarını açıklar

Birinci makam, edeptir.

İkinci makam, korkudur.

Üçüncü makam,aşırı istekleri sınırlamaktır.

Dördüncü makam, sabırdır.

Beşinci makam, utanmaktır.

Altıncı makam, cömertliktir.

---

[415] Ahmet Ögke, "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şerîat, Tarîkat, Hakîkat, Mârifet Kavramları ve Marmaravî'de "Dört Kapı-Kırk Makam" Anlayışının İzleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001, cilt: VII, sayı: 18, s. 63-74

Yedinci makam, ilimdir.

Sekizinci makam, miskinliktir.

Dokuzuncu makam, marifettir.

Onuncu makam, kendini bilmektir.

Hakîkat makamlarını açıklar

Birinci makam, toprak olmaktır.

İkinci makam, yetmiş iki milleti ayıplamamaktır.

Üçüncü makam, elinden geleni men etmemektir.

Dördüncü makam, dünya içinde yaratılmış herşeye güven vermektir.

Beşinci makam, mülkün mutlak sahibi Allah'ın huzurunda eğilip itibar bulmaktır.

Altıncı makam, sohbettir ve hakikat sırlarını söylemektir.

Yedinci makam, manevi yolculuktur.

Sekizinci makam, sırdır.

Dokuzuncu makam, Allah'a yakarıştır.

Onuncu makam, Hakk'ı halkla görmek (müşâhede) ve Allah'a ulaşmaktır[416].

Kaygusuz Abdal'ın incelediğimiz eserinde şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifet kelimelerine benzetmeler yaparak, yorumlama yapmayı bizlere bırakmıştır. Şerîat kara kışa, tarîkat yaz mevsimine, mârifet sonbahar mevsimine, hakikat de bahar mevsimine benzetilmiştir. Şerîat anadan doğmak, hakîkat cihandan gitmek gibidir[417]. Kaygusuz, tarîkat'ın meyvesinin "fenâ", hakikât'ın meyvesinin "bakâ", mârifet'in meyvesinin de "vefâ" olduğunu bir cümle ile ifade eder[418].

Allah'ı tanımayan ve emirlerinden habersiz olan insan, Yaratanını bilip çizdiği yolda yürüme kararını verince, sorumlulukları artmakta, üzerine aldığı yükümlülüğü yerine getirmek konusunda zorlanabilmektedir. Yerine getireceğimiz görevlerimizin şuurunu anlaşılmadığından, ibadetlerin tadı fark edilmemektedir. Lezzeti hissedilmeyen yemeği yemek insanı mutlu etmiyorsa, âlemlerin vermek istediği hikmeti anlayamamakta insan hayatının lezzetini yok eder. Şerîatın kara kışa benzetilmesini bu şekilde yorumlayabiliriz.

Tarîkat, yaratılış gayesinin anlaşılıp, hayatını doğru okunmaya başladığı alandır. Kulluğun lezzetinin anlaşıldığı, Yaratıcıyla tanışmaya başlanıldığı evredir. Göze aydınlık gelmiş, âlemleri tanımak kolaylaşmıştır. Şerîat'te ekilen ürünler olgunlaşmaya başlar. Yaz mevsimine çağrışım yapmaktadır.

---

[416] Hacı Bektâş-ı Veli*, Makâlât*, Haz. : Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, TDV. Yay. , Ankara, 2013, ss. 68-81.

[417] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5a.

[418] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5b.

Mârifet, hayatı doğru okumayı başardıktan sonra doğru yorumlama mertebesidir. Hislerin doyuma ulaştığı basamaktır. Sahibinle başbaşa kaldığın, kendini aradan çıkartıp, Yaratanın ile bir olduğun aşamadır. Kaygusuz, "Nefsini bilen, Rabbini bilir"[419] hadisini ifade ederek ma'rifet makamına da atıf yapmaktadır. Hasat zamanıdır ma'rifet makamı. Mârifet kavramı için Kaygusuz, mevsim olarak sonbahar kelimesini kullanmıştır.

Hakîkat, dünya oyununu görüp, gerçekle karşı karşıya gelmektir. Asıl bilgiye ulaşıp, mâsivadan uzaklaşmaktır. Pınarın özüne varıp, kana kana içmek için hazırlık yapmaktır. Hikmet pınarından sulanmamış ölü organların canlanması, yeşermesidir. Âdemin yeşermesi, filizlenip, dalların oluşmasıdır. Kaygusuz'un, bahar mevsiminden kastı da budur olsa gerek.

3.1.4.Meratib-i Nefs

Nefs, arapça bir kelime olup çok sayıda mânaları ihtiva eder: Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyyet, işkence, ukûbet, arzu, murad. Tasavvufî olarak Kâşânî'nin (ö. 587/1191) ifâde ettiği gibi, kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latîf buharlı bir cevherdir. Kötülüğü emreden mânasında anlaşıldığı gibi, Allah tarafından insana üflenen ve ruh-i Rahmânî, ilâhî ben mânasında da kullanılmıştır[420]. Sözlükte bir şeyin kendi varlığı anlamına gelmekte olan nefs kan, can anlamında da kullanılır[421].

Bir bedende bir veya birden fazla nefs bulunup bulunmadığı tartışma konusu olmuştur. Çoğunluk bir bedende bir nefsin bulunduğu görüşünü benimsemiştir. Bu görüşe göre kötülüğü emretme, yapılan kötülüğü kınama ve huzûra erme gibi farklı sıfatlar nefsin değişik sıfatlarıdır. Bedende cemâdî (maddi), nebâtî, hayvânî ve insanî olmak üzere dört nefsin var olduğunu benimseyenler de vardır. Cemâdî nefs, maddeyi bir arada tutar. Nebâtî nefs, üremeyi ve beslenmeyi sağlar. His ve hareket etme hayvânî nefsdir. İnsanî nefs bunlardan farklıdır. İnsanı insan yapan ve diğer varlıklardan farklı kılan "rabbânî latife" denilen nefsdir. İnsanî nefs ile bedendeki hayvânî nefs arasında sürekli bir mücadele vardır. Hayvânî nefs galib gelirse nefsin kirlenmesi, insanî nefs galib gelirse nefsin arınması gerçekleşir[422]. Peygamberimiz Bedir Gazvesi dönüşü "En küçük cihattan en büyük cihada dönmüş bulunmaktayız" diye buyurunca "Ya Rasulallah en büyük cihad nedir?" diye sormuşlar, O'da (as.) "Dikkat edin o nefs mücâhedesidir" diye cevaplamıştır[423]. Peygamberimiz nefs

[419] el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, c. II, s. 361, Hadis nu: 2532.
[420] Cebecioğlu,"Nefs", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 363.
[421] İbn Manzur, *Lisânu'l Arab*, Beyrut 1994, c. VI, s. 234.
[422] Uludağ, "Nefs", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, s. 527.
[423] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, c. 1, ss. 424-425, no: 1362.

mücâhedesini gazâdan üstün tutmuştur. Çünkü onun meşakkati gazânın meşakkatinden daha çoktur. Hevâ ve hevesine muhalefet etmek büyük bir iştir[424].

Ruh ve nefs kavramları sufilerin bir kısmı tarafından aynı kabul edilirken, bir kısmı da farklı manalar ifade ettiğini söylemişlerdir. Nefsle ilgili derinlemesine bilgiye sahip, ahlâki inceliklerin sınıflandırmasını yapmış olan Gazâlî'nin (ö. 450/ 1058) ahlâk ilmi, daha çok nefs ile ilgilidir[425]. Gazâlî'ye göre kalp, ruh, nefs ve aklın birçok farklı anlamları vardır. Ama bu dört kavram Rabbânî ve ilâhî latifeyi ifade etme noktasında eş anlamlıdır. Allah'ın Âdem'e üflediği ruh, itminana ererek Allah'a ulaşan nefs ile aynıdır. İnsanı insan yapan akıl da nefs ile aynı manaya gelmektedir[426]. Kuşeyrî, nefsin insan bedenine tevdi edilen ve kötü huyların mahalli olan bir sır olduğunu, ruh da yine insan bedenine tevdi edilen güzel huyların mahalli bir manevi cevher olarak ifade etmektedir[427].

Nefs ve ruh arasındaki ayırım zât, mâhiyet ve hakîkat yönünden değil sıfat ve özellikler yönündendir. Yani nefs ve ruhun aynı olduğu genel bir görüş olmakla birlikte, nefsin kötü huy ve özelliklerin, ruhun da güzel ve övülmüş vasıfların yeri olduğu kabul edilmektedir. Bu anlayışla ruha terbiye edilmiş nefs, nefse de terbiye edilmemiş ruh demek mümkün olmaktadır[428]. Kalbin sekîneti ölçüsün de, nefs de kirlerinden temizlenerek ruhun saflığını kazanmaya başlar[429]. Sûfiler insan-ı kâmil olma yolunda nefsi derecelere ayırırken, her bir dereceye de sülûkde bir makam vermişlerdir[430].

Nefsin, kötü sıfatlardan kurtulup ruhun ilâhi sıfatlarıyla boyanabilmesi için yedi mertebede yol alması gerekir. Tasavvuf ehli buna "Atvâr-ı Seb'a" ismini vermişler ve bu konuda eserler kaleme almışlardır[431].

Nefsin mertebelerini Kur'ân âyetlerini delil sayarak ilk tasnif eden Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) olduğu rivayet edilir. Şöyleki; nefs-i emmâre (nefs-i câhile), nefs-i âkıle (nefs-i raziye) nefs-i hâssa (nefs-i ârife), nefs-i şâkire (nefs-i merhume) ve nefs-i mutmainne (nefs-i vâcibe). İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ise Fusûsu'l-Hikem adlı eserinde, yedi nefs mertebesinden bahseder. Bunlar "emmâre", "levvâme", "mülhime", "râzıyye", "merzıyye" ve "hakîkiyye"dir[432].

---

[424] Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Terc. Süleyman Uludağ, *s. 263.*
[425] Mehmet Ali Aynî, *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazzâlî*, Haz. : M.Erol Kılıç, İnsan Yay. İstanbul, 2013, s. 14.
[426] Uludağ, "Nefis", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, s. 527.
[427] Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, Ter. : Süleyman Uludağ, *s. 181.*
[428] Ahmet Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yay. , İstanbul, 1997, s. 66.
[429] Şihâbuddîn Sühreverdî*, Avârifü'l- Meârif Gerçek Tasavvuf*, Ter. : Dilaver Selvi, Semerkant Yay. , Ankara, 1999, s. 587.
[430] Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, AÜ İlahiyat Fakültesi Yay. , Ankara, 1974, s. 281.
[431] Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, s. 85.
[432] Muslu, *Tasavvufta İnsan, Tasavvuf El Kitabı, s. 343.*

Bu mertebelerden ilki "nefs-i emmâre"dir. Emreci nefs anlamına gelir[433]. Kâşânî, bu nefsin, bedeni tabiata meyleden, lezzet ve şehvetleri körükleyen, kalbi sûflî tarafa çeken nefs olduğunu söyler[434]. Nefs-i Emmâreye Kur'ân'da delil olan âyet şudur: "Ben nefsimi temize çıkarmam; çünkü nefs, Rabbinin merhameti olmadıkça kötülüğü emreder"[435].

Tasavvuf ıstılahında, nefsin en aşağı mertebesi kabul edilen nefs-i emmâre, kötü huyların ve erdem dışı davranışların meydana gelmesinin, iyi davranışlardan uzaklaşmanın nedeni olarak görülmüştür. Dünyanın maddi arzularına meyledip, manevi yaşamdan uzaklaştırarak çirkin davranışların ortaya çıktığı evredir. Kişi kendini kontrol altına alırsa, bu nefsin yanlışlıklarına düşmez, kendini doğruya yönlendirebilir[436]. Hevâlarına düşkün olan nefs, güç kuvvetin kendinden olduğunu zanneder. Nefs-i emmâre'nin emri altına girdiği için ilâhi emre karşı duyarsızlaşır. Allah'la iletişim kurmayı bırakarak, nefsin isteklerine yenik düşer[437].

İkinci mertebe "nefs-i levvâme"dir. Kınayıcı nefs anlamına gelir[438].Bu aşama nefsin biraz olsun terbiye edilmiş durumudur[439]. Nefs "Kendini kınayan nefse yemin ederim ki"[440]hitabına mazhar olmuş, kendisinden kaynaklanan kötülükleri farkederek, kendini kınama eğilimine girmiştir. Levvâme ve emmâre mertebeleri arasında ince bir sınır vardır. Kişi her iki tarafa da meyletmeye hazırdır. Mürîd nefsini kınarken içinde gizli bir kibir yer alırsa, orada halâ az da olsa nefs-i emmârenin belirtilerinin olduğu varsayılır. Bundan dolayı mürîdin bu hassas çizgiye dikkat etmesi gerekir[441].

Üçüncü mertebe " nefs-i mülheme" dir. İlham ve keşfe nail olan nefs. Nefs artık sevabını ve günahını Allah'ın yardımı ile bilmekte, bundan dolayı Allah'tan gayri her şeyden uzaklaşmaktadır. Rûhlar âlemine yaklaşan bu nefs, aşk halindedir. İlmi sever, cömerttir, kanaatkârdır[442].

"Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip deiyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki"[443] ayetinden nefs-i mülhime anlaşılmaktadır[444]. Bu mertebede kişinefsin arzu

---

[433] Cebecioğlu, "Nefs-i Emmâre", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 364.
[434] Abdürrezzak Kâşânî, *Istılâtü's-sûfiyye Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yay. çev. : Ekrem Demirli, İstanbul, 2004, s. 558.
[435] Yusuf 12/53.
[436] Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Terc. : Süleyman Uludağ, s.263;Haris el- Muhâsibi, *er-Riâye*, çev. : Şahin Filiz-Hülya Küçük, İnsan Yay. , İstanbul, 1998, s. 423.
[437] İmam-ı Rabbanî, *Mektûbat-ı İmam-ı Rabbanî*, trc. : Kasım Yahya, Merve Yay. , İstanbul, 1999, s. 489.
[438] Cebecioğlu, "nefs-i levvâme", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 365;* Kâşânî, *Istılâtü's-sûfiyye Tasavvuf Sözlüğü*, s. 558.
[439] Mehmet Zahid Kotku, *Nefis Terbiyesi*, Server İletişim, İstanbul, 2013, s. 257.
[440] Kıyâme 75/2.
[441] Osman Nûri Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, Erkam Yay. , İstanbul, 2012, s. 136.
[442] Cebecioğlu, " nefs-i mülheme", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 366.*
[443] Şems 91/7-8.
[444] Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, s. 281.

ettikleri şeyleri bırakarak, istemediklerini yapmak suretiyle nefs terbiyesinde ilerleme kateder. Kişi bu mertebede de dikkatli olmalıdır. Çünkü şeytan nefsi ile birlikte mürîdi yoldan çıkarmaya çalışır[445].

Dördüncü mertebe "nefs-i mutmainne", doyuma, huzura, rahata kavuşan nefs. Nefs, kötü sıfatlardan uzaklaşmış, iyi ahlâk ile donanmıştır. İbadetlere devam ile kudsiyet âlemine yönelmiştir[446]. Nefs günah kirlerinden kalbini temizlemiş, kalp nurlanmış, ibadetlerin vermiş olduğu hazla, dünya lezzetlerinden uzaklaşmıştır[447]. "Ey huzur içinde (mutmain) olan nefs! Kendisi senden ve sen de kendisinden hoşnut ve râzı olarak Rabbine dön!"[448]âyet-i kerime'de mutmain olan nefsin mutluluğu ifade edilmektedir. Bu makama yükselen mürîd, Muhammedî ahlâk ile sıfatlanmıştır. Mürîd ne kadar konuşursa konuşsun insanlara sıkkınlık vermez.Çünkü konuşması Allah'ın kendisine verdiği feyiz ve hikmetledir. Bu makamdaki kişi "baş olma" ve "mal sevgisi" konusunda imtihandan geçer. Sâlikin iltifat etmemesi, gerekli titizliği göstermesi gerekir[449].

Razı olan, hoşnut kalan nefs anlamına gelen " nefs-i râzıye" beşinci mertebede yer almaktadır. Bu durumdaki nefs, kendi iradesinden vazgeçip, Hakk'ın iradesine tâbi olur ve hiç birşeyden şikâyetçi olmaz. Nefs olgunluk makamında, beşeri özelliklerinden kurtulup fenâ'ya ulaşmıştır[450]. Nefs "Sen O'ndan, O'da senden râzı olarak Rabbine dön"[451]hitâbına muhatab olur ve bu âyetin nefs-i râzıyeye karşılık geldiği anlaşılmaktadır[452]. Allah'ın (cc) kendisi için çizdiği yolda teslimiyet gösteren mürîtte tam bir rıza hâli söz konusudur[453].

Altıncı makam " nefs-i merzıyye" dir. Hoşnut olunan nefs, kendinden razı olunan nefs. Beşeri istekleri terketmiş, güzel ahlâk sahibi olmuştur. Mürîd, bu mertebede nefs muhasebesini en iyi şekilde yapar, sevdiğini Allah için sever, düşünceli ve merhametlidir. Bu kişiler Allah'ın izin verdiği kadarıyla bazı gayb sırlarına vâkıf olurlar"[454].

Seyr ü sülûkun en son aşamasını oluşturan "nefs-i kâmile", olgun nefs anlamına gelmektedir. Sâlik bütün olgunluk özelliklerini üzerinde toplamış, irşâd durumuna gelmiş

---

[445] Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 140.
[446] Cebecioğlu, "nefs-i mutmainne", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 365.*
[447] Kâşânî, *Istılâtü's-sûfiyye Tasavvuf Sözlüğü,* s. 558.
[448] Fecr 89/27.
[449] Muslu, "Nefs-i Mutmainne", *Tasavvuf El Kitabı,* ss. 354-356.
[450] Cebecioğlu, " nefs-i râzıye", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 366.*
[451] Fecr 89/28.
[452] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, c. 8, s. 5818.
[453] Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 144; M. Esad Coşan, *Tasavvufa Giriş ve İslâm'da Nefs Terbiyesi*, Furkan Yay. , Konya, 1991, s. 119.
[454] Cebecioğlu, " nefs-i merzıyye", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 365.*

konumdadır[455]. İrşâd makamı durumuna gelmiş olması demek, bu makama ulaşanlara irşâd görevinin verilmesidir[456].

Nefs-i Kâmile, "nefs-i safiye", "nefs-i zekiye" isimleriyle ifade edilen bu nefis, mertebelerin en şereflisidir. Allah'ın ahlâkının mazharı, sırların kaynağı, lehine ve aleyhine olanların bilindiği makamdır. Bu mertebede Allah ile bir olup, âlemi vahdette kesret, kesrette vahdet olmaktır. Sâlik'in bütün davranışları güzeldir. Nefesi ilim ve hikmettir. Hiçbir kınayıcının kınamasına aldırmaz. Öfkesi Allah için, muradı Allah'ın muradıdır[457].

Bazı mutasavvıflar, nefs-i emmâre ile beşinci, altıncı ve yedinci mertebeleri makam olarak değerlendirmezler. Onlar, fıtrat olarak temiz olan nefsi esas almışlar, nefsin ikinci makamını birinci makam olarak kabul etmişlerdir. Mutmainne makamına ulaşan nefs kemâle ermiş, irşad için yeterli kıvama gelmiştir[458].

Kaygusuz Vücûd-nâme adlı eserinde nefs kavramına, "Âdemde ruhları beyân idelim" diye başlar. "Evvelki Ruh-ı Nebâtidir, suya tâbidir. İkincisi ruh, hayvanîdir, yemeğe tâbidir, yemek kuvvettir ki türâba (toprak) tâbidir. Üçüncüsü ruh-ı insanîdir ki, ışka tâbidir. Işk safaya ve ateşe tâbidir. Dördüncüsü ruh melekedir ki, kudret-i Hakk'a tâbidir[459]." Kaygusuz'da ruh dört çeşittir ve her ruhun tâbi oldukları kavramların özelliklerine göre isimlendirmiştir. Herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Âdemdeki nefisleri de dört aşamada değerlendirmiştir. Her bir nefsi bir melek ile zikrederek, farklı bir bakış tarzı ortaya koymuştur. Birinci nefs, nefs-i emmâredir, ateşe tâbidir ve Azrâil meleğine benzer. İkincisi nefs-i levvâmedir, suya tâbidir ve Mikâil meleğine benzer. Üçüncü nefsi farklı bir isimle belirtmiştir. Nefs-i hânikâ olarak ifade ettiği nefis hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ama hânik kelimesi; boğan, boğucu anlamlarına gelmektedir. Hacı Bektâş 667 nüshası ile Osman Ergin Bölümü nüshalarında "nefs-i hânikâ" yerine "nefs-i mutmainne" tabiri geçmektedir. Nefs-i hânikâ, yele tâbidir ve İsrâfil meleğine benzemektedir. Dördüncü Nefs-i mülhimedir, toprağa tâbidir ve Cebrâil meleğine benzer[460]. Kaygusuz'da nefsin dörtlü tasnifini görmekteyiz.

---

[455] Cebecioğlu, "nefs-i kâmile", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 365.*
[456] Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, 147.
[457] Muslu, "Nefs-i Kâmile", *Tasavvuf El Kitabı*, s. 361.
[458] Muslu, "Nefs-i Kâmile", *Tasavvuf El Kitabı, s. 356.*
[459] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 4b.
[460] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 4b.

3.1.5. Vahdet-i Vücûd

Varlığın birliği. Allah'tan başka varlık olmadığının şuuru ve idrakı içinde olmak[461]. Vahdet-i vücûd kelimesini oluşturan terimlerden " vahdet (birlik) ", bazı metinlerde ahadiyyet ve vahdâniyyetle birlikte zikredilerek "ahadiyyetü'l-vücûd" şeklinde yer alır. Bulmak, bilmek anlamındaki v-c-d kökünden türemiş olan " vücûd", terim olarak "varlık" manasında da kullanılır[462]. Kâşânî, "Vahdet-i vücûd varlığın zorunlu ve mümkün diye bölünmeden ele alınmasıdır" der[463].

Vahdet-i Vücûd düşüncesinin temelini oluşturan görüşler, Hz. Ali'den (k.v.) başlayarak Bâyezîd-i Bistâmi (ö. 234/848 veya 261/874), Hallâc-ı Mansûr (ö. 305/917), Sühreverdî-i Maktûl (ö. 632/1234) ve Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi zâhidlerde dillenmeye başlamıştır[464]. Günümüzde yapılan incelemelerde bunlardan da önce Allah'ın varlığını, birliğini dil, varlık felsefesi ve din açısından inceleyen ilk düşünürün Hakîm Tirmizi (ö. 85/898) olduğu ifade edilmektedir[465].

Bu görüşün sistemleşmesi ve en mükemmel şeklini alması Muhyiddin İbnü'l-Arabi'de (ö. 638/1240) olmuştur. İbnü'l-Arabî, eserlerinde vahdet-i vücûd terimini kullanmasa da o mânayı çağrıştıracak şekilde "Vücûdun hepsi birdir", "Orada ancak Allah vardır" gibi ifadeleri kullanmaktadır. Öğretinin "vahdet-i vücûd" olarak isimlendirilmesi ve doktriner hâle getirilmesi İbn Arabî takipçileri ve öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir[466]. M. Erol Kılıç İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd tabirini sadece " Bana senin vücûdunun vahdetini şühûd ettir" anlamındaki bir duasında kullandığını, buradaki vahdet-i vücûd ifadesinin de terim anlamında yer aldığını ifade eder[467]. Bazı araştırmalarda terimin ilk defa Sadreddin Konevî (ö. 637/1274) tarafından kullanıldığı ileri sürülmüştür. İbn Arabî'ye göre "Varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır". Vahdet-i vücûd'un en önemli dayanağını bu cümle teşkil eder[468].

İbnü'l-Arabî bir tek hakikatten bahseder ve insan bu hakikati iki açıdan görebilir. Ya bu hakikati kâinattaki görünen her şeyin zatı olarak görür ve buna Hakk ismini verir veya bu zat'ın tezahürleri olan zâhiri formlar olarak görür ve ona da halk ismini verir. Aslında âlemde bize görünen çokluk, varlığa nisbet edilen tekliğin aynıdır. Kendi başına varlığı olmayan âlemdeki çokluk, Allah'ın sıfatları ve bunların tecellîlerinden başka bir şey değildir. Bundan

---

[461] Cebecioğlu, " Vahdet-i Vücûd", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 512.*
[462] Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd", *TDV. İsl3am Ansiklopedisi*, c. 42, s. 431.
[463] Kâşânî, *Istılâtü's-sûfiyye Tasavvuf Sözlüğü,* s. 577.
[464] Ögke, "Vahdet-i Vücûd", *Tasavvuf El Kitabı*, ss. 472-473
[465] Mehmet Bayraktar, "İbn Arabî'de Varlığın Birliği'nin Onto- Linguistik Analizi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı XXV, Ankara, 1981, s. 361.
[466] Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi,* Haz. : Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, s. 47.
[467] M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *TDV. İslâm Ansiklopedisi,* c. 20, s. 506.
[468] Demirli, "Vahdet-i Vücûd", c. 42, s. 431.

dolayı âlemdeki çokluk aslî değil izâfîdir[469]. Var kabul edilen âlem, Hakk'ın isim ve sıfatlarının vücûd aynasında varlık bulmasından ibarettir.

Vahdet-i vücûd'ta âlemdeki her şey, Allah'ın kudretini göstermesi açısından insana O'nu bulduran birer işaret olarak ele alınmaktadır. Yani eserden müessire bakılarak, müessire ulaşınca eser unutulmaktadır. Vahdet-i vücûd ehli fânî olan âlem ile değil bâkî olan müessir ile ilgilenmekte ve âlemde O'ndan başka hiçbir şey görmemektedir[470].

18. Yüzyıl Osmanlı kelamcı ve mantıkçısı İsmâil Gelenbevî'nin (ö. 1206/1791) vahdet-i vücûd savunmasına dair müstakil risalesinden bir örnek nakletmek istiyorum. " Biz, bir sopanın başına her yönden, onu örtüp kapatacak şekilde birçok ipler astığımız, bağladığımız ve sopayı yere diktiğimiz zaman, bütün iplerin sopa gibi dikilmiş olduğu görülür. Hâlbuki gerçekte dikilen sopadan başkası değildir. İplerin dikilmesi hayali bir vehimdir. Çünkü ipler, sopanın dikilmesi sebebiyle dikilmiştir, sopanın dikilmesine muğayir dikilmeler (her biri için tek tek dikilme) sebebiyle değil…Bu taktirde hakîkî dikilme bir tektir. Dikilenler ise, dikilme kendileri üzerine yayıldığından ve onlarda zuhur ettiğinden dolayı çoktur. İplerden her birinin sopaya bağlantısı devam ettiği müddetçe, o iple, o sopanın dikilmesi zâhir olur, bağlantı kesildiği zaman zâil olur ve vehmedilen dikilme o ipte kalmaz.

Sopanın dik durması ve dikilmesi, hakîkî vücûd (varlık) yerine; iplerin dikilmesini mümkinat için vehmedilmiş hayal edilen mevcûdat yerine; o iplerin kendilerini de mazharlar olan (zuhur kendilerinde vuku bulan) heykeller ve ayan-ı sabite yerine koyduğumuzda vahdet-i vücûd görüşü tasavvur edilmiş olur."

Gelenbevî'deki vahdet-i vücûd anlayışı, varlığı mutlak varlıkla aynı derecede var olarak görmemekte, Vâcib olan vücûddan başka müstakil bir vücûd olmadığını, mümkinâtın Vâcib olan Vücûd'la mevcûd olduğunu açıklamaktadır. Mevcûdda görünen zâhiri vücûd, Vâcib olan Vücûddur, müstakil vücûd zannedilen iplerdeki dikilmeler ve aynalardaki suretler gibi hayal edilmiş düşüncelerdir[471].

Vahdet-i vücûd anlayışına karşı en önemli eleştiri tevhid anlayışını "sâlikin varlıkta birliği, gördüklerinde yalnız Allah'ı görmesi" anlamındaki "vahdet-i şühûd" anlayışını ileri süren İmâm-ı Rabbâni'den (ö. 1034/1624) gelmiştir[472].

---

[469] M. Mustafa Çakmaklı oğlu, *İbn Arabî'de Marifetin İfadesi*, İnsan Yay. , İstanbul, 2007, ss. 445-446.
[470] Erdal Kurt, *Muhyiddin İbn Arabî ile İmam Rabbâni'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE. , Kayseri, 2013, s. 60.
[471] Rıfat Okudan, "18.Yüzyıl Osmanlı Kelamcı ve Mantıkçısı İsmâil Gelenbevî'nin Varlık Nazariyesi", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, sayı 23, s. 264.
[472] Demirli, "Vahdet-i Vücûd", c. 42, s. 434.

Vahdet-i şühûd "görmenin birliği" demektir. Kulun cem' ve vecd hâlinde, masivanın yok olması ile her yerde bir'i görmesi. Kul her yerde Allah'ın tecellîlerini görür, müşâhede eder ve müşâhedesinde birliğe ulaşır[473].

İmâm Rabbâni'nin eserleri incelendiği zaman, vahdet-i vücûdu yanlış veya geçersiz bularak reddettiği anlayışından ziyade, vahdet-i vücûdu varlık konusunda nihaî açıklama görmeyerek, sadece belirli bir makamın bilgisi olarak anladığı ortaya çıkmaktadır[474]. İmâm Rabbâni Ahmed Sirhindî vahdet-i şühûd makamının iyi anlaşılması için örnekler vermiştir. Güneş ve yıldızlar örneği bunlardan biridir. Gündüz güneş doğunca yıldızlar görünmez. Bu esnada bir kimsenin " Gökyüzünde yıldız yok, sadece Güneş var"(ya da yıldızlar hayâl, Güneş'ten farklı değil) demesi ve bunu kabul etmesi, vahdet-i vücûd ehlinin durumuna örnektir ve ilme'l-yakîn mertebesindedir. " Gökyüzünde Güneş'ten başka bir şey göremiyorum, ama bu yıldızların olmadığı anlamına gelmez, Güneş'in yoğun ışığı nedeniyle, görünmez hâle gelmişlerdir" diye düşünen kişi vahdet-i şühûd hâline örnektir, ayne'l-yakîn mertebesindedir. Eğer bu kişi Güneş ile yıldızları ayrı ayrı görebiliyorsa diğer ikisinden daha üstün mertebe olan hakka'l-yakîn mertebesindedir[475].

Kaygusuz Abdal'ın Bektaşî tarîkatı tarihinde, vahdet-i vücûd düşüncesini eserlerinde işleyen ilk isim olsa gerektir. İncelediğimiz Vücûd-nâme adlı eserinde ve mesnevî tarzında kaleme aldığı Dilgüşâ'da devir görüşünü ve vahdet-i vücûdu anlatmaktadır[476].

Müellifimizin Vücûd-nâme adlı eserinde, vahdet-i vücûd anlayışını yoğun bir şekilde işlediğini görünmektedir. Hadis-i Şerifler ve Ayet-i Kerim'elerle konuyu kendi bakış tarzıyla yorumlayarak ele almıştır. Resûlu'llah (as.) "Mü'min Mü'minin aynasıdır"[477]hadisindeki mü'min ifadesini Allah ile özleştirmiştir. "Âdemin bir diğer adı da mü'min ve mü'mine'dir" açıklamasıyla âdemi Allah'ın yansımasıdır, aynasıdır düşüncesini ifade etmiştir. Bu konunun ehline sorularak daha iyi anlaşılacağını belirtmiştir[478].

Zât-ı Hakk'ın sıfatlarına değinerek, âdemin özelliklerindeki benzerliklerden ve âdemin zayıf taraflarından söz etmiştir. Allah'ın Bâkî sıfatını, âyet-i kerim'eyi "… O'ndan başka her şey yok olacak, hüküm O'nundur…"[479] ifade ederek açıklamıştır[480].

---

[473] Cebecioğlu, "Vahdet-i Şühûd", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü,* s. 512.
[474] Kurt, *Muhyiddin İbn Arabî ile İmam Rabbâni'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi) , Erciyes Üniversitesi SBE. , Kayseri, 2013, s. 93.
[475] Necdet Tosun, "İmâm-ı Rabbânî'ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şühûd", T*asavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, sayı 23, s. 187-188.
[476] Salih Çift, "Bektâşî Geleneğinde Vahdet-i Vücûd ve İbnü'l-Arabî", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, sayı 23, s. 260.
[477] Muhammed bin Abdullah es-Sehâvi, *el-Mekâsıdu'l Hasene*, Kahire 1956, s.439, Hadis nu:1228
[478] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7b.
[479] Kasas 28/ 88.
[480] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7b.

"…ve Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra önce onları meleklere arzedip…"[481] âyetindeki ifadeye göre Hak Teâlâ âdeme isimleri bildirdi. Cem-i eşyanın hakikati âlem-i âdemdir. Âdemin hakikati Hakk'tır. Âdem Hakk'ın isimlerinin tecellî ettiği mekândır. İnsan bizzat Allah'ın tezahür ettiği cisim oldu. Cümle eşyanın gözdesi oldu. Önce Hz. Muhammed Mustafa'da Hakkın hakikati zuhur etti. Burada Kaygusuz, Hz. Ali'den de söz eder. Peygamberimizle birlikte Hz. Ali'de de isimlerin zuhur ettiği âdem olarak zikreder. Sâlik mürşidin yardımıyla tevhîd makamını Hakka'l- Yakîn görür[482].

Yakîn müşâhede manasına gelir. Üç türlü yakin vardır.

a. İlme'l-Yakîn: Şüpheye yer vermeyen kesin bilgi.
b. Ayne'l-Yakîn: Gözle görerek elde edilen kesin bilgi.
c. Hakka'l-Yakîn: Bir şey hakkında yaşayarak elde edilen kesin bilgi. Ku'ân'daki yakîn ifadelerinden ilme'l-yakîn şerîat, ayne'l-yakîn tarîkat, hakka'l-yakîn hakîkat ve mârifet olarak belirtilmiştir[483].

Kaygusuz, hiç bir şey yok iken Hakk'ın var olduğunu, O'nun Bâkî ve Kaim sıfatlarını bir örnekle ifade eder. "Bu âlem olmazdan evvel on sekiz bin âlem içinde Hak celle ve âlâ kamış içinde şeker kil içinde ab gibi vâki olmuştur"[484] ifadesiyle kamış içide şekerin, kil içinde suyun gizli kalmasını belirterek, ezelde Allah'tan başka hiçbir varlığın olmadığına açıklık getirmiştir. Allah'ın aradan çekilmesiyle on sekiz bin âlem diye ifade edilen hiçbir şeyin kalmayacağını, mahvolacağını belirtir. Allah'tan başka hiçbir şey görünmemek gerektir. Allah bu kârhâneyi yani varlıklar âlemini yarattı her şeyi yerli yerince koydu ve her şey kendi işini yapmaktadır.

Âdem (as.) bu kârhâneyi görür, yaratılmış bu âleme hayran kalır. Âdem'den (as.) sonra gelen "yüz yirmi dört bin " peygamber bu kârhânenin sahibini tanıtır. Çok gayret gösterirler ama istenen hedefe ulaşılamaz. Taki Hatemü'n-Nebiyyin Muhammed'e (as.) kadar. Peygamberimizin, verilmiş olan görevi tamamladığını Kaygusuz şu ifadesiyle açıklar: "Taki Hatmü'n-Nebiyyin Muhammed geldi ve bu kârhânenin aslını ve ferini beyân ve mûcizi kelam ile siva (başka, gayri) ile işaret buyurdu ki bu kârhâne sahibinin ismi üç huruf iledir. Biri ayn ve biri ye'dir ve anın ne evvelinin evveli var ve ne âhirinin âhiri var[485]." Burada Allah Teâlâ'yı iki harf kullanarak tarif etmiştir. B ve H nüshalarında üçüncü harf olarak "lâm" harfi geçmektedir. Allah'ın ezeli ve ebedi bir Rab olduğunu da belirtir.

---

[481] Bakara 2/31.
[482] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 8a.
[483] Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 222.
[484] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 8b.
[485] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 9b.

Kaygusuz "Külliyen ve ahiren eşya ve mahlukât ins ve cin cümleye peygamber oldu ve cümle mahlukât ve mevcudat bu hayra rızası oldukta anın kulluğun emrini işlemek kabul eylediler"[486] ifadesiyle ruhlar yaratıldığında verdikleri sözü Rabbim şöyle buyurur: "Rabbin, Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye onları kendilerine şahit tutmuştur. "Evet, (buna) şahidiz" dediler. Kıyamet günü "Biz bundan habersizdik" demeyesiniz"[487].

Vahdet-i Şühûd kavramının da eserde yer aldığını görüyoruz. "İmdi her kim her şeyi görür Hakk'dan ayrı nice görür. Çünki Hak eşyayı muhit etmiş. Yabanda (aramanın aslı yokdur. Yabanda arayanlar bulmadılar) dahi hâsıl olan noktada mevcuddur, asıl budur"[488].

Birtek olan zât, kendi kendine tecellî ederek "kün" emri ile dünyayı yaratmış, kendisi de "sır" olmuştur. Yerler, gökler, hayvanlar, bitkiler, hayır, şer kısacası herşeyi yaratmış, böylece "kesret" meydana gelmiştir. Ama bu kesret zâhiridir. Yaratılmış olan herşeyin aslı Allah'tır. Yeryüzündeki bütün yaratılmışlar, aslındaonun vücûdudur. Âdem Tanrı'dır. Her mekân, her gönül, her varlık O'nundur. Kaygusuz vahdet-i vücûd anlayışını bir beyit ile anlaşılır kılar.

Bir bazar kurdı ezelden her meta'ı koydu
Ol kendi aldı kendi sattı kendi pazar eyledi[489]

Bir bazar ki, biz ona dünya deriz. İçine âdem için gerekli olan her şey koyulmuştur. Âdeme bu mekânı kullanma hakkı verilmiştir. Bazar, âdem, içindeki meta'lar ve bu meta'larla yapılan işlemlerin çıkış yeri Allah'tır, âdem dâhil her şey Allah'ın farklı şekillerdeki tezahürüdür.

"Mü'minin kalbi beytullahdır." Mü'minin kalbi arşullahdır, hazinetullahdır ve cemâlullahdır. Mü'minin kalbinde Allah'ın hazinesi saklıdır. İnanan yani Allah'ın varlığını kabul eden ve idrak eden insanın kalbi Allah'ın beytullahıdır, hazinetullahıdır[490].

Her şey insan kalbi olarak ifade edilen gönülde başlar burada biter. Aşkın mekânı gönüldür. Mü'minin gönlü Kâbe'ye benzer. Kâbe dokunulmaz, mübarektir. Allah'ın evi'dir. Bu sebeple gönül de kudsiyeti itibariyle Kâbe'ye benzetilmektedir[491].

Âdemin sahibi Allah'tır, lakin sahibini bilen ile bilmeyen bir değildir. "Sahibini bilmek de âdemin kendisinden değildir" der Kaygusuz. Bir örnekle konuya açıklık getirir. "Mesela bir tıf'lı mektebe verirler. "Elif" diye okur "Elif" bilir, ne dediğini bilmez…"

---

[486] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 9b.
[487] A'raf 7/172.
[488] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 9b.
[489] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10a.
[490] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10a.
[491] Abdurrahman Güzel, "Ahmed Yesevî, Hacı Bektaşi Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam", *Türk Kültür ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 2007, sayı 41, s. 79.

Bilmenin de Allah'tan olduğunu ifade ederek âdemin iradesini sınırlandırmıştır. Kaygusuz, iman eden kişinin Allah'ın dilemesiyle iman ettiğini, Allah'ı bilmenin Rabbini istemesiyle mümkün olduğunu belirtir. "De ki; Hiç bilenle bilmeyenler bir olur mu…"[492] âyet-i kerimeyi ifade ederek, Allah'ı bilen, O'nu tanıyan ile bilmeyenin bir olmayacağına delil getirir[493].

Vahdet-i Vücûd anlayışındaki Hakk'ı bilmenin yolunun kendini bilmekten geçtiği fikrini Peygamberimiz'in (s.a.v.) "Kim kendini bilirse Rabbini tanır"[494] hadis-i şerifiyle açıklık getirir[495].

Tefekkür eden insan, kendisinin iki damla su iken, akıl almaz organlarla ve güzel ahlâkla donatılmış vücudun yaratıcısının olduğunu idrak edebilir. Âdem, kendisinde yer alan organların faaliyetleri, his dünyasındaki farklılıklara bakarak yaratıcısına hayranlıkla bağlanır. Allah'ın bilinmesi gönül âlemi ile olur. "Nefsini bilen Allah'ı bilir". Çünkü insan rûhu ayna, gönül görünen yeridir. Kişi kalbini aşk nuruyla doldurursa, birlik âlemine girer, Hakk'ı bulur[496].

"…Allah her şeyi kuşatır…"[497] âyet-i kerimesini zikrederek bütün âlemleri idare edenin Allah (c.c.)olduğu, her nereye bakılırsa bakılsın eseri yapanın görülebileceğini belirtir. "Akıl Allah'ın terazisidir" kelâm-ı kibâr ifadesiyle akıl ile hayrı ve şerri bilme gücüne sahip olduğumuzu ortaya koyar. Kaygusuz, Allah'ın dilemesiyle bilebileceğimizi ama akıl nimetiyle de Rabbimin dilemesini seçme özgürlüğüne sahip olduğumuzu ifade eder[498].

Âdem öyle güzide özelliklerle yaratılmıştır ki küçük âlemdir. Cem-i eşyanın üzerine mâlikdir. Özelliklerini arayıp bulan "eşref-i mahlukât" olur ama kendi âlemini keşfetmeyen, bakan ama görmeyen "bel hüm edal" olur[499]. Kaygusuz, kendini bilmenin yollarının çok olduğunu ama bunu kavrayabilecek nâsın az olduğunu belirtir. "İnsanlara akılları nispetinde konuşunuz" sözünü ifade eder. "Ârif'e işaret kâfidir" (Ârife tarif gerekmez) cümlesini kullanarak Hz. Ali'nin "ilim bir noktadır, onu cahiller çoğaltmıştır" ifadesiyle de ârif olmanın özelliğine değinir[500].

Yaratılış sırrını açan bu söz, ilim şehrinin kapısı Hz. Ali'den çıkmıştır. Bu sözün en önemli özelliği vahdet-i vücûd'a yaptığı vurgudur. Varlığın var olmasının sebebi ilmin (Allah'ın) bir nokta olduğudur. Bu noktanın kapsam alanı o kadar geniştir ki, bütün

---

[492] Zümer 39/ 9.
[493] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10b.
[494] el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Haleb, C.II, s. 361, Hadis nu: 2532.
[495] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 11a.
[496] Güzel, "Ahmed Yesevî, Hacı Bektaşi Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam", s. 94.
[497] Nisa 4/126.
[498] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 12a.
[499] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 14a.
[500] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 14b.

yaratılmışı kapsar. Allah tüm ilmini kainâta ve insana yerleştirmiştir. Yeryüzüne halife olarak gönderilmiş olan insan, Allah'ın ilminin tecelli ettiği yerdir. Hz. Ali'nin sözünü ettiği "nokta", Allah'ın sadece kendini bildiği, bir teklik durumudur. Varlık âlemi tekliğin kendini tezâhür etmesinden meydana gelmiştir. Noktayı çoğaltan cahiller ise tek olan noktayı değil, noktadan ortaya çıkan varlıkları görür. İnsan-ı kâmil, Hz.Ali gibi noktanın sırrını çözebilen, ölmeden önce ölen insandır[501]. Her şey âdemde mevcuttur fakat âdemin mevcut olan hazinesini bulmayı istemesi ve bu hazineye ulaşmanın yollarını keşfetmesi gerekmektedir.

3.1.6. Ricâlü'l-Gayb

"Bilinmeyen Hak dostları, ricâlullah, gayb adamları, gayb erenleri" manalarına gelen ricâlü'l-gayb, her asırda bulunan, gözle idrak edilemeyen ve herkesin bilemediği hükümet-i ilâhiyyenin vekilleri olan yüce kişiler olarak kabul edilir. Üçler, yediler, kırklar, abdallar, üç yüzler, ismi verilen bazı evliya vardır ki bunlar gâiptirler, gözle görünmezler, kısa zamanda uzun mesafeler kat ederler[502].

Etkili dualarıyla, ümmet-i Muhammed'in (as.) yardımına koşarlar. Aslında yardım ve koruma Allah'tandır ama Allah'ın yardımını celbetmek için vesilelere yönelmek tevhide ters değildir. Muhyiddin İbn Arabî'nin ifade ettiği gibi, kalpleri semavî, hâlleri rûhanî olduğu için bunların halleri herkes tarafından kolaylıkla anlaşılamaz[503]. "Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilemez"[504]ayetinin ifade ettiği, Cenâb-ı Hakk'tan başka hiç kimse tarafından yeryüzündeki velilerin kimler olduğunun bilinemiyeceği anlayışı, velâyet sırrının oturduğu temeli ortaya koymaktadır[505].

Allah (cc.) dünya düzenini sağlamak için bazı insanlara sorumluluklar tâktir ettiği gibi âlemdeki mânevî ve rûhanî düzenin korunması, iyiliklerin temini, kötülüklerin giderilmesi için bazı kulları görevlendirmiştir. Bunlar birbirlerini tanırlar ve aralarında bir hiyerarşi vardır[506].

Ricâlü'l-gayb anlayışının ortaya çıkışında Hakîm-i Tirmizi'nin (ö. 285/898) velâyet ile ilgili görüşlerinin önemli yeri vardır. Ricâlü'l-gayb kavramını kullnmasa da bu anlayışın oluşmasına zemin hazırlayacak görüşler ileri sürmüştür. O'na göre Peygamberimiz'in vefatından sonra kırk sıddık ortaya çıkar. Ehl-i beyt'ten olan bu kişilerle yeryüzü ayakta

---

[501] Pakize Aytaç, "Alevi-Bektaşi Felsefesinde Yer Alan Ana Metaforlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kültür Ve Hacı Bektaş Veli Dergisi Dergisi,*2008, ss. 135-136.
[502] Uludağ, "Ricâlü'l-gayb", *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, s. 139.
[503] Cebecioğlu, "Ricâl'i-İlahiyye", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 400.*
[504] Müddessir, 74/31.
[505] Ahmet Ögke, "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü'l-Gayb İbn Arabî'nin Görüşleri", *Tasavvuf İlmi ve Araştırma Dergisi*, yıl: 2, sayı: 5, Ocak 2001, s. 162.
[506] Uludağ, "Ricâlü'l-gayb", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, s. 81.

durur. Onlardan biri öldüğünde onun yerine bir başkası geçer[507]. Ricâlü'l-gayb anlayışını sistematik hâle getiren İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) , Hakîm-i Tirmizi'yi takip ederek ricâlü'l-gayb ve velâyet anlayışını tasavvufî görüşlerin merkezine koymuştur. Süleyman Uludağ, ricâlü'l-gayb telakkisinin ilk defa Muhammed Ali el-Kettânî'de (ö. 322/934) rastlandığını belirtmektedir[508].

Ricâlü'l-Gayb inancı islâm dünyasında tartışılan konulardan bir tanesidir. Ricâlü'l-gayb olduğu ifade edilen bazı kişilere, Allah'ı ortak gösterir gibi olağan üstü yetkiler atfetmenin İslam inancıyla bağdaşmayacağını söyleyen kişiler vardır. Bu düşünceyi savunanların yanında, Allah'ın bazı seçkin kullarına bir takım esrarlar bahşederek, olağanüstü haller zuhur edebileceği, bu seçkin kimseleri de çoğu kimsenin bilemeyeceği fikrinde olanlarda vardır. İbn Haldun (ö. 808/1406), kutub ve ebdâl telakkisinin ilk defa Irak sûfilerinde göründüğünü, bundan dolayı ricâlu'l-gayb ile ilgili kavramların ortaya çıkmasında Şia'nın ve Râfizîliğin etkili olabileceğini ifade eder. Ehl-i Sünnet ulaması bu kavramı kullanmakta bir sakınca görmemişlerdir[509].

Ricâlü'l-gayb ile ilgili kavramlar tasavvuf geleneğinde yer aldığı mâna ile Kur'ân'da yer almasa da, bir takım hadislerde abdâl, büdelâ, v.b. kavramlar bulunmakta ve bunların sayıları, nitelikleri ve yaşadıkları yerler hakkında bilgi vermektedir. Enes b. Malik'ten: Rasûlullah (as.) şöyle buyurur: "Abdâl/ büdelâ kırk kişidir. Yirmi kişisi Şam'da, on sekizi Irak'tadır. Her ne kadar onlardan biri ölürse bir başkası onun yerine geçer. Allah'ın emri gelince hepsi de vefat ederler. O vakit kıyamette kopar."[510]

Hücvirî (ö. 465/10729), Keşfu'l-Mahcûb'unda konuyla ilgili bilgilerde, Yüce Allah'ın dergâhında bulunan ve ehl-i hâl ve akdi (bir işin yapılmasına veya yapılmamasına karar veren heyet) teşkil eden velilerden bir grubun sayısının üç yüz olduğunu ve bunlara ahyâr (hayırlılar) adı verildiğini ifade eder. Diğer kırk tanesine ebdâl (büdela) adı verilir. Sayıları yedi olan veliler topluluğuna ebrar (iyiler), dört tanesine evtâd (direkler), üç tanesine nükabâ (murakıplar, denetçiler) ve bir tanesine de kutub ve gavs adları verilmiştir. Bunlar birbirlerini tanırlar. Yapacakları işler hususunda birbirlerinin iznine ihtiyaç duyarlar[511].

Ricâlü'l-gaybın sayıları ve hiyerarşisi konusunda mutasavvıfların farklılıkları söz konusudur. Ancak bütün sıralamalarda en başta kutub (gavs) bulunmaktadadır[512].

---

[507] Ahmet Atlı, *Tasavvufta Ricâlü'l-gayb*, (Doktora Tezi) , Ankara Üniversitesi SBE. , Ankara, 2001, s. 9.
[508] Uludağ, "Ricâlü'l-gayb", c. 35, s. 82.
[509] Ögke, "*Ricâlü'l-Gayb", Tasavvuf El Kitabı*, s.449.
[510] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. 1, s.27.
[511] Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. : Süleyman Uludağ, s. 276.
[512] Atlı, *Tasavvufta Ricâlü'l-gayb*, s. 23.

Sözlükte, değirmenin etrafında döndüğü mil, eksen anlamlarına gelen kutub, manevî derecesi büyük veli bir kuldur ve âlemin ruhu olarak ifade edilir[513]. Veliler zümresinin başkanı, dünyanın ve âlemin manevî yöneticisi sayılan en üstün velidir. Kutub Allah'ın iradesi çerçevesinde tasarruf sahibidir. Kendisinden yardım istendiği için " Gavs" da denir. Mâna âlemindeki ismi Abdullah olan Kutbu'l-aktâbın biri solunda biri sağında olmak üzere iki imam vardır. Kutub vefat edince yerine solundaki imam geçer[514].

Kaygusuz, eserinde iki padişahtan bahseder:

Biri sahib tasarruf kutb-u zâhirî ve

Biri sahib tasarruf kutb-u bâtınî'dir[515].

Kutb-u Aktab 'tan ve üçlerden söz eder. Kutb-u aktab ki velilerin padişahıdır. Sağında müridi, solunda halifesi vardır. Yediler ve üç yüzler bu dünyanın dört köşesini devr edip, hüküm ederler. On sekiz bin âleme nazar edüp hayır ve şer ne zuhur edecekse kut-u aktab müridine ve halifesine emr eder. Yer ve gök arasındaki her şey çini bir tabak gibidir. Her iki âlem onların emrine Hak Teâla tarafından verilmiştir. Şarktan garba hüküm ederler. Hüküm ise emr-i Hak ne ise onun üzredir. Bunların hakikat hallerini Hak'dan gayri kimse bilmez. Görünemeyen şeyleri bilen "Allâmü'l-Gûyub'dur". Bunlar Hakk'ın hazinesidir[516].

Kaygusuz Abdal, kutbu değirmen taşının miline benzetir, âlemde kutbun etrafında dönmektedir. Her yerin bir kutbu vardır. Asıl kutub, Kutbu'l-Aktabtır (kutubların kutbu). Kendisinden yardım isteyene manen yardım elini uzattığı için "gavs" adıyla da anılır. Bu zat Hakikat-ı Muhammediyye'nin varisidir. Kutb'un sağ yanındaki imama imam-ı yemin, sol yanındaki imama da imam-ı yesar denilir. Sağdaki kutb'un hükümlerine, soldaki de hakikâtine mazhardır. Kutub ve bu iki imamla beraber "üçler" adı verilmiştir.

Ayrıca yeryüzünün dört tarafını idare eden "dört direk" (evtâd-ı erbaa) denen erler vardır. Bu toplulukta kadınlarda yer alır. "Nücebâ" diye anılan bir rivayette sekiz, diğer bir rivayette kırk kişiden bahsedilen bir grup daha vardır. On kişiden oluşan "nükebâ", başka bir rivayette üç yüz kişiden oluştuğu ifade edilen bir topluluk da yer alır[517].

Abdal, karşılık, halef, şerefli, cömert anlamlarına gelmektedir. Bedel kelimesinin çoğuludur. Tasavvufta ise, veliler arasında, insanların işlerinde tasarruf hakkına sahip kişilerdir. Kötü huylardan, iyi huylara tebdil ettiklerinden veya bir anda birçok yerde görünebildiklerinden yahut kutbun ölümü üzerine sol yanındaki kutub erenlerinden biri, onun

[513] Cebecioğlu, " Kutub", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü,* s. 295.
[514] Süleyman Ateş, "Kutub", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, s. 498.
[515] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 12b.
[516] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 13a-13b.
[517] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay. , İstanbul, 1997, s. 121.

yerine evtâddan biri, evtâdın yerine de abdâldan biri geçtiğinden dolayı "abdâl" ismi verilmiştir[518].

Abdal telakkisi ilk defa ortaya çıktığı sıralarda, âbid ve zâhidlerle birlikte muhaddis ve fakihler içinde kullanılmakta idi. Tasavvufî kaynaklarda abdalların saç, sakal birbirine karışmış, solgun yüzlü, işsiz güçsüz, çocuksuz, yeryüzünde hiçbir maddi varlığı olmayan kişiler olarak tarif edilir. Fudayl b. Iyâz'ın "Bize göre ermiş kişi, çok oruç ve çok namaz ile değil, ancak gönül zenginliği, kalp temizliği ve insanların iyiliğine çalışmakla ermiştir" sözü, sonraları abdâlın en çok ifade edilen tanımı olmuştur. Ricâlu'l-gayb ve özellikle abdal konusu İbnü'l-Arabî "Fütûhâtû'l-Mekkiyye"'sinde etraflı bir şekilde ele almıştır. İbnü'l-Arabî'ye göre, Allah yedi iklimi yedi abdâl vasıtasıyla korur. Yedi semanın ruhaniyeti bunlara bağlıdır ve her abdal gücünü her bir semadaki Peygamberden alır. İbnü'l-Arabî'nin ve ilk devir mutasavvıfların abdal anlayışı ile XIV yüzyıldan sonra baş gösteren ve XX. yüzyılın başına kadar devam eden heterodoks abdalların hayat tarzından farklıdır[519].

XIV. asırdan itibaren Türk dervişlerinin arasında "abdal" lakabının kullanıldığını görüyoruz. Abdal lakabı verilen bu dervişlerin Türkler arasında yayılması sonucu Anadolu'nun farklı yerlerinde abdâl ismini taşıyan kişilere rastlanmıştır[520].

Anadolu abdallarından Kaygusuz'un, Anadolu abdâllarının velisi Abdal Mûsâ hakkında yazdığı, Bektâşiler arasında okunan manzumelerde Rum abdallarından bahsetmektedir. Abdallar sırtlarında elbiseleriyle, çıplak denilecek şekilde, yalın ayak, başı açık gezerlerdi. Bellerinde yünden örünmüş kuşak, ona asılı çakmak ve esrar torbası, omuzlarında Ebu Mûslim nacağı, ellerinde Baba Şuca' çomağı vardı. Vücutlarında Zülfikâr resmi veya Hz. Ali'nin ismini, pazularına yılan şekillerini dövme yaparlardı. Ellerinde def, kudûm, boynuz, gibi musiki âletleri bulunurdu. Zikir esnasında veya yürürken bunları çalarlardı. Abdallar Hz. Âdem'in sünnetine uyarak çıplak gezerler, sakal ve bıyıklarını, hatta kaşlarını traş ederlerdi. Şekil itibariyle Kalenderîye benzediği, Mevlevî, Bektaşî ve Halvetî tarikâtlerine bağlı olduğu söylenir[521].

Abdal kelimesini alevi zümrelere has kılanlar olduğu gibi, sadece o tarikatlere izafe edilmesini doğru kabul etmeyenlerde vardır. Zira eserimizin müellifi olan Kaygusuz Abdal'ın Kalenderîlik'le başlayan tasavvuf yolculuğu Bektaşî anlayışında erimiştir.

---

[518] Cebecioğlu, "Abdal", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü,* s. 13.
[519] Uludağ, "Abdal", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 01, ss. 59-60.
[520] M. F. Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Ansk.* , Burhaneddin Basımevi, İstanbul, 1936, s. 23.
[521] Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 122.

3.1.7. Şeyh-Mürşid

Şeyh, önder, kabile başkanı, yaşlı adam anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf sistemindeki lider şeyhdir[522]. Mürşid, doğru yolu gösteren, uyaran, irşad eden kişiye denir. Gerçek mürşid Hz. Muhammed (as.)'dir. Diğer mürşidler, onun manevî mirasına hak kazanmış kişilerdir. Cürcâni, mürşidi, doğru yola ileten, sapıklıktan önce hak yolu gösteren kişi olarak tanımlar[523].

İlk âbid ve zâhidlerin şeyh olarak ifade edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ebû Nasr es-Serrâc (ö. 378/988), Muhammed b. Hüseyin es- Sülemî (ö. 412/1021) gibi sûfi müellifler tarafından IV. (X.) yüzyılın ortalarından itibaren kullanıldığı görünmektedir[524].

Tasavvuf litaratüründe önemli kavramlardan biri de "sülûk" tur. "Sülûk" Allah'a giden yol olarak tasavvuf disiplininde yerini alır. Bu yola giren "sâlik" bir takım kurallara ve şartlara uyması gerekir. Sâlikin (mürîdin) kendisine kılavuzluk edecek bir şeyhinin olması, mürîde bir dizi kurallarla önder olması, istenen hedefe daha hızlı ve kolay şekilde ulaşmaya etkendir[525].

Şeyh ve Mürşid, ruh ile meşgul olur. Terbiye edicidir, kendisine intisap eden mürîdinin özelliklerini bilir, kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak herkesin gücüne göre yol gösterir. Bu çalışmasında örnek, Peygamber (s.a.v.) Efendimizdir[526].

Şeyh, kitab ve sünneti iyi bilen bir âlim olmalıdır. Ama her âlim şeyh olmayabilir. Şeyh olan kişi kemâl sıfatlarla bezenmiş, makam sevgisinden geçmiş, az yeme, az uyuma, az konuşma, halvet, riyâzet, mücâhede, namaz, oruç gibi ibadetlerle nefsini arıtmış, Allah ve Rasûlünün ahlakıyla ahlaklanmış bir kişi olması gerekir. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.v.) ulaşan kesintisiz bir silsileye sahip olmalıdır.

Mürşid, tasavvufta genellikle şeyh kavramıyla eşanlamlı olarak kullanıla gelmiştir. Mürşid düşmanla savaşan askerin kumandan tarafından çizilmiş olan stratejiyi takip etmesi gibi, nefsi düşmanıyla uğraşan mürîdin mücadele yolu da mürşid tarafından tayin edilir. Şeyh ve mürşidler, mürîdlerin mertebelerine göre "seyahat, sohbet ve halvet" yolarından biriyle irşad ederler. Her şeyh bir mürşiddir. Mürşid (şeyh) bir insan-ı kâmil'dir. Hakka vuslat ve Hakkın rızasına ermek, bir mürşid-i kâmil'e el ve gönül vermek ile olur[527].

---

[522] Cebecioğlu, "Şeyh", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 462.
[523] Cebecioğlu, "Mürşid", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü,* s. 350.
[524] Reşat Öngören, "Şeyh", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 39, s, 50.
[525] Azîzüddin Nesefî, *"İnsan-ı Kâmil", Tasavvufta İnsan Meseleleri*, trc. Mehmet Kanar, Dergâh Yay. , İstanbul 1990, s. 52.
[526] Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss. 116-118.
[527] Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar,* ss. 184-185.

Tasavvufî tecrübe yaşamada temel şartlardan biri şeyhe tam bir teslimiyettir. Kuşeyrî, "kalben bile olsa şeyhine muhalefet etmemek mürîd için şarttır"[528] ifadesini kullanır. Şeyhe bağlanma, "uhrevî işlerle alakalı olarak nefsi ile kendi arasında şeyhini hakem kabul etme"[529] olarak nitelenmektedir. Serrac, el- Lûma'da şeyhlerin müridlerine olan ilgisini gösteren örnekler vermiştir[530].

Kaygusuz eserinde, Şehr-i Azim olan âdemden bahsederken on iki kapı ifadesini kullanır. Bu kapılardaki hikmeti bilmek için ehline müracaat etmek gerektiğini söyleyerek mürşide yönlendirme yapmıştır[531]. İnsanın oluşumunu tanıtırken, evreni tanıtırken, âdemin uzuvlarında kullandığı rumuzları anlamlandırmanın yolu mürşid-i kâmil'e danışmakla mümkün olur[532]. "Tâlib'e bir rehber gerekdir, ta ki kendisinin hakîkatinden haberdar ola"[533] ifadesiyle de mürşidin özelliklerinden biri olan insanın kendisini tanımasına katkısını dillendirmiştir. Eserde ilk mürşid olarak Hz. Muhammed Mustafa, rehber olarak da Aliyyu'l-Mürteza tabiri geçer.

"Ve insan-ı kâmil benüm mürşidim demek ile olmaz Zat-ı Hak ta ki ol vermeyince zira âdem hakikat mevcuttur ve manaları bellik erlikdir zira Hak sade bir şey ile bilinmez ve bulunmaz"[534], ifadesiyle ben mürşidim diyenin mürşid olmayacağı, mürşid olacak kişinin özelliklerinin olması gerektiğini, Allah istemezse bunun da mümkün olmayacağına açıklık getirir.

Tanrı'dan gayri bir şeye meyletmemek gerektir. Tanrı "bir"dir. Ama bizlerin tanrıları çoğalmıştır. Bütün işlerimiz tanrımız olmuştur. Maksudlarımızı mabud yapmamak için özümüzü bir mürşide eriştirmek gerektir. Özine bakıp kulmısın, sultanmısın, görmen gerektir. Mürşidin rehberliğiyle âdem suretinde hayvan gezmezsin, mürşidinden nasibini alır yola koyulursun[535].

Ayrıca Kaygusuz, sâlik'in mürşid-i kâmil'e teslimiyeti kuvvet, tâlibe ışk, zâhide cennet, cahile takva, akıle sabır, yiğide selamet, mü'mine rahmet, âşık'a vird ve yâre cefa, derde deva olacağını belirtir[536].

Allah bu kârhâneyi, umur u husus üzre dünyayı yaratır ve âdemi bu kârhâneye koyar. Kârhânede ve âdemde birçok hazineler gizlidir. Hazineler insan-ı kâmil olan kişinin eli

[528] Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, Ter. Süleyman Uludağ, s. 418.
[529] Sühreverdî, *Avârifü'l- Meârif Gerçek Tasavvuf,* Ter. Dilaver Selvi, s. 121.
[530] Tûsî, *el-Lüma'*, Haz. H. Kâmil Yılmaz, s. 235.
[531] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 6b.
[532] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7a.
[533] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 8a.
[534] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10a.
[535] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10b-11a.
[536] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 14b.

altındadır. Her bir sırra vâkıftır. İnsan-ı kâmilleri rehber edinen kişiler de bu puslu havada ve tuzaklarla örülmüş yolda rahat bir şekilde yürüyebilirler.

Eserin sonunda Kaygusuz'un ifade ettiği mısralarla, evliyanın âdeme sağlayacağı kazanımları sergiler.

Gel beru iy merd-i kâmil gezme âlem serseri
Evliya bir can gülidür bülbül isen gel beri
Yohsa var git nisbet itme nevbaharı zehr-i mâr
Vücûd bir gemi akıl dümeni fikr küreği
Kulak yelkeni kullan gemiyi göreyim seni[537]
Ey özi sözi doğru insan, ey âdem, boş boş gezme
Eğer bülbül isen evliya güldür, gel beri
Bülbül değilsen de ilkbaharımıza yılanın zehri gibi zehirleme

Vücûd gemisini de, aklını dümen, fikrini kürek, kulağını yelken yaparak en doğru şekilde kullanabilirsin.

3.1.8. Fenâ ve Bakâ

Fenâ, sözlükte fâni olmak, yok olmak anlamlarına gelir. Nesnelerin sûfinin gözünden silinmesi. Kul, insan olarak taşıdığı sıfatları terkeder; fenâya ererek olgunlaşır. Giden kötü sıfatların yerine, Allah'ta mükemmel olarak bulunan ilâhi sıfatlar alır[538].

Bakâ, ilk hâliyle devam edip gitme, sona ermeyiş, bir halde sürekli oluş anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta da, kulun Allah'ın her şeyin üstünde olduğunu görmesidir. Kulun kendinde olanı terkedip, Allah'a ait olanla bakâya ermesi, tüm hareketlerin Allah'a muhalefet değil muvafakat hâlinde bulunmasıdır[539].

Tasavvufî kaynakların ortaklaşa verdiği bilgiye göre, fenâ-bakâ kelimelerini ilk kullanan sûfinin Ebu Sâid el-Harrâz (ö. 277/890) olduğu anlaşılmaktadır. Harrâz'a göre fenâ kulun kulluğunu görmekte fâni olması, bakâ ise ilâhi tecellilere vâkıf olmada bâki olmasıdır. Muhyiddin ibnü'l-Arabî Kitâbu'l-Fenâ adlı eserinde, "Allah'ı O'nu görüyormuş gibi ibadet etme" olarak ifade edilen "ihsan" kavramını fenâ ile aynı anlamda kabul etmiştir.

Tarikatların kurulup gelişmesinden sonra fenâ kavramı insan- Allah ilişkisini aşarak farklı anlamlar kazanmıştır. Fenâ fi'ş-şeyh, fenâ fi'l-pîr, fenâ fi'r-resûl, fenâ fillâh bu kavramlardandır. Kişi şeyhe intisab edip, onu sevmekle ilk merhaleyi tamamlar. İkinci merhale tarikatın kurucusu olan pîre mürşidinin yardımıyla kendisini tanıtmasıdır. Üçüncü

[537] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 15a-15b.
[538] Cebecioğlu, "Fenâ", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 161.*
[539] Cebecioğlu, "Bakâ", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 65.*

merhale de Peygamber (as.) sevgisinde fâni olması söz konusudur. Fenâ fillâh merhalesinde ise kişi yaşadığı manevi sarhoşluk ile huzura kavuşur[540].

Tasavvufta tevhid anlayışını göz önünde bulundurarak üç türlü fenâ kavramından söz edilir.

a- Fenâ fi'l-kusûd: Kulun kendi istek ve arzularına göre değil de, Allah'ın istek ve arzularına göre davranması, kendi iradesini Allah'ın iradesinde yok etmesi. (Lâ maksûde illahlâh)
b- Fenâ fi'ş-şûhud: Allah'tan başka hiç bir şeyi görmeme, aşk ve vecd'in etkisiyle her şeyi Allah'ın tecellisi olarak görme. (Lâ meşhûde illahlâh)
c- Fenâ fi'l-vücûd: Varlıkta yok olma. Her şeyi hem hak olarak görmek, hem de Hak olarak bilmek. (Lâ mevcûde illahllâh)[541]

Kuşeyri, cehlinde fâni olanın, ilminde bâki olacağını; şehvet ve arzudan fâni olanın, Allah'a dönüş ile bâki kalacağını; dünyaya rağbet etmekten fâni olanın, zühd ile bâki olacağını; heva ve hevesinde fâni olanın, Allah Taâlâ'nın iradesi ile bâki olacağını ifade eder[542].

Hücvirî, fenâ ilminin, dünyanın fâni olduğunu bilmek, bakâ ilmi de ahiretin bâki olduğunu bilmek olarak belirtir. Zira Hakk Taâlâ: "Ahiret daha hayırlı ve daha bâkidir"[543]buyurmuştur[544].

Ebu Said el-Harrâz "Fenâ; Hakk'ta yok olmak, bekâ ise Hakk Taâlâ ile beraber olmaktır" demiştir. Cüneyd el-Bağdâdî ise " Fenâ; kendi hâl ve sıfatlarından uzaklaşıp bütün varlığının Hakk'ın varlığı ile meşgul olmasıdır"[545] ifadesiyle fenâ ve bakâ kavramlarını yorumlamıştır.

Kaygusuz Abdal, eserinde fenâ ve bakâ kavramlarına da değinmiştir. "…eşya dahi külliyen hayyi ve mahvi'dir ve zât bâkidur ve gerçek zât ve sıfat görünür. Vücûd vacibdir, "…O'ndan başka her şey yok olacaktır, hüküm O'nundur."[546]bu âlem kalana mahvidir[547]." İfadesiyle yaratılmış olan her şeyin yok olmaya zorunlu olduğunu (fenâ), kalıcı olanın vacibu'l- vücûd olan Allah (bakâ) olduğunu belirtir. Salik bu makamda eşyanın fâni olduğunu, bâki, kaim ve daim olanın mutlak Hak olduğunu Hakke'l-yakîn görür.

---

[540] Mustafa Kara, "Fenâ", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*. 12, s. 334.
[541] Kara, "Fenâ", *TDV. İslâm Ansiklopedisi,* c. 12, s. 334.
[542] Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, Ter. : Süleyman Uludağ, s. 162.
[543] A'la, 87/17.
[544] Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. : Süleyman Uludağ, s. 304.
[545] Sühreverdî, *Avârifü'l- Meârif Gerçek Tasavvuf*, Ter. : Dilaver Selvi, s. 673.
[546] Kasas 28/ 88.
[547] Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7b.

Peygamberimiz'in (s.v.a.) "Allah'tan başkasının tecellî etmemesi icab eder…" sözünü zikrederek, her şeyde Allah'ı görmek, Allah'tan başka hiçbir şeyi görmeme (fenâ fi'ş-şuhûd) durumunu belirtir.

3.1.9. Cem' ve Fark

Cem', sözlükte bir araya gelmek, toplamak, biriktirmek demektir. Tasavvufî bir terim olarak ise öncesiz (kadîm) ile sonradan olan (hâdis) arasındaki ayrılığın ortadan kalkmasıdır[548]. Sâlikin her şeyi Allah'tan bilerek halkı yok, Hâlik'ı var görmesi anlamına da gelir. Tasavvufta bir hâl olup fark veya tefrika ile birlikte kullanılır. Cem', dağınık halde bulunan ilgi ve dikkati tek noktada toplamak olduğuna göre sûfi, ilgisini ve dikkatini Allah'ta yoğunlaştırır, başka hiç birşey görmez ve söylemez. Cem' hâlini kavrayan tevhidin hakîkatine erer. İbnü'l-Arabî "Cem' halkı görmeksizin Hakk'a işarettir" diyerek ahadiyyetin cem' ile birlikte olduğunu belirtir[549].

Fark, ayırt etmek, başkalık alâmeti, ayırmak, seçilmek anlamlarına gelir[550].Tasavvuf terimi olarak, Allah ile kul arasında madde perdesinin girmesi veya sâlikin halkın Hakk'ta var olduğunu anlaması manasına gelir. Kişinin madde âleminin tesiri altında Allah'tan ayrı kalmasına "fark-ı evvel" , kendisini Hakk'la hissetmesi hâline cem', bu hâle ulaştıktan sonra varlıkların Hakk ile var olduklarını anlaması ve çoklukta birliği, birlikte çokluğu görmesi "fark-ı sani" olarak belirtilmektedir. Fark-ı sani halinde iken kişinin Hakk'ı görmesi varlıkları görmesine, varlıkları görmesi Hakk'ı görmesine engel teşkil etmez[551].

Bazı mutasavvıflara göre insanın yaratılışıyla cem' arasında da bağlantı vardır. Cem' yaratılış sırasında Hakk'ın insanlar daha yaratılmadığı için kendisiyle konuşmasıdır. İnsanlara peygamberler aracılıyla konuşunca "fark" ortaya çıkmıştır. Bu farklılıktan sonra Allah'ın kulu kendisiyle birleştirmesi "cem'" adını almıştır. Bu açıdan kulun kendisine bakması "fark", Allah'a bakması "cem'"dir[552].

Hücvirî, "Cem'i izhâr tefrikayı nefyetmektir, birinin varlığı öbürünün yokluğudur, zira bu ikisi yekdiğerine zıttır. Çünkü hidayet sultanı ve kudreti, müstevli ve hâkim hâle gelince, kesb ve mücahede velâyeti sakıt olur"[553] sözleriyle cem' ile fark'ın bir arada olmayacağını, cem' hâli gelince fark'ın kaybolacağını ifade eder.

---

[548] Cebecioğlu, "Cem'", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s. 96.*
[549] H. Kâmil Yılmaz, "Cem'", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 07, ss. 278-279.
[550] Cebecioğlu, "Fark", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, s.159.*
[551] Uludağ, "Fark", TDV. *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, s. 171.
[552] Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 217.
[553] Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. : Süleyman Uludağ, s. 318.

Serrâc, cem'i olmayan bir tefrikadan bahsetmenin Bâri Taâlâ'yı inkâr etmek olduğunu, tefrikaya yer vermeyen bir cem' hâlinden söz edenin Kadir-i mutlak Allah'ın kudretini reddetmiş olacağını belirtir[554].

Kuşeyrî fark'ı, kulluk vazifesini yerine getirmek ve beşeri hallere uygun olan hususları ifâ etmek yani kulun iradesi ve kazancı ile ilgili hususlar olarak tarif eder. Cem' ise, Hakk Teâlâ tarafından kalpte mâna ve marifet vücuda getirmesi, lütuf ve ihsanda bulunması gibi hususlar olarak açıklar. Fatiha'daki "Yalnız sana ibadet ederiz" ibaresi fark hâlini, "Yalnız senden yardım isteriz" ibaresi de cem' hâlini gösterir[555].

Vâsıtî demiştir ki: "Nefsine nazar ettiğinde tefrika, Rabbine baktığında cem' etmiş olursun. Kendinden başkasıyla kâim olunca fâni olmuş olursun ki, artık cem' ve tefrika ortadan kalkar."[556]

Kaygusuz, insanlar yaratılmadan önce Allah'ın varlığını, insanların yaratılış kademelerini ve dünyaya gönderilen âdemin kendisinde yaratıcısını bulmasını açıklamıştır. Yaratılmış olan varlıklarda "bir" olanı görmeyi, insanın bedenine ve âlemlere bakarak Yaratıcı'ya ulaşmayı hedefler. Bu kârhâne sahibinin on sekiz bin âleme bakarak Hakk'ı müşâhede etmesini ister. İnsan bedenin oluşumunu açıklayarak "fark" kavramını işlemiş, bu bedendeki özü bulma çabası ve bedenin kaybolup özün ortaya çıkması "cem'" kavramını ele almıştır. Kâinattaki düzeni tartışarak fark'ı, düzeni kuranı bularak cem'i tanıtmıştır. "…imdi her kim görür, Hakk'dan ayrı nice görür. Çünki Hakk eşyayı muhit etmiş…[557]"

[554] Tûsî, *el-Lüma'*, Haz. : H. Kâmil Yılmaz, s. 398.
[555] Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, Ter. : Süleyman Uludağ, s. 158.
[556] Sühreverdî, *Avârifü'l- Meârif Gerçek Tasavvuf,* Ter. : Dilaver Selvi, s. 679.
[557]Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme,* vr. 9b.

SONUÇ

Tasavvuf, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak, ebedi mutluluğa ulaşmak için nefisleri temizleme, ahlakı tasfiye, iç ve dışı tenvir, suret ve sireti tezkiye durumlarını içinde barındıran bir ilimdir. Tasavvuf, kalpte pencereler açarak, kalbin aydınlanmasını sağlamaktır. Kâli hâle çevirme şeklide de ifade edilebilir. İslam dininin ifade ettiği bilgilerin nazariyeden ameliyeye çevrilmesidir. İslam tasavvufu Kur'an ve Sünnet istikametinde gerçekleşir. Kur'an ve Sünnet anlayışının âdemde yer bulmasının yolu, tasavvufta "seyr ü sülûk" olarak ifade edilen manevi eğitim ile olur. Hiçbir şey kendiliğinden olmadığı gibi, Hakk'a yakın olmak isteniyorsa mücadelesiz ve murakebesiz gerçekleşmez. Manevî eğitimin ilk öğretmeni Peygamberimiz(s.a.v.)'dir. Rasûlullah'ın örnek hayatı tasavvufun kabul ettiği bütün özellikleri toplar.

Ebu Hureyre'nin (r.a.), Peygamberimizden iki ilim aldığını açıklayan sözleri zâhirî nübüvvetin yanısıra, bâtınî velâyetinde Müslümanların bazısına intikal ettiğini ortaya koymaktadır. Tasavvuf Tarihinde Zühd Dönemi, Tasavvuf Dönemi, ve Tarikat Dönemi şeklinde kısımlara ayrılan zaman diliminde birçok sûfi yaşamış, insanların gönül evlerini imar etmişlerdir.

XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşadığı ifade edilen Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybi) gönül mimarlarından biridir. Kaygusuz'un tarihi hayatı hakkında sağlam bir bilgi mevcut değildir. Doğum tarihinin 1341-42'den geriye gidemiyeceği araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Menkabevî hayatı ise, dilden dile nakledilen, sonradan yazıya geçirilerek günümüze kadar gelen bilgilerdir. Ayrıca Abdal Mûsâ tekkesinin bugünkü dervişleri de menkabevî hayatını şifahi olarak anlatmaktadır. Menkabevî'ye göre Kaygusuz, Alâiye Beyi'nin oğludur. Asıl ismi Gaybî'dir. İyi bir tahsil görmüş, Arap ve Fars dili eğitimi almıştır. Avcılık, ok atma gibi alanlarda da hünerlidir. Bir av peşinde giderken Elmalı'daki Abdal Mûsâ 'ya ulaşmış ve ona mürit olmuştur. Babası Alâiye Beyi Hüsâmeddin Mahmud, oğlunu almak için Abdal Mûsâ ile girdiği savaşta yenilmiştir. Hüsâmeddin Bey gördüğü kerametler karşısında oğlunu Abdal Mûsâ'ya bırakarak o diyarı terketmiştir. Kırk yıl pirine hizmet eden Kaygusuz, icazet alarak Mısır'a gitmiştir. Mısır Sultanıyla yaşadığı kerametler sonucunda Sultan, Kaygusuz adına Nil kenarında bir kasr inşa ettirmiştir. Kasrü'l-ayn adlı dergâhta bir süre kalmış, Hacca gitmek içim Mekke ve Medine yollarına düşmüştür. Ziyaretini yaptıktan sonra tekrar Anadolu'ya dönerek, şeyhi Abdal Mûsâ ile buluşmuştur. Mezarı hakkında iki görüş mevcuttur. Mısır'da Mukattam dağında bir mağarada Abdullah el-Mağarevî ismindeki mezarın Kaygusuz'a ait olduğu söylenmektedir. Diğer görüş ise,

Elmalı'ya bağlı Tekke Köyü'nde bulunan Abdal Mûsâ Türbesinde gömülü olduğudur. Vefat tarihinin 1444 olduğu ifade edilmektedir.

Kaygusuz'un Rum Abdallarından olduğu ifade edilmektedir. Rum Abdalları belli bir tarikatın ismi değil, Kalenderîler, Haydarîler gibi tarikat mensuplarını ihtiva eden bir topluluğun adıdır. Abdal Mûsâ'nın bir Kalenderî şeyhi olduğunu, mürîdi Kaygusuz Abdal'ında Kalenderî olacağı belirtilir. Kalenderîler XIV. yüzyıldan sonra Bektaşîliğin içinde erimiş, Kaygusuz'da Bektaşîliğin önemli şahsiyetlerinden biri olmuştur. Alevi-Bektaşî Halk Edebiyatının da kurucusu olduğu ifade edilmektedir.

Kaygusuz bazı şiirlerinde "Alâî (Alâyî)" veya "Sarâyî (saraya mensup)" mahlasını, çoğunlukla da "Kaygusuz Abdal", "Kaygusuz", "Kul Kaygusuz" mahlaslarını kullanmıştır. Manzum ve mensur eserlerinin muhtevası tasavvufi hayattır. Kaygusuz seyr ü sülûk yolculuğunu, insanın kendisini bilme yolculuğu olarak görür. Varlıkların birliğini idrak etme olarak da belirtir. Aşkı, yaratılışı, vahdeti, kesreti, insanın yaşadığı hallerle dile getirmiş, zaman zaman kapalı bir üslûp kullanmıştır. Şathiyelerinden dolayı hakkında eksik, yanlış hükümler verilmiş bir mutasavvıftır. Kullandığı terbiyevi sözler, tasavvuf eğitim ve terbiyenin genel esaslarını teşkil eden sözlerdir. Eserlerinde Allah'a ulaşma yollarını Kur'ân-ı Kerim' den ayetler getirerek, Peygamber Efendimizden hadisler zikrederek ve bunların bâtınî yorumunu yaparak izah etmiştir.

Kaygusuz Abdal'ın eserleri; manzum, mensur ve manzum ve mensur karışımı olarak üç bölümde toplanmaktadır. Manzum eserleri, "Divan", "Gülistan", "Mesnevi-i Baba Kaygusuz (I, II, III)", "Gevhernâme", "Minbernâme", "Salâtnâme" teşkil eder. Mensur eserleri, "Budalâ-nâme", "Kitâb-ı Miğlata", "Vücûd-nâme", "Risale-i Kaygusuz Abdal" oluşturur. Manzum ve mensur eserleri de, "Dil-gûşa", "Saray-nâme" den meydana gelmektedir.

Vücûd-nâme adlı mensur eserine Kaygusuz, Mü'minûn sûresi 12-14 ayetlerini zikrederek başlar. İnsanın ana karnındaki oluşum evrelerinde farklı gezegenlerin terbiyesinden geçirmektedir. İnsanın dünyaya gelişinden ölümüne kadar ki aşamalarını mevsimlerle karşılaştırmıştır. İnsan ki bir şehr-i muazzamdır. Bu şehri tanımak ancak insan-ı kâmil ile mümkündür. Kaygusuz insan-ı kâmil olma yolundaki nefis mertebelerini belirterek, Bektaşîlik de dört kapı olarak ifade edilen, şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifet konularını da teşbihlerle açıklamıştır.

Müellifin insanın iskelet yapısına da vakıf olduğunu, vermiş olduğu bilgilerden anlamaktayız. Muhiddin ibn Arabî'de ayrıntılı bir şekilde işlenen harflerin temsil gücünü,

Kaygusuz'da da görünmektedir. Âdemi harflerle süslemiş fakat bu harflerdeki sırrı ifade etmemiştir.

Tasavvuf kavramlarından vahdet-i vücûd anlayışının eserde yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Âlemler bir olan Allah'ın yansımalarıdır. Âlemler O'na aittir. İnsan kendisini ne kadar tanırsa Yaratıcısını da o nisbette tanır. Kaygusuz'un ifade ettiği hadisler, muhaddislerce sahih kabul edilmese de mutasavvıflar tarafından değer ifade eden hadisler olduğu gibi, hadis kitaplarında yer almayan kelam-ı kibarları da hadis olarak zikretmiştir. Mutasavvıflar hadislerdeki sened zincirine takılı kalmamışlar, daha çok manasına yoğunlaşmışlardır.

Eserde peygamberlik vazifesini sonlandıran Hz. Muhammed'en (as.) bahsedilmektedir. Hz. Muhammed (as.) mürşid, Hz. Ali ise rehberdir. Muallimsiz bir eğitimin olmayacağının üzerinde durarak, mürşide teslimiyetin ehemmiyetini dillendirmiştir. Tasavvuftaki mürşid anlayışının yansımaları Kaygusuz'da görülmektedir.

Tasavvuf'un ricâlü'l-gayb, fenâ-bakâ, cem'-fakr konularının eserde beytler, ayetler ve hadislerle açıklamaları yer almaktadır. Kitap tam anlamıyla tasavvuf kitabıdır. Kaygusuz seyr ü sülûk yolculuğunu anlatarak, bu yolu benimseyen insanlara rehber olmuştur.

KAYNAKÇA

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, c. II, Haleb, ts.

Ahmed Sırrı Dedebaba, *Ahmediyye Risalesi ve Nefesler*, Haz. Salih Çift, Revak Kitabevi, İstanbul 2013.

Akçay, İ. , *Abdal Musa Tekkesi, VII, Türk Tarih Kongre Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Matbaası, Ankara, 1972.

Aksu, H. , "Hurufilik", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 18.

İbn-i Arabî, M. , *Harflerin İlmi*, çev. Mahmut Kanık, Asa Kitabevi, Bursa, 2000.

_____, *Saatlerin Hazinesi (İlahi Saatlerin Verdiği Haberler),* trc. Selahaddin Alpay, Sümer Kitabevi, İstanbul, 1978.

_____,*Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirci, Litera Yay. , İstanbul, 2009.

Attar, F. *Tezkiretü'l-Evliya*, Ter. Süleyman Uludağ, Mavi Yay. , İstanbul, 2002.

Ateş, S. , "Kutub*", TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 26.

_____, *İşâri Tefsir Okulu*, AÜ. İlahiyat Fakültesi Yay. , Ankara, 1974.

Atlı, A. , *Tasavvufta Ricâlu'l-Gayb*, (Doktora Tezi), AÜ. SBE. , Ankara, 2001.

Ayni, M. A. , *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazzâlî*, Haz. M.Erol Kılıç, İnsan Yay. , 2013.

Aytaç, P. , "Alevi Bektaşi Nefesinde Yer Alan Ana Meteforlar Üzerine Bir Değerlendirme",*Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 2008.

Azamat, N. , "Kaygusuz Abdal",*İA*. , c. 25.

_____, "Melekût", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 29.

Banarlı, N.S. , *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Bayraktar, M. ,"İbn Arabî'deVarlığın Birliğinin Onto-Zinguistik Analizi",*AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* sayı XXV, Ankara 1981.

Bozhüyük, M. E. , "Huruf", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 8.

Bozkurt, F. , *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, Yön Yay. , İstanbul, 1990.

Cebecioğlu, E. , *Tasavvuf Terimler ve deyimler Sözlüğü*, Otto Yay. , Ankara, 2014.

Coşan, M. E. , *Tasavvufa Giriş ve İslam'da Nefs Terbiyesi,* Furkan Yay. , Konya 1991.

Çağrıcı, M. , "Hakîkat", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* c. 15.

Çakmakoğlu, M. M. , *İbn Arabî'de Mârifetin İfadesi*, İnsan Yay. , İstanbul, 2007.

Çift, S. , "Bektâşi Geleneğinde Vahdet-i Vücûd ve İbnü'l Arabî",*Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi,* sayı 23, 2009.

Dağlı, M. Y. , *Kaygusuz Abdal*, İstanbul Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1941.

_____, *Bektaşi Tomarı ve Nefesleri*, Sebat Matbaası, İstanbul, 1935.

Demirci, M. , "Hakîkat",*TDV. İslam Ansiklopedisi,* c. 15.

Demirli, E. , "Vahdet-i Vücûd",*TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 42.

Develioğlu, F. , *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Aydın Kitabevi, Ankara, 1996.

Eraydın, S. , *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. , İstanbul, 1997.

Ergun, S. N. , *Bektaşi Şairleri ve Nefesleri,* Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1955.

Erten, S. F. , *Antalya Vilayeti Tarihi II*, İstanbul, 1940.

Feridûddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, Ter. Süleyman Uludağ, Mavi Yay. , İstanbul, 2002.

Gazzâlî, M. , *İhyâ-i Ulûm'id-Din,* çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay. , İstanbul, 2002.

Gökyay, O. Ş. , "Kaygusuz Abdal ve Simâtileri",*Türk Folklorü Aylık Folklor Dergisi*, sayı XIV, 1980.

Gölpınarlı, A. , *Alevi Bektaşi Nefesleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992.

_____, *Kaygusuz Abdal Hatayî Kul Himmet*, Kapı Yay. , İstanbul, 2013.

_____, "Kaygusuz Abdal",*Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, Aralık, 1968.

Gündoğdu, C. , "Hacı Bektâş Paradigmasını Tanıma ve Tanımlama Probleri Üzerine",*Ekev Akademi Dergisi,* syı 16.

Güven, A.Z. , *13. VE 15. Yüzyıllar Arasında Halk Şiirinde Gelenek veEğitim*,(Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2010.

Güzel, A. , "Ahmed Yesevi, Hacı Bektaşi Veli, Yunuz Emre ve Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam",*Türk Kültür ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 2007, sayı 41.

_____, *Kaygusuz Abdal*, Kültür Bakanlığı Yay. ,Ankara, 1981.

_____, *Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybi) Bibliyografyası*, Gazi Üniversitesi Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1986.

_____, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara, 1983.

_____, "Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâmesi Üzerine",*Türk Kültür Aylık Dergisi*, sayı 197, 1979.

Hacı Bektâş-i Veli, *Makâlât*, Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, TDV. Yay. , Ankara, 2013.

Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul, 2010.

İbn-i Hanbel, A. , *Müsned*, Kahire, 1343.

İkbal, M. , *Gülşen-i Râz*, trc. A. Nihat Tarlan, İstanbul, 1995.

İmam-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı İmam-ı Rabbânî*, trc. Kasım Yahya, Merve Yay. , İstanbul, 1999.

Kara, M. , "Fenâ", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 12.

Karaman, H. Ve Heyet, *K. Kerim Açıklamalı Meali*, TDV Yay. ,Ankara, 2012.

Karlığa, H. B. , "Anâsır-ı erbaa", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 03.

Kâşânî, A. , *Istılâtü's-Sûfiyye Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yay. , İstanbul, 2004.

Kaygusuz Abdal, *Dil-güşâ*, Haz. Abdurahman Güzel, TDV. Yay. , Ankara, 2009.

_____, *Saray-nâme*, Haz. Abdurahman Güzel, TDV. Yay. , Ankara, 2010.

_____, *Vücûd-nâme*, İstanbul Üniversitesi Ktp. , nu: 6817, v. 3b-16a.

Kemaloğlu, A. F. , *Kaygusuz Abdal(Alaeddin Gaybi) Menâkıbnâmesi ve Velâyet-Nâme-Manâkıb-Hünkâr Hacı Bektai Veli'de Mitoloji*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE. , Afyon, 2016.

Keskin, F. , *Kaygusuz Abdal*, Kartaş Yayınevi, İstanbul, 2006.

Kılıç, M. E. , "İbnü'l Arabî, Muhyiddin", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 20.

Kocatürk, V. M., *Tekke Şiiri Antoljisi*, Buluş Kitabevi, Ankara, 1968.

_____, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.

Konuk, A. A. , *Füsûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, MÜ. İlahiyat Fakültesi Yay. , İstanbul, 2005.

Korkmaz, E. , *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Kaynak Yay. , İstanbul, 2003.

Korkmaz, S. , "Ahmet Yesevî ve Hacı Bektâş-i Veli Arasındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslam Edebiyatına Katkıları",*Erciyes Üniversitesi SBE. Dergisi*, sayı 11, 2001.

Kotku, M. Z. , *Nefis Terbiyesi*, Server İletişim, İstanbul, 2013.

Köprülü, M. F. , "Abdal Musa",*Türk Kültürü Dergisi*, Şubat, 1973.

_____, *Mısırda Bektaşilik*, Türkiyat Mecmuası, c. IV, İstanbul, 1939.

_____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB. Yay. , Ankara, 1966.

_____, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Burhaneddin Basımevi, İstanbul 1936.

Kurt, E. , *Muhyiddin İbn Arabî ile İmam Rabbâni'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE. , Kayseri, 2013.

Kuşeyri, A. ,*Risaletü'l-Kuşeyri*, Ter. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul, 2012.

Kutluer, İ. , "İnsan", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 22.

_____, "Burç", *TDV. İslam*, c. 6. *Ansiklopedisi*

İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1994.

El-Muhâsibî, H. , *er-Riâye*, çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük, İnsan Yay. , İstanbul, 1998.

Nur, R. , *Kaygusuz Abdal, Gaybi Bey, Kâhire Bektaşi Tekyesinde Bir Manuskıri*, Türk Birlik Revüsü, nu:5, 1935.

Ocak, A. Y. , *Osmanlı Araştırmaları II*, Neşir Heyeti: Halil İnancık, Neşat Göyünç, İstanbul, 1981.

_____, *Kalenderiler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

_____,"Bektâşilik", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 5.

Oktay, Z. , *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevi-i Baba Kaygusuz'u Tenkitli Metin veİnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi SBE. , 2010.

Okudan, R. ,"18. Yüzyıl Osmanlı Kelamcı ve Mantıkçısı İsmail Gelenbevî'nin Varlık Nazariyyesi",*Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 23, 2009.

Ögke, A. , "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Ayna Metoforu",*Mevlana Araştırma Dergisi*, 1, 2007.

_____,"Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şerîat, Tarîkat, Hakîkat, Mârifet Kavramları ve Marmaravî'de "Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının İzleri",*Türk Kültür Hacı Bektâş Araştırma Dergisi,* c. VII, sayı 18, 2001.

_____, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yay. , İstanbul, 1997.

_____, "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlu'l-Gayb İbn Arabî'nin Görüşleri",*Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi,* yıl 2, sayı 5, 2001.

Öngören, R. , "Tarîkat", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 15.

Özcan, A. , "eş-Şekâiku'n-Numâniyye", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 38.

Özköse, K. (ed), *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker yay. , Ankara, 2012.

Özkan, F.H. , "Kaygusuz Abdal'ın Elifnâme'si",*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-i Veli Araştırma Dergisi*, 2002.

Rûmi, M. C. , *Fihi Mâ Fih*, trc. A. Avni Konuk, Haz. Selçuk Eraydın, İz Yay. , İstanbul, 2009.

Salcı, V. L. , *Kaygusuz Abdal Hakkında Etütler I-V*, Türk Folklor Araştırma Dergisi, İstanbul, 1949-50.

es-Sehâvi, Muhammed bin Abdullah,*el-Makâsıdu'l-Hasene*, Kahire, 1956.

Sühreverdî, Ş. , *Avârifu'l-Meârif*, trc. Dilaver Selvi, Semarkant Yay. , Ankara, 1999.

İbn-i Süleyman, M. , *Kur'an Terimler Sözlüğü*, çev. M. Beşir Eryarsay, İşaret Yay. , İstanbul, 2003.

Sever, M. , *Divan-ı Kaygusuz Abdal*, Helke Yay. Ankara, 2016.

Tatcı, M. , *"Bektaşi Dervişi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal",Keşkül Dergisi*, sayı 22.

Tekindağ, Ş. , *Teke Eli ve Teke Oğulları*, Tarih Entitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Yay. , İstanbul, 1977.

Topbaş, O. N. , *İmandan İhsana Tasavvuf*, Erkam Yay. , İstanbul, 2012.

Tosun, N. , "İmam-ı Rabbâni'ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şühûd",*Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi,* sayı 23, 2009.

Tûsi, Ebu Nasr Serrac, *el-Lüma'*, Haz. H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yay. , İstanbul, 2012.

Türcan, T. , "Şerîat", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 38.

Uluç, T. , "İbn Ârabi'de Mistik Senbolizm",*İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2006.

Uluçay, Ö. , *Kaygusuz Abdal Sultan*, Toplumsal Dönüşüm Yay. , İstanbul, 1994.

Uludağ, S. , *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, Marifet Yay. , İstanbul, 1991.

_____,"Âlem", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 02.

_____, "Abdâl", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 01.

_____, "Devir", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 09.

_____, "Fark*", TDV. İslam Ansiklopedisi,* c. 12.

_____, "Mârifet", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* c. 28.

_____, "Nefis", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* c. 32.

_____, "Ricâlu'l-Gayb", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 35.

Yazıcı, T. , "Haydariyye", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 17.

Yazır, E. H. , E. H. , *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.

Yıldıran, B. E. , *Kaygusuz Baba(Abdal)'n Budalanâme Adlı Eserinin İncelenmesi,* (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi SBE. , Gaziantep, 2011.

Yılmaz, H. K. , *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.

_____, "Cem",*TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 07.

Yüksel, A. , *Kelâmi Açıdan Âlemin Yaratılışı*, Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE. , (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2013.

Yınanç, M. H. , "Alâiye Maddesi",*İA*. , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965.

Yardımcı,M. *Kaygusuz Abdal Yaşadığı Çağ ve Yaşamı*, www.mehmetyardimci.net/img/files/ademik. (erişim tarihi: 04. 05. 2018).

www. Varlıktan veriler.com<dörtmakam (erişim tarihi: 05. 05. 2018)

EK 1- VÜCÛD-NÂME METNİ

نور و الم ربنك كه جوزادر وكوكسى اسدر
وكوبك ميزان در وبوط قوس در وفاسق سنبله در
وذكر عقرب در وذيزلرى جدى در وبالدرلق دلوه در
وطبان حوت در ادمك باطنه كواكب سياره
مشتاريه اولان برلرى دخى بيان ايده لم اول اشمس
اقجه در وقمرثوره جوزادر وعشرى يوركر
متيخ اوزدوزهره طلاقدر وذحل دياقدر
وعطارد درديدر وادمك ظاهرينه وباطنه
اولان حاصيتلرى دخى بيان ايده لم اولا برى بودركه
نفى الورم بورندن تن راحت ايدر ايكنجى اغزدركه
هر نطفه اندن صفار اوچنجى الدركه اناك ايله كه
هر كارى ايشلرى درديخى قولاقدر صداى
ايشيدر بشنجى كوزدركه هر تسنه كورر التنجى
اياقدركه هر محله كيدر يديخى اولدركه
قوه بيورر وادمك باطنه اولانلر حاصيتى يالنز الله اعلم

اولكى

اولكى دماغ ايكنجى عقل اوچنجى فكر
درديخى فهم بشنجى حفظ التنجى وهم يديخى
ضبط اولر دمدر روحلرى بيان ايده لم اولكى
روحى نباتيدر صويه تابعدر ايكنجى روح حيوانيدر
يمكه تابعدر يمك قوتيدر كه قوايه تابعدر
اوچنجى روحى انسانيدر كه عشقه تابعدر عشق
صفايه وانسه تابعدر درديخى روح ملكيدر
قدرته حقه تابعدر روح غداسى كبى وافع اولمشدر
ادمده اولان نفسلرى بيان ايده لم اولكى نفسى
امّاره در كه انسه تابعدر عزرائيله مشابهدر
ايكنجى لوّامه در كه صويه تابعدر ميكائيله مشابهدر
اوچنجى نفس حنيفه در كه ملكه تابعدر كه اسرافيله
مشابهدر درديخى نفس ملهمه در كه طبراغه تابعدر
كلور وكجر جرائيله مشابهدر ادمدن وجهه
اوزره كلور وكجى الى بيان وعيان ايده لم

اوّلکی اوغلانلقدرکه اوچ ای بهاره مشابهدر
ایکینجی بکلیك درکه اوچ ای یازه مشابهدر
اوچنجی قوانلقدرکه اوچ ای کوزه مشابهدر
دردنجی بیرلکدرکه اوچ ای قاره قیشه مشابهدر
ودرت ملك آدمك بوصفاتله موصوفدر وموجوددر
اوّلکی فولاف میکائله مشابهدر ایکینجی کوز
عزرائله مشابهدر اوچنجی صورون اسرافیله مشابهدر
دردنجی دهان جبرائله مشابهدر وآدمك باشی
عرشدر وجسدی قندیلدر وروحی نوردرکه
هر برینه حیات ویرر عالمده قاره قیش شریعت
کیبیدر ویازطریقت کیبیدر وکوز معرفت
کیبیدر وبرهان حقیقت کیبیدر وآدم دخی بویله
کلور وکچر وآنادن طوغمق شریعت کیبیدر
وچاندن کچمك حقیقت کیبیدر وهرآدمکه
آنادن طوغرآنادندر اوّلکی قدرت الیله کیرر

صورة

صورة ملائکدر ایکینجی اوغلانلقدرکه قوت آیاغنه
کلور خاکه نابعدر اوچنجی مکانلقدرکه قوت
بیننه کلور آتشه نابعدر دردنجی برلکدرکه
قوت لسانله کلور یله نابعدر وآدمدر
اولان درت عالم انلری دخی بیان ایده لیم
اوّلکی عالم ناسوت روح حیوانیدر ایکینجی
عالم ملکوت روح سلطانیدر اوچنجی
عالم جبروت روح قدسیدر دردنجی عالم
لاهوت روح واحددر عالم ناسوته دائر
حیوانات ونفسی عالم ملکوت مقام
ملك ودائره قلب عالم جبروت کریه
ملاء الاعلی دائره عرش مقام جبرائیل
عقل کل عالم لاهوت عالم اولوهیتدر
اسم الله ورسم صفات ونعت ثمره طریقت قنادیل
ثمره حقیقت بقادر ثمره معرفت عطادر وفاعهدر

فنا کندوزین کحمد ریقه اولاشمه عطا حقه
وبره کینه صفات درندر اوکبی روح نباتی
ایدکنجی روح حیوانی اوچنجی روح انسانی
دردنجی روح صافی امدی اون سکز
یلک عالم که درلر جمله سی ذات حقه صفات
واقع اولمشدر انلره دخی بیان ایده لم
التی یک نبات در لردن بری التی یک حیوانلر
زمینی روحدن برینه ندن حاصل اولور والتیک
انسانلر که انسانه متعلق در برینه ندن ایری
وغیری دکلدر وادم هرنکه واز اولمش
جمله سنلک کزیده سیدر وایینه سیدر ودخی
ادم برشهر عظیمدر که بیکه یک عالمدر
انده محو اولور واول شهر عظیمک اون ایکی
قپوسی وار در اول قپولرک کیسی فبانور
وکیمسی اجیلر وکیمسی کاه اجیلور وکیمسی

کاه

کاه قپانور بونلره حکمت جوقدر اکا
هرعقل ایرشمز ویلمک مراد استین اهلنه مراجعت
ایلسون هرشیئک مفتاح انسان کامل در
ودخی ادمک باشی تاجی دولتلرالتی
نوری هدایتدر فاشی عالم قدرتدر کوزی
نوری وحدتدر فولاغی باک سوزدر برنی یولی
جنتدر اغزی کلمه شهادتدر کوکلی
مهری محبتدر کرکسی قرآنحکمتدر
الی قدرة اللهدر یانی قوة اللهدر حاصل حکمة القدر
صاغ وصولی کراماً کاتبین
اوی نصیب اردی اصل ادمک وجودی
یکری سکز حروف اوزره مرتبدر
ادمک باشی عرشدر ونقطه بادر وایکی قاشی
برى فادر وبرى قادردر وایکی کوزلری
برى عین وبرى غین وایکی فولاغی برى ذالدر

وجکسی جیمدر وکردانی طسمدر
ویرنی لدر ودوداغی ت در اوست
طوداغی در صاغ قولی حمرعش رصد
ایکی صول قولی کف عص الغمان
حاخ صاغ یاك بارمقاری اللهم الله صول یاك
یرماقاری یس صاغ یانی ض وصول یانی
ض صاغ محمدی واودر وصول محمدی در
ایمان یری محمد وصاغ بجاغی طس
وجاك یری کاف کوکلی یری
نمون در میزان در ن والقلم وما یسطرون
أجیق یاجفی لام الف ایکسی بردر
ایکی قومبارلق بری یوار لقدرت عشر بدر
ایکی آیاغی بری ط بری ظ
مرشدی کامل مراجعت اولنه کی
بوسره واقف اولکسی ودنی ادمك وجودینه

اوجیوز

اوجیوز التمش الی طمر لروار در ویدی یوز یتمش
ایکی سکز لروار در ودرت یوز قرق بار کیکی
وار در عالمك هرنکی وار در عینبله ادمده دخی
وار در ومرجود رکه اولا ادمده اولانه عالمك
بوقدر وادمك کوبکندن یوقاری بوغارینه وارنجه
کوك مقابله سنده در وکرو کوبکندن
آشاغی دیزینه وارنجه یر مقابله سنده در یوردر
رسول علیه السلام المؤمن مرآت المؤمن
نکریك ادی مؤمن در ادمك ادی دخی مؤمن
مؤمنه در نائله سی اولمشدر بو
حسیبك شریفه نك خیلی معناسی وار
اهلنه معلوم در وذات حق صفاتیدر
واشیا دخی کلیاتی وجودیدر ذات باقیدر
وکرچه ذات وصفات کور نور وجود
واجب رکه کل شئ هالك الا وجهه روضه بوعالم افلنه محویدر

وَدخی بُولنی بیان ایده‌لم کِه خلقی عالم بو معناده خدا ندر
اراده طلب جفسین بر رهبر گرکدر تا کِه کندوندی
حقیقتیدن خبردار اولهٔ وهر نکه وارد رادمه در
قوله تعالی وعلم آدم الاسماء کلها عرضهم علی الملائکة
یعنی ادمه حوه تعالی اسمین بلدردی وبس ادمی
جمیع اشیانك حقیقتی عالم ادمدر وادمك
حقیقتی حقدر امدی عالم جمله اشیانك
کزیده سی اولدیغی لاجرم مظهری ذات
الله اولدی وحقیقت حضرتی محمد مصطفی علیه السلام
اولدی صورتلرندن ظهور ایلدی وحقك برلکینه
اولمه صورتله بیان ایلدی زیرا بری مرشد بدر
بری رهبر بدر وعالم خلقنه دخی بلدردیلر اول
حق وکلام حق ظاهر قلدی ومحبوب
الرحمن اولدی وسالك برمقامه ایرشوركه
عین توحید حق الیقین کورر حضرت حقدن

غیری

ماموری اولورهمان حق قالور زیرا اشیای
فانی وهمی باقی اولدرکه قائم دائم مطلق
خلقدر وعالم بنمایه در وبو عالم اولمزدن
اول اون سکز بیك عالم ایچنه حق جله وعلا
قامش ایچنه شکر وکل اب کبی وقع اولمزدر
اکر ارادت کتورسه بو اون سکز بیك عالم ایچنه
برقول قالمازایدی محو اولوردی نته کیم
رسول الله علیه السلام تحویل القبلة
بس شبهه یوقدر فی الحقیقة الا الله یعنی تکریدن
غیری هیچ برشیئ کورنمه مك کرکدر
انك ایچون همان وجودی وجود قدیم
لایزال کبی بوکار خانهٔ بنیاد ایلدی وجمله
وارلغی دخی بر نیه قرار ایلدی وهر شیئ
کسندی کارینه مشغول اولدی

وبوكار خنه كورينور الاكورنمز وهرشيء
خبرانه قالمشلردر ودخي زرلردن استفسار
ايدرلر ايا حق قنده اوله درلر مقصود قنده در
بلمزلر وكوك اولان مخلوق كوكدن نظر ايدرلر
جمله اشيا طلب وراغب ومتحيرلردر شيثي وحرتدن
تا ادم عليه السلام زمانلرنده شويله حيرت قالدي
ادم عليه السلام صحراي وجوده كلدي وبوكار
خانه كوردي بوقاري باقدي كوكدن نهايتي يوق
خيرت وسركردان قالدي وبو خيرتلك ايجنده
باشنه هزار نجام كلدي يار بيوردي
يارة جاره بوق كتدكجه دردي زياده اولدي
وبعده يوز بكرمي درت پيغمبران كلدي
وكندولره ممكن اولدقجه خدمت ايدرلر وبوكار خانه
صاحبنك اسمين بلمك ايچون هزار زحمت جهد
ايلديلر برشيء فنا عت بولمدي وبلرشيء موقوف اولدي

تاكيم

تاكيم خاتم النبيين محمد كلدي وبوكار
خانه نك اصلنه وفرعنه بيان ومعجزه كلام ايله
سوا ايله اشارت بيوردي كه بوكار خانه صاحبنك
اسم اوج حروف ايله در بري ع وبري ي در
وانك نه اولبنك اولي واردونه اخرينك اخري
وار بوردي كلبا اولين والاخرين اثبا
وبخلوقات انس وجن جمله يه بغمبر اولدي
وجمله مخلوقات وموجودات بوخبره رضا سي
اولدقده انك قولنه غك امرينه اشلك قبول ايم
ايلديلر وانلره كلبا حيات وردي

حق ع رسول عليه السلام

بزم اولدي وبوراده كفتكو جوقدر
بومعنا ايله كزلدي وبومعنا ي بيان ايه يم
جونكي نشان دخي بولندي امدي هركيم
هرشيء كوردي حقدن ايرونكه كوردي جونكه
حق اشيايي محيط ايتمش بابنده دخي

حاصل اولان نقطه موجود در اصل بود در
دلیل ادمدر وصفات ادم صفاتیله وذات
قدیمدر اذلیدر وابدیدر تنکیدر هرمکانلر
انکدر وهرکوکل انکدر وصفاندر وهم
عالم انکدر هم شکلدر وهم وارلق انکدر
بیت برباز ار قودی اذلدن هرمتاعی قودی
اول کندی الدی کندی صاندی کندی یاندی
وانسان کامل یعنی مرشد دیمک ایله اولمزدن حق
تاکه الف ویرمیجه زیرا ادم حقیقت موجود در ومعنادی
بلمک کار انکدر زیرا حق ساده برشی ایله
بلنمز وبولنمز هربرشی وهربر اشیاء وهرشی اولدیغی ایله
بلمیوب واثبات ایلمک کرک مثلا خوف وخشیه وعلم کتمندر
وخرنیداری ادم قلبه مؤمنک قلبی بیت الله در عرش الله در
کوکدن عرش الله وخزینه الله در وجمال الله در
وباقی قلب حقی انکار ایدر کل اسری غیفوسنه
ابدال برد کفر وایمان دد کلری نصل شیلدر

کف

کفر کزلمک ایمان برشیی انکار ایلمک
بومبدان بی حقیقت مبدا اندر بوراده خوف جلیه
یکدر اکر حق دیلمایه برشی وجوده کلمز
بوراده فی الجمله انسانلر بزدر لکن
بلاان اهل بلیه بلمین ارا سینه فرق واردر امری
بلمین کندوسندن بلاان دخی کندوسندن دکلدر
مثلا برطفلی مکتابه ویرزلر الف دیو او قور الف
بیلور نه دیدیکیزی بلمز بوکبی زبر الله در
حق تعالی بیورر الا ان اولیاء الله لا خوف
علیهم ولا هم یحزنون اولیله اولنجه
هیچ برشیدن قائیه اوقدمکم وبرشیدن خوف
ایلمکم الخوف الله عظیم شانکه بالاده ذکر اولندی
اولا تنکیدن غیری میل ویرمکم زیرا بومعنادن دخی
برتنکی بزدکلدر جوف تنکیلر وار در
رسول الله علیه السلام بیورمکه

كل معبود مقصود بركو كل مقصود معبود
بركشينك مقصودي نه آيه معبودي دخي اولور ديمك
اولور زيرا اوزين برمرشد ايرشور كوزين آچ اوزين
ياف كورهمان قولمسين سلطانمسين كدامسين شاهمسين
آدم صورتينه اولوب حيوان كزمه آدمك صورتي
وفعلي مطلقدر يعني حقيقت اولمشدر كندوسين
برمرشد وبرزور بولمين صرنه اولور واوغر ادرسك
واراية رضيك الورسك اي بولورسك واولورسك
قوله تعالى قل هل يستوي الذين يعلمون والذين
لا يعلمون يعني آدم كندوني بلمك
محمد حقي بلمك كبيدر وبنه رسول
عليه السلام بيورمش من عرف نفسه
فقد عرف ربه وبو معنايي دخي
بيان ايده يم وجدن بركشيه بو بحر دريادة
غواص اولدي وهر جهتدن زاد اولمشدر اول دونري

بولور

بولور وكندوني كولكه سنه كيبدر واولدم
تلديكي اوزره بحري محيط در وبو ارادة كفتكو
جوقدر وكوز عقل ايمان اولور وبو ارادة
كيشيه قوي هدايت كركدر
وكرو بو عالمك صفاتنه اولن سكن
بلك عالمكيم ديركه واول اولن سكن بلك
عالم انسانه متعلقدر بونلر برينه مخلوطدر
وبرينه جملة سنك زنكي واردر حق جل
وعلى دخي جمله سنه محيط در كوك
وبرينه قبة راي وكوكب جيرا قلريدر
وبلدرلر رفيد المريدر حق عالمي وادمي
شرفت خلق المحمد ديدي اشيانك
حقيقتي ايچره ظهوره كلوب وبنه محو اولور
ادمكه يدي قات كوك اوزره خلق اولمشدر اول
ايلكدر ايكنجي كمو كدر اوچنجي سركدر

وطلسم بدر وعالم ذات حق الملك روحيدر
وروح حقيقت باشنه محواولور زيرا روح ايله
تابعدر دل ايله برزخيه مشار قدر وات دخي
صوبه تابعدر وكمك طبقه تابعدر
وروح كندوي ايله انشه تابعدر وهر
اوممكنه قوت بولور عالم اولرام جسدي
قوي اولور عنا صبر اربعه قوه تيدر واذن
حصل اولور وانش علو بدر واب ايله فالم
سفليدر وباده دخي اولدركه علو بدر
وروح فان بدر انشدرات صو اولور كمك
اولور كل شيء يرجع الى اصله
بومعناي بيان ايه يم اون سكز بيك عالمي
الله بيلور يا دنيا هذا ليكي قسم در ي صاحب
تصرف قطب ظاهر ي وبري صاحب
تصرف قطب باطن در وبري قطب الاقطاب
وثانيا اولدر اندن قطب عالم در

دردنجي طلسم در بنجي قادر التنجي اندر بدنجي
در بيدر وعالم دخي يدي شر قدر
اوتوروب اوزريه قود لسندر انبيا واوليا
بوندن همان بودر لايق اولانكي بواثر لري
كوروب شكر وطاعتا وله جوئ
ان الله بكل شيء محيط دركل كور
افريدن عدي بر ديمكدر برفعلدن فكر اولنيه
اولمومن وموحد اولور صفات حقدر صفات
دنجيه اولور ايسه ذات وصفات حق
ترازو سيدر كفتي ايزان الدرهم
بالقسط ٥٥ امدي كركدر بزدخي
قلمي فكر ايده ربز نيته كيم محمد
عليه السلام بيورد وتم اذنا اكثر اشياء
كميه يعني اشياء حقيقت بنكيم
طلب ايتمك هر شيئه كركدر اولور زيرا ريز
وكوك محصول بدر واشيانك جسمه

وليلرك بادبتا هيدر وصاغمق اولان
مريديدر وصول يا شيخ اولان خليفه در
وبعثت يديدر واوحيوزلكي وليلرك در و
بونلرك جملهسي اوحيوز الكي نفر در بونلر
دنيانك جاركوشه سنه دوراديوب انلره
حكم ايدركه كيجه وكوندز
يكرمي دورت ساعت قطع عالم
دائما بواون سكز بيك عالمه نظر ايلر هرنه
خير وشر فائده وضرر وظهور ايلر ايسه
صاغ يانيمق اولان مريد وصول يا شيخ اولان
خليفه امر ايلر واول قطب الاقطابدر
بواون سكز بيك عالمك وبو يدي درياء
وجميع سموت وارض اليك يانيمق بر
فاغفور رحيم صاقلر كيدر هرنه كه اولور انك
امر ايله اولور زيرا حق ايكي عالمي انك فيضنه

تسليم

تسليم ايدوب قطب عالم نظر ايدر وهر
برع يرده وردياركن امر اولنه در شرقده
غربده حكم ايدركن هرنكه اولور ايسه بيلور لر
ومدد لرينه وامر حقه نه ايسه امر اولنه
ايدركن هرنه كيم اولور ايسه بولور وبونلرك
حقيقت حالنه مظهر اولمغين غيرك كمه و
بيلمز علام الغيوب در صورتي صورتنا ادميدر
حقك خزينه سي بونلر در يرده وكوكده
هرنه وار ايسه ادمي اشته برك وكوكك
خليفه ادمي حقدن حضرت داوود ه
امر ايلديكيم يا داود بسم الله الرحمن الرحيم
انا جعلناك خليفة في الارض يومعنايي
بيان ايلديكيم حقه اله مكتوفدر زيرا
ظاهرده وباطنده يرده وكوكده
مقبول الوجود ادمدن شيرين نسنه يوقدر

يرده وكوكب اولان قابليت برشياده
يارد اولمدى وهم اولماز وانك ايچون جمع
اشيا اوزرينه مالك در جملة حكم ايلدى
عالم ادمه صائلكم بر ديار در كه زهاياتى
يوقدر وكناري بولنمز وقعرينه برشيء
ايرشمز وينه اول سير وهر ياد انكله
قائمدر وهر دم قابليتدن وقرقدن
اورى بوكدى زيرا كورى كوردر
بلمز حيوانلر منافقدر وملعون ندر
بو ايت كريمه مرتطوقنجه قوله تعالى
اولئك كالانعام بل هم اضل
اضل بولنرك دخى بيان ايده لم وبو
صورتلرى وبو عالمده نجه صورتلر دخى
حيوانلر بلهم اضلدر الا كه غناصيد
لباسنى برافجه دورتاحوالى انده معلوم اولنجه

وبو

بو محلده اكرجه سوز واله الناس كلاري
قلوبم كلم الناس كمالى ندر معلوم
دخى بويله در معنا ويرر بويله بيان ايدر
وسوز دخى حرف اولور تعارف كيفيه
اشارة ودخى قلمده نقطة
واكثرها جاهل زيرا عالم برنقطه در
حوض جاهل اكوندر واول نقطه در كه
تسمية النبت واقع اولمشدر معلوم اولكم
كرم در هر شيء ادمده ايمش وادمدن
طلب ايلمك كرم در قوله تعالى ولقد
كرمنا بنى ادم وسالكه
ايرر تسليم ميت مرشد كامله فقر وطالبه
عشق ذاهده جنت وجاهله تقوى وعاقله
صبر بكيسه سلامت مؤمنه رحمت
عاشقه وزد وبايه جفا وبدرده دوا

وكولەخوش رنك بلبلەفريادبوجملە
تقديرادەلى تقديراولدب هركسەرجلتسليم
اولمقمستدرزيراهوكندىذاتيلەدلكوقاءزر
زيرابوكرخانەبنيادايلدىاموروخصوص
كندواوزرينەايدىتاادمكلنجە
امورانسانيتىتفوضايلدىلاكن
بورادەخيالاهلىشريعتصقلنور
بنيكيمرسولەمزتلقنبيورر الحق
مرلوكانزدحقمنكاجيدرحوەادم
بيورربوعالمكرانيانەكاملاولانالى
البتەدرروادمالدەهردمنظراولمقمستدر
بورادەكلامىجوقدركەسويلر نقطە
كلروايمردكاملدكزمعالمسرسرى
اوليابرجانكليدبلبلايسككلبرى
يوضەوركيتنسبتايتەنورهارىزهرىمار

وجود

وجودبركىعقلدىيمزفكر
كوركىقولاذبلكەقولاان
كيمىكورەيمسنى
واللەاعلمبالصواب
وجودتامعنىسىسر
عبدالقدوسسنكنزى
تمت

حضرتعلىكرماللەوجهلرىاوزيارت
اولنورلولعلىاللەبلمكاوزرىمزارقدر
بيانايدكمحسنەحسينەهادى
عبدالواحدمحمدطيبنقشبندىثمانى
ثم ابوبكرقصبىطاهرزرنجى
حنفىعلىالاكدعبدالرؤفعبدالوهاب
عبدالجليلعبداللەعبدالرضاعبدالمؤمن
عبدالكريمعبدالصمد

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Rahime ÖZDEM
Doğum Yeri - Tarihi	Korkuteli-03.11.1977
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Korkuteli İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakultesi, Konya, 2000
Çalıştığı Kurumlar	Muratpaşa Milli Eğitim Müdürlüğü, Korkuteli İlçe Müftülüğü, Burdur İl Müftülüğü
E-Posta	rahimeozdem_07@mynet.com